

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Me'ir 'ayin

Friedmann, Meir

ריאמ, ןמדירפ

Ṽina, 655 [1894 oder 1895]

[urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9344](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9344)

02
A
.023630

2973

~~258~~

1462

U

4/8

10

۱۱۹۸

~~۱۱۹۸~~

מאיר עין

על

סדרה של לילי פסח

2506

מאת

מאיר איש שלום

וריא

סכת אז תראי ונהרות

1000

אום זעלבסטפערלאגע דעם פֿערפֿאססערס

דרוק פאן מאָריטץ קנעפּפעלמאכער אין וויען.

2200

Universität
Potsdam

Universitäts-
bibliothek

Inventarnr.

15008456

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

הקדמה

אמר מאיר איש שלום זכר ילידת וולריס הוא יקוד
צחורתו של ווסה ועמוד גדול כלפייתן של ישראל.
אמנם עקרה של תורת ווסה הוא כי ה' אלהי ישראל
הוא האדון, וע"כ לזה שלש פעמים צבנה יראה כל זכורך אל
פני האדון ה' (שמות כ"ג, י"ז), וכי ישראל הם לצחות ה' ועצדיו
כו"ס ויהי צעלס היום הזה ילאו כל לצחות ה' ווארץ וולריס
(סס י"ג, ו"ג) ואומר כי לי צנ"י עצדים עצדי הם אשר הולאתי
אותם ווארץ וולריס אנה ה' אלהיכם (ויקרא כ"ה, כ"ה). ועל כן אומר
בדרך כלל כי ישאלך בנך וואר לאמר ווא העדת והחקים והווספטי'
אשר לזה ה' אלהינו אתכם, ואורת לצנך עצדים היינו לפרעה
בולריס ויליאו ה' וולריס ציד חזקה, ויתן ה' אותם ווספתים
וגו', ואותנו הוליא ווסס לוען הציא אותנו וגו', וילוו ה' לעשות
את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לעוז לנו כל הימים
לחיתנו כהיום הזה. והנה פתח צעדות שהם וולות הזכרון שהם
עדות על הוואורעות שאירעו לנו וסיים צווספטיס סענינס ווצואר,
והזכיר צאווע החוקים שהם הדברים שאין האדם יכול למלא
עם להם ועלנו ועליהם הוא עיקר התשובה, כמו ססיים וילוו
ה' לעשות את כל החקים האלה, אונס כלל צהם צתשובה זו
גם העדות גם הווספטיס, וע"כ אומר את כל החקים האלה, ר"ל
צזה שאף אותם נעשה כאלו הם חוקים, ואומר צעעס חיוצנו
לעשותם, לפי שהינו עצדים לפרעה ויליאו ה' והנו עצדיו
ועלינו לעשות רכון אדונינו, כעצד הסר לווסועת אדוניו, וע"כ
כל אלה חוק לנו וואאדון שלנו לעשות כל אלה. ואח"כ הוסיף
ואמר ולדקה תהיה לנו כי נסוור לעשות את כל הוולוה הזאת לפני
ה' אלהינו כאשר לכו, ר"ל ואעפ"י שהם עצדות לנו ו"ו תהיה
השוירה ללדקה לנו ר"ל לזכות וועשה עוב והוא כענין ויחשבה
לו לדקה (צראשית ע"ו, ו'), שתרגמו הווסרגוים וחסציה ליה
לזכו, והראצ"ע כתצ סס לדקה כמו ולדקה תהיה לנו. וכן לזה
בדרך כלל סנעשה לנו סיוון צצגדינו סאלחנו עצדיו לוען כזכיר
המיד את וולותיו והוא סלוה ועשו להם לילית על כנפי צגדיהם
לדרתם ונתנו על לילת הכקף פתיל תכלת וגו' (צוודצ ע"ו, ל"ח),
וענין וולוה זו היא כעין החותמות צצגדי העצדים וצצגדי הסריס

למשמעת אדוניהם, כעין שהזכר בגמרא שבת (כ"א, ע"א) לענין
עצד שאינו יולא בחותם שבכקותו, ואמרו גם כולו רצון רצון
ריש גלותא לא ליפקי בקרבלי חתוני וכו', וגמרא בקוף אותה
המלה אני ה' אלהיכם אשר הולאתי אתכם מארץ מצרים להיות
לכם לאלהים אני ה' אלהיכם (שם שם ו"א). וע"כ היה הדבור
הראשון צי' הדברות יסוד לכל הדברות הנכונים ה' אלהיך אשר הולאתיך
מארץ מצרים וצית עצדים (שמות כ', צ') ועם זה הדבור כמעט
ואמרת לצדק עצדים היינו וגו'.

ורואה אני להעיר כאן שלא הולרכו ישראל לדיבור צווליאוח
השם וצוודותיו שכבר ידעו אותו ומאבותיהם כו"ס כה תאמר אל
צ"י אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני
אליכם וגו' (שם ג' ע"ו), אבל המופתים הולרכו לפרעה ולמצרים
כו"ס כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לנו מופת (שם ז', ט')
ואומר לכל האמת והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים
לפרעה ולכל עצדיו ולכל ארצו (דברים ל"ד, י"א). ולפרעה אומר,
צאת מדע כי אני ה' (שמות ז', י"ז) ואומר לווען מדע כי אין
כה' אלהינו (שם ח', ו') ואומר לווען מדע כי אני ה' בקרב הארץ
(שם ט' י"ג) ואומר בעצור מדע כי אין כוונתי בכל הארץ
(שם ט' י"ד) ואומר בעצור הראותך את כחי ולווען ספר שמי
בכל הארץ (שם ט' ע"ו). אבל יועילו אלו המופתים גם לישראל
ללמד ליווד הצנים וכו"ס לווען שתי אחתי אלה בקרבנו ולווען
תקשר צאנתי צנך וצן צנך את אשר התעללתי צומצרים ואת אחתי
אשר שותתי צם וידעתם כי אני ה' (שם י', א' וצ').

והנני חוזר לעניני. ולפי שיל"ו הוא יסוד בחירתו של משה
הרבה התורה ונלות וחוקים בזכרון יל"ו באכילת פסח ונלה
והשבתה גאור וחונן וקדושת הצבורים ועריפת פער חונן וכל
אלה באזהרה אחר אזהרה, ובגדה אל הצנים ואמירה אליהם, עד
שכוללים אלו הלוויים והאזרחות חלק גדול מהתורה. וכן כולל
הסיפור מיליאת מצרים חלק גדול מהתורה, וכמעט בכל מאורע
הם כזכרים ציליאת מצרים, יארך הענין להעתיק כל הפסוקים
שמוזכרים ענין זה. אמנם ארמוז על פרטי הנלות שהם נספחים
על זה המאורע, וגר לא תונה וגו', כי גרים הייתם בארץ מצרים
(שמות כ"ג, כ'). וגר לא תלחץ ואחס ידעתם את נפש הגר כי
גרים הייתם בארץ מצרים (שם כ"ג, ע'), ובקוף הלווי על המשכן

וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הולאתי אתם וארץ זבלים
 לשכני צחוקם אני ה' אלהיהם (שם כ"ט, ו"ו), צפרישה ונחלות
 נחלות ונהגוואה כי אני ה' הועלה אתכם וארץ זבלים
 להיות לכם לאלהים והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא י"ח, ו"ה),
 צפרישה ונהגוואה כוועשה ארץ זבלים אשר יצאתם זה לא תעשו
 וגו' (שם י"ח, ג'), צקוף פרשת קדושה דקדשים תהיו אני ה'
 אלתיכם אשר הולאתי אתכם וארץ זבלים ונחלות את כל הקתי
 ואת כל ונשפטי ועשיתם אתם אני ה' (שם י"ט, ל"ו ול"ז), וצקוף
 הליווי צקדושת הכהנים ולא תחללו את שם קדשי וגו' הנווליא
 אתכם וארץ זבלים להיות לכם לאלהים אני ה' (שם כ"ג, ל"ג),
 וצאזרה על הרצית והחזקת יד עני גר ותוסב אני ה' אלתיכם
 אשר הולאתי אתכם וארץ זבלים לתת לכם את ארץ כנען להיות
 לכם לאלהים (שם כ"ה, ל"ח), ושלל יונכר ישראל לעבד כי עבדי
 הם, אשר הולאתי אתם וארץ זבלים לא יונכרו ונחלת עבד
 (שם כ"ה, ו"ז), וצבועה על סכר הנולות אני ה' אלתיכם
 אשר הולאתי אתכם וארץ זבלים ונחלות להם עבדים ואשצר ונחלת
 עלכם ואולך אתכם קונויות (שם כ"ו, י"ג), וצקוף פרשת התוכחה
 וזכרתי להם צרית ראשונים אשר הולאתי אתם וארץ זבלים לעיני
 הגוים להיות להם לאלהים אני ה' (שם כ"ו, ו"ה). וצבויא הנוסית
 לע"ז אונר והנביא ההוא או חולס החלוס ההוא יונת כי דבר
 קרה על ה' אלתיכם הנווליא אתכם וארץ זבלים והפדך וצית
 עבדים, להדיחך וון הדרכך אשר לוך ה' אלהיך ללכת זה וגו'
 (דברים י"ג, ו'). וכן אונר צהדיוע הנוסית וסקלתו וגו' כי
 צקס להדיחך ונעל ה' אלהיך הנווליאך וארץ זבלים וצית עבדים
 (שם שם י"ח) ורנזה התורה צזה כי תכלית חלו הנוסיתים היא
 להציאך צעול העצדות. וצוולות הענקה צטילוח עבד עברי וזכרת
 כי עבד היית צארץ זבלים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי ונלוך
 את הדבר הזה היום (שם ע"ו, ע"ו), והוא כעין שהוסיפה התורה
 צצרות לנען ינוח עבדך ואונתך כוונד וזכרת כי עבד היית צארץ
 זבלים, ויוליאך ה' אלהיך ונעס ציד חזקה וצורוע נעויה על כן
 לוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת, צפ' ואחחנן. וכן צליווי לא
 חטה ונשפע גר יחוס ולא תחבל צגד חלונת אונר וזכרת כי עבד
 היית צוולרים ויפדך ה' אלהיך ונעס על כן אנכי ונלוך לעשות
 את הדבר הזה (שם כ"ד, י"ח), ויראה שזה כוונד ג"כ על הנולות

ענין
 צבי
 וחה
 היות
 דבור
 אהיך
 נעם
 יאות
 ד אל
 ונחתי
 לרים
 (ע'
 לרים
 אונר,
 י חין
 הארץ
 הארץ
 שני
 שראל
 ולנען
 אחתי
 ונשה
 ונחלה
 ד וכל
 ס, עד
 כולל
 נאורע
 קוקים
 שוכים
 זבלים
 גר כי
 הנושכן

שהוקדשו צפ' כי תטה לענין העצוב ולא תעסק שכיר עני
ואציון ונחיד או נגד וגו', ולא יונחו אצות על צניס וגו',
וכמו אמרו צפרשת כי תחצו זיתך וגו' כי תצטר כרוך וגו', וזכרת
כי עזד היית צארץ ונלרים על כן חכבי ונלך לעשות את הדבר
הזה (שם שם כ"ז), שהוא נמשך ג"כ על פרשת כי תקלר קליך
וגו', שצכולס נאמר לגר ליתום ולאלמנה יהיה, וצפרשת וקרא
ציכורים ונגיד הקורא כל הנאורע של ונלרים, גלותם ועניים ושועתם
והללחם, והיא כוללת צמאורים קלרים כל ארתו הנאורע, ועל כן
נצחרו אותן הנאורים לדרוש אותם צליל פסה.

והמסתכל צשינות לצ צוקראות יולא צכל אותן הפרטים
שהזכרתים העעס למה הזכירה התורה צהם נאורע של ונלרים.
וצכלל אונר כצדצרה התורה צלוי שלל לעשות שום תנונה או
תצנית לעצדס ושלל לעצד גרנני השמים אונרה, ואתכס לקה ה'
ויולא אתכס ונכור הצרזל ונלרים להיות לו לעס נחלה כיום הזה
(דצרים ד', ב') והכור הוא כמו צפרש"י שם הוא כלי שמוזקקים
צו את הזהצ כי ונלרים ילל ישראל מוזקק צצעתים. כי וני
עת אשר שלע האדס צאדס לרע לו כפרדו צני האדס לנודרגות
סונות גצוה על גצוה וגצוהים עליהם וישח המון האדס וישפל
עד ארץ כאלו לא נצראו רק לנללות ספקס של עושקיהם, ולנען
יעצדו ללדוניהם הקשים כסור לעול וכחנור לנשא העצידוס
לללות אשר עשו להם ונחצנית רנש האדוה עד תצנית גלגל
או כוכצ צשננים, כי כן ערננת העושקים ללנר תכצד העצדה
על האנשים ויעשו צה ואל יסעו דצרים הנלרים את עיניהם,
ועד כה הגיעה שלעת ונלכותה של ונלרים ותכסיסה עד שלוקח
עצד ונצית האסורים ונתון אותו לראש ולנושל על כל הארץ
צולות פרעה, כאלו חני פרעה וצלעדיך לא ירים איש את ידו
ואת רגלו צכל ארץ ונלרים (צראשית ו"ח, ו"ד), וכהני פרעה
העצידו את העס לכל תצנית צהוה עד שיראו ישראל לנצות צארץ
כו"ט הן לנצח את תועצת ונלרים לעיניהם ולא יסקלנו
(שננות ח', כ"ז), ואין קץ לכל האכזריות אשר ראו עיניהם להנניח
הילדים ונרסם ולהסליכס היאורה ואין איש נחעורר צולרים
כולס צראותו כאלה, כי כולם קלרי רוח ונעעיו לצצ כי כל ארץ
ונלרים לצית עצדים היתה ונפסס שפלה. שם לנודו צני אצרהם,
מה צין תורת אצרהם אשר לוח את צניו ואת ציתו אחריו ושנרו

דרך ה' לעשות לדקה ונשפט (בראשית י"ח, י"ט) וצין חכמיות
 חנה ורשעה גבר בעקב ונמשלת זדון וחצר כהנים ללא חלום, עס
 למדו חניכה וחנולה עם העני והעזר והגר ועם העשוקים, כי
 הם ידעו את נפש האוונללים האלה, ושם זיקקו וטהרו את נפשם
 ונחלאת רוצי הגוים זכור הצרזל הזה. והוא שצטר הסם ית' את
 הצרהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך צארץ לא להם ועזרום וענו
 אותם ארבע ונאות שנה (עס י"ד, י"ג) לזען ענותם ולנכותם,
 כי עוצ לגצר כי ישא עול צנעוריו (איכה ג', כ"ז), וגם יראו
 אחריה העושק והרשע כו"ט וגם את הגוי אשר יעזרו דן חכמי
 (בראשית עס י"ד), ואמר ואחרי כן ילאו צרכוש גדול (עס),
 והרכוש הוא כי יטהרו ונחלאת העוים ויזדככו נפשותיהם ללכת
 צדק ה' אל רחום יחנן ארך אפים ורב חסד ואמת, וע"כ הזכירה
 התורה אתם תמיד את עצותם צולרים.

אמנם זכר יליאת וולרים הוא גם כן עמוד גדול צלפייתן
 של ישראל עד שכלל ויכה הנציה זה הענין צתנחונותיו צוואמר
 קלר כינוי לאהך ונארץ וולרים אראנו נפלאות (ויכה ז', ע"ו),
 והתורה אמרה כי תצא לנולחמה על איצך וראית סוק ורכב עם
 רב ונוך לא תירא ומהם כי ה' אלהיך עורך הנועלך ונארץ וולרים
 (דברים כ', א'), והצטיחה אותנו כי תאמר צלצצך רבים הגוים
 האלה ונוני וגו' לא תירא ומהם זכר תזכר את אשר עשה ה'
 אלהיך לפרעה ולכל וולרים הנוקות הגדולות אשר ראו עיניך
 והאתת והנפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הולאך ה'
 אלהיך כן יעשה ה' אלהיך לכל העוים אשר אתה ירא ונפניהם
 (עס ז', י"ז עד י"ט), וכבר הזכרתי ונה שהצטיחה אותנו ואף
 גם צהיותם צארץ אויבהם וגו' וזכרתי להם צרית ראשונים אשר
 הולאתי אותם ונארץ וולרים וגו' (ויקרא כ"ג, ו"ה), וכשהודיעה
 אותנו התורה שקופינו יהיה כפי שאמרה, והפיץ ה' אתכם צעוים
 ונפאתם ונתי ונפטר צגוים אשר ינהג ה' אתכם שנה (דברי' ד', כ"ד),
 הצטיחה אותנו אחרי כן ונה שיהיה צאחריה היוים כי אל רחום
 ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את צרית אצותיך
 וגו', (עס עס ל"א), והציה התורה שני עדים לדבר העדות
 הראשונה היא הענין הנפלא של ונתן תורה, כי לא לשוא ולתהוה
 היה הענין הנפלא הזה אם לא שסוף סוף יהיו ישראל כהני ה'
 ונפאתי אלהינו, והעדות השניה היא הענין הנפלא של יליאת

עני
 גו'
 ברת
 דבר
 אירך
 קרא
 נחם
 ל כן
 יעוים
 רים.
 ה או
 ח ה'
 הזה
 קקים
 ונוני
 ירגות
 ישפל
 למען
 צידום
 גלגל
 עצדס
 כיהם,
 צלוקס
 הארץ
 את ידו
 פרעה
 צארץ
 סקלנו
 להנחית
 וולרים
 ל ארץ
 צרהם,
 ושערו

וולרים וזה ראה שבראון ה' ויכלתו הוא לקצב הדבר הזה וכנאמר
הכזיא יחזקאל חי אני נאם אדני ה' אם לא ציד חזקה וזרוע
נטויה וזחמה שפוכה אמלוך עליכם והולאתי אתכם וזרוע
וקצלתי אתכם וזרועות וגו' והצאתי אתכם אל ודבר העמים
וכשפעתתי אתכם עם פנים אל פנים כאשר נשפעתתי את אבותיכם
במדבר ארץ וולרים וגו' (יחזקאל ב', ל"ג וגו') ואלו הדברים
מפורשים בחורה צוה שמוזתי, באמרה כי שאל נא לימים ראשונים
אשר היו לפניך לזמן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ
ולוקלה השמים ועד קלה השמים הנחיה כדבר הגדול הזה
או הנשוע כוהו השוע עם קול אלהים ודבר וחוך האש כאשר
שועת אתה ויחי או הנקא אלהים לצוא לקחת לו גוי וקרב
גוי צווקת צאתה וצומפתים וצומלחמה וציד חזקה וזרוע נטויה
וצווראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם צוולרים לעיניך.
וע"כ היה דיבורו האחרון של ושה צברית ערבות וואב, אתם ראייתם
את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ וולרים וגו' (דברים כ"ט, א')
כדיבורו הראשון צקיני אתם ראייתם אשר עשיתי לוולרים וגו'
(שמות י"ט, ד').

ולפי סזכר יליאת וולרים היא ענין גדול לישראל קצבו
חכמים וולבד ויה שלותה התורה באכילת הפסקה והנולה והמור
לקפר ציליאת וולרים ואמרו שכל הנרצה לקפר ציליאת וולרים
ה"ז ונשוצת. וזה הסיפור שקצבו היא ויה שנקרא הגדה לליל
פסקה, והיא כוללת דברים שקדמו צקוף זמן צית שני ודברים
שקדמו התנאים אחרי חורבן הצית. ועכ"פ צקוף יוני האמוראים
היתה ההגדה שליוה כוהו שהיא צעיקרה לפנינו רק איזה דיבורים
ופיועים שנתקפו עליה אחרי העתים האלה. והיתה הגדה זו
חציצה צעיני עם ישראל וגדולי ישראל שנו לצם אליה כוהו ר' קעדיה
גאון ר' נעורנאי גאון ורצ עורם גאון ור' ושה צר ויימון ואחריהם
חכמים רבים ואזכור ושה את ר"ש צן לוח ודון ילחק אברבנאל
וכאלה וכאלה, וצעת לרה ליעקב ואלאו צה נוחם להזכיר תשועת
ה' והצעתו לישראל, וכפי שאמרה הגדה זו שצכל דור ודור
עוודים עלינו לכלותינו והקצ"ה ולינו מידם.

ואם אני קלוץ כנפים וקלר יד להחערצ עם גדולי ישראל
אמרת ויהי ויה ארולה גם אני ואלקעה צין המאמרים והיו
לאחד צידי ואם אועילה אתה הנח ואתה הנח זה שכרי.

ענינים, והם הסגדה והלל ושאר צרכות. ואין מכוונתי לדבר בזה
המאמר אלא על הדברים המיוחדים לילי פסח, וכן לא אדבר על
המנהגים שאינם מיוחדים לילי פסח כגון נטילת ידים וכיוצא בזה.
ואומר אני שמתוך קריאת הסגדה לילי פסח הורגלו
באומה לקרא כל הדרשות והצרכות והנחמות, שנחזרו עמהם
בשם הגדה, כמו שנלכנו בחגיגה (ג' ע"א) ת"ר נעשה בר'
יוחנן בן זרוקא ור' אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני ר' יהושע
בפקיעין, אמר להם וזה חידוש היה בצית המדרש אמרו לו
תלמידך חכי ומיניך אנו שותין, אמר להם אעפ"כ אי אפשר
לצית המדרש בלא חידוש, שצת של ווי היתה שצת של ר' אלעזר
בן יצריה, וצוה היתה הסגדה היום אמרו לו צפרשת הקהל,
וזה דרש זה וכו' ועוד דרש את ה' האמרת וגו' וכו', ואף הוא
פתח ודרש דברי חכמים כדרכונות וגו', כלו' שצוה פתח קודם
שדרש ההלכות ואח"כ קיים דרשתו בדברי הגדה עיי"ש, וכן נלכנו
בזו"ס קועה (ו"ע ע"א) עלמא אמאי קא נקיים אקדושא דקידרא
ואיהא שויה רבא דאגדתא וכו'.

אמנם אין להכחיש שיעקר השם הגדה הונח בתחלתו על
סיפורי מאורעות קדמוניות, כהא ששנינו בספרי פ' נשא פי"ג
אומר לפניה דברי הגדה נעשים שאירעו בכתובים הראשונים,
כגון אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאצותם (איוצ ע') ואומר
לפניה דברים שאינן כדאי לשווען היא וכל נשפחת צית אציה
כדיי זהם. הנה פירשו בדברי הגדה הם נעשים שאירעו בכתובים
הראשונים, כגון נעשים אשר חכמים יגידו ולא כחדו ומאורעות
אצותם, ופי' ולא כחדו מאצותם שלא בחשו נעשה אצותם, וכגון
אלו הנעשים אומר לפניה. האיננס כי בגמרא קועה (ז' ע"ג)
גי' אחרת, אהא דתנן צושנה ואומר לפניה דברים שאינה כדי
לשווען היא וכל נשפחת צית אציה גרסי' ת"ר אומר לפניה
דברים של הגדה ונעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון אשר
חכמים יגידו ולא כחדו מאצותם, יהודה הודה ולא צוה וזה היה
קופו נחל חיי העוה"ז, ראובן הודה ולא צוה וזה היה קופו
נעל חיי העוה"ז, וזה שכן, וזה שכן. כדקא אמרינן, אלא
זה שכן בעוה"ז, להם לצדס נחנה הארץ ולא עבר זר בחוכם וכו'.
ופרש"י בכתובים הראשונים בדברים הכתובים בחורה ציונים
הראשונים כגון הגדה זו דאשר חכמים יגידו ולא כחדו עונם

הסנויה צוּכילתא וואן דכפין וכו'. וכך הזכר צספר כל צו ועיי' צו"ט צוּכילתא דצא פע"ז צו"ע אות כ"א. והטעם שכתב צוּכילתא, לפי שהיו עסוקין צוּדרט זה צלילי פסקה וכהא דגרסינן צקוף וּכילת' דצא, ד"א וּה העדות וגו' ר' אליעזר אומר וּכיינ אחא אומר שאם הייתה חצורה של חכמים או של תלמידי' סלריכים לעסוק צהלכות הפסקה עד חלות לכך נאמר וּה העדות. וצקוף חוספתא דערצי פסקים גרסינן חייב אדם לעסוק צהלכות הפסקה כל הלילה אפי' צינו לצין צנו אפי' צינו לצין עלמו אפי' צינו לצין תלמידו וּעשה צרצן גמליאל וזקנים שהיו וּקוצין צצית ציתוס צן זוכין צלוד והיו עסוקין צהלכות הפסקה כל הלילה עד קרות הגצר, הגציהו וּלפניהם וכוּעדו והלכו להן לצית הוּדרט.

והיתה ההגדה כמו שהיא כתובה לפניה, חוץ וּהפיוטים שניתוספו צה צקוף. וצספרי הדפוס הוסיפו צה וּה שאין וּענינה כגון צרכות צדיקת חוץ וציעורו, וצרכת עירוצין, וצרכת חוּזון ושאר צרכות הנהנין וקפירת העוור.

והיתה קריאת ההגדה עפ"י הוּשנה וּהגנו' וּהצרייתות כהוגה וצאה עד טעוודו הקראים וראו לצנות זה הוּנהג, וכח צ צעורס גאון צקדר שלו אומר רצ נעורנאי גאון ריש וּתיצתא, ויי סאוור צקידוש של פסקה אשר קדם את ישראל, וכסגוּורין וּה נסתנה אינו אומר עצדים היינו לפרעה, ואינו אומר וּתחלה אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם עד ויעקצ וצכו ירדו וּלרים, ואומר וצרוך טוור עד לא ולמד, וקורא ארני אוצד אצי עד סגוּור את הפרטה כולה פסוקין כמות שהן, ואינו אומר וּדרשא כלל ואומר רצן גמליאל אומר ואשר גאלנו והלל, תיוּה גדול דצ ר זה ויי טנוסג וּנהג זה אין לריך לוור שלא ילא, אלא כל ויי טעוטה כן ויין הוא וחלוק לצ הוא, וכופר דצרי חכמים ז"ל וצוה דצרי וּשנה ותלמוד וּחייצין כל הקסלות לנדותו ולהצדילו וּקהל ישראל ככתוב והוא יצל וּקהל הגולה, וכי עצדים היינו שאמרו חכמים ז"ל לא וּן התורה הוא ואורת לצנך עצדים היינו לפרעה, ויאמר יהושע אל כל העם לא וּתחלה עוצדי ע"ז היא סכך שכינו וּתחיל צגנות וּוקיים צצצת, ואמרו וואי גנות רצ אור עצדים היינו, ואילווי עינא טיש צלצצס וחלוק לצס ואין כולין לוור דצרי וּשנה ותלמוד וואי איכפת להס לוור וּתחלה אלא הללו ויכין וּולעיגין וצוין דצרי חז"ל, ותלמידי עכן ירקצ

שנו חצי חציו של דניאל חוט הנוסולט ברשע ובזיכות שאמר
לכל החושים והזונים אחריו עזבו דברי נושכה ותלמוד, ואני
אעשה לכם תלמוד נושלי, ועדיין הם צטעותם ונעשו אומה לעלמן
ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעלמו, וראה ורכא אלעזר
חלוק ז"ל ספר תועבות שלו שקורין אותו ספר וולוח, כונה
תחבולות יש צו, ועכסיו לריכין לנדותם שלא להתפלל עם ישראל
צצית הכנסת ולהצדילם עד שחזרין למוטצ, ונקצלין עליהם שנוהגין
כנוהג של פתי ישיבות, שכל ניי שאיכו כוהג ונוהג שלנו לא ילא
ידי חוצתו, ובקדוש לריכין לוור אשר צחר צנו ורונונו, דאוור
שנואל לעולם אל יוליא עלמו וון הכלל (צרכות ו"ע ע"צ), עכ"ל.
כלו' ולכך יאוור צחר צנו וכו'. והוצאו דברי הגאון בקילור צס'
הנוכה' ה' פסק סי' כ"ט.

והנה עיקרו של סדר ההגדה שאנו נוהגין בו הוא עפ"י
הנושכה והתלמוד, ועל כן אני רואה לצחר ולפרש תחלה דברי
הנושכה ומה שיתחבר לה וון התלמוד. ואח"כ אצא לפירוש ההגדה,
לצחר קידורה ולפרש הדברים הסתומים בה. והנושכה היא נושכת
ערצי פסחים צקוף ווס' פסחים.

ואקדים עוד שכל סדר זה הלילה הוא ניוסד על ונין
ארבעה, ד' כוסות וד' מאכלים (פסקה וולה וורור וחרוסת),
ד' שאלות וכנגד ד' צנים דצרה חורה וד' פסוקים הוא דורש.
והגדה והלולא הם פתים שהן ארבע, כי ההגדה היא השאלות
ותשובה עליהן א', והצ' הדרשה מארנוי אצד חצי, והלולא שקודם
הקעודה א', והצ' ההלל שלאחר הקעודה.

פרק ערבי פסחים

משנה א'

ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד
שתחשך.

ערבי פסחים, כ"ה הגי' צוּשְׁכוֹת וצֵרֵז חֲלֶפֶס, וצוּשְׁכָה
שְׁבִיבֵי וצִירוּשְׁלוֹי הַגִּי' עֵרֵז פִּסְחִים וְכ"ה צֵרֶשׁ"י בְּגוּמְרָא, וצֵרֶשׁ"צ"ס
עֵרֵזִי פִּסְחִים. וְכֵתִיב צְתוּקָתוֹ עֵרֵז פִּסְחִים אִי גִרְסִינָא עֵרֵזִי
כִּיחָא וְאִי גִרְסִינָא עֵרֵז ה"ק עֵרֵז שְׁשׁוּחֵינָא צוּ פִּסְחִים, אִי כוּי
עֵרֵז פִּסְחָא רֵאשׁוֹן וְשֵׁנִי. וְצִהְיָה הַמְּוֹרֵדִי, פִּירוּשׁ הַקְּוִינְטֵרוֹס דְּל"ג
עֵרֵזִי חֲלָל עֵרֵז, דְּדוּקָא גְזִי שְׁצִתוֹת וּי"ע שֶׁהֵן הֵרֵבָה צִשְׁנָה
שֵׁיךְ לְוַחְתֵי עֵרֵזִי, חֲבַל פִּסְחָא שְׁאִינוּ חֲלָל פִּעֵס אַחַת צִשְׁנָה
לֹא שֵׁיךְ וְכו' חֲלָל עֵרֵז פִּסְחִים וְכו' שְׁשׁוּחֵינָא צוּ פִּסְחִים הֵרֵבָה,
וְלֹא כִרְחָה דֵּהָא צִפ' וְקוֹס שְׁנֵהֲגוּ גִרְסִינָא צִכְלֵי הַסְּפָרִים עֵרֵזִי
פִּסְחִים לְעֵינֵי אִיסוּר וְלֵאחֲרָה לִכְן כִּרְחָה דְּגִרְסִינָא עֵרֵזִי, וְר"ל עֵרֵזִי
פִּסְחָא שְׁצִכְלֵי שְׁנָה וְשָׁנָה, אִי כוּי נִקְטַע עֵרֵזִי וְשׁוֹס לִישְׁנָא דְקִרְחָא
וְשִׁחְטוּ וְגו' צִין הַעֵרֵזִים.

והנה באמת צֵרֶשׁ וְקוֹס שְׁנֵהֲגוּ הַנּוֹסְחָא צִכְלֵי הַסְּפָרִים
וְקוֹס שְׁנֵהֲגוּ לְעֵשׂוֹת וְלֵאחֲרָה צֵרֵזִי פִּסְחִים עַד חֲלוֹת. חֲוֹנֵס צִפ'
חֲוִיד נִשְׁחַט הַגִּי' צוּשְׁכָה שְׁצוּשְׁכוֹת צֵרֵזִי פִּסְחִים נִשְׁחַט צִשְׁצֵבָה
וְנִחְלָה, חֲל עֵרֵזִי פִּסְחִים לְהִיֹּת צֵרֵזֵי שְׁצִת נִשְׁחַט צִשְׁשָׁה וְנִחְלָה
וְצוּשְׁכָה שְׁצִירוּשְׁלוֹי הַגִּי' צִתְרוּוִיָּהוּ עֵרֵז פִּסְחִים, חֲוֹנֵס צוּשְׁכָה
שְׁבִיבֵי גִרִים צֵרִישָׁא עֵרֵזִי פִּסְחִים וְצִקִּיפָא חֲל עֵרֵז פִּסְחָא
לְהִיֹּת צֵרֵזֵי. וְשִׁינֵי כוֹסְחָאוֹת כְּאִילוּ הֵם ג"כ צִצְרִייתוֹת לְעֵינֵי
שְׁצִת וּי"ע, דְּגִרְסִינָא עֲלֵה בְּגוּמְרָא דְחִינָא לֹא יֵאָכֵל אֲדָם צֵרֵזִי
שְׁצִתוֹת וַיּוֹיֵס עוֹזִים וְנֵן הַנּוֹסְחָה וְלִנְעֵלָה וְכו'. וְשֵׁם צִרִייתָא אַחֲרַת
לֹא יֵאָכֵל אֲדָם צֵרֵזֵי שְׁצִת וַיּוֹיֵס וְעוֹזִים וְנִשְׁחַט שְׁעוֹת וְלִנְעֵלָה
וְכו', וְכֵן שְׁנוּ צוּשְׁכָה דְּוִקוֹס שְׁנֵהֲגוּ וְקוֹס שְׁנֵהֲגוּ לֵאָכֹל לְלִי
צִלִּילֵי פִּסְחִים וְכו' וְקוֹס שְׁנֵהֲגוּ לְהַדְלִיק אַחַת הַנֵּר צִלִּילֵי יוֹם
הַכִּפּוּרִים וְכו'. וְכֵן שְׁכִינֵי צִפְסָה צִלְשׁוֹן יַחֲדָא דְצִרִים שְׁנוֹסְגִים

צפסקה ראשון ושני. צפ' כל טעה אלו דצרים טאדס יולא צהן ידי
 חוצתו צפסקה צחטיס וצטעורים וכו' ואלו ירקות טאדס יולא צהן
 י"ח צפסקה צחזרת וכו', ולא חנו צפסקה. ע"כ נראה וואן דחני
 ערצי פסקה לא וועטצט וואן דחני ערצ פסקה לא וועטצט, אזל
 ערצ פסקה אינו אלל קטיעת הסופרים. אונס ווא סנקרא
 הוועכחא פסקה צלשון רביס, ווא שאין כן צונס' טצת וונס'
 קוכה, הוא וועס פסקה ראשון ופסקה שני.

סמוך למנחה, ונחה קטנה היא צט' שעות ונחלה
 והוא זמן הקרבת התמיד של צין הערבים כדחנן תמיד נשחט
 צטמונה ונחלה וקרצ צתטעה ונחלה, וצערצי פסקה הקדיונו
 התמיד ופני הפסקה, והיה קרצ צטמונה ונחלה ואח"כ הקריצו
 הפסקה. ואיבעי להו צגמרא סמוך לנחה גדולה חנן וועס
 פסקה דילונא חתי לנינושך וחתי לאינוועי ונלועציז פסקה, כלו'
 וועטנה זו צזמן הצית נשנית והא דווקייס עד שתחשך היינו
 טלא יקצע סעודתו עד זמן אכילת הפסקה, או דילונא סמוך לנחה
 קטנה חנן וועס וולה, דילונא חתי לניכלה לנחלה אכילה גסה
 כלו' טנפטו קלה ונלחכול עוד, וכעין טטנו לענין יוס הכפוריס
 האוכל אכילה גסה ציוה"כ פטור, וועיק אור רצינא ת"ס חפי'
 אגריפס הוולך טהוא רגיל לחכול צתטע שעות אוחו היום לא
 יאכל עד שתחשך וכו'. אזל וועס אינוועי ונלועציז פסקה לא
 חייטינן וכדאורינן לעיל (פ"ה ע"א) צני חצורה זריזין הן,
 וצוילחא דלא טכיסח לא גזרו רבנן.

ודוקא לקצוע אכילתו טנו, כדאורי טס צגמרא ח"ר חפי
 אזל וועציז הוא צוויי חרגיונא, ר' ילחק וועציז צירקי חניא
 כווי סכא טטוט וועציז צצני וועייס ונחנן לפני האורחיס,
 ואעפ"י שאין ראה לדצר זכר לדצר כירו לכס כיר ואל תזרעו
 אל הקוליס. ופרט"י והרטצ"ס והאי דנקיע וועציז לפי טנאכלס
 על ידי עיבול. ויראה יותר נכון פי' הרצ אלפס, טגרס וועצל ופירט
 וועפל, כלו' וועציר פחו צוויי חרגיונא כגון פירות וקטניות וכיולא
 צהן. וכלו' טאוכל דצרים טאינס עיקר אכילה אלל טצילה. ולשון
 וועצל וועפל הוא דויון הצקר והפקר. וצתוספתא טלפנינו הגי'
 טטוט וועציז צצני וועייס, ויט לפרטו וועציז חת רעצוקו.
ובגמרא הקטו על וועטנה זו וואי חיריא ערצי פסקה
 חפי' ערצי טצתות ויויס טווציס כווי דחניא לא יאכל אדס

פסקה
 צ"ס
 רצי
 כווי
 יל"ג
 פסקה
 פסקה
 צה,
 רצי
 רצי
 ירח
 דים
 צט'
 עה
 וולה
 ונה
 פח
 ינין
 רצי
 רת
 לה
 ללי
 יוס
 יוס

צערצו סצתות וי"ט וון הונחה ולמעלה כדי שיכנס לסצת כסחוא
תאום (וצגי' הרי"ף ונתאום, וצד"ס הציא נוסחא תאצ) דצרי ר'
יהודה רבי יוקי אומר אוכל והולך עד שתחשך. ונשני צסס רצ
הונח, לא לריכא אלח לר' יוקי דצערצו פסחים אף ר' יוקי מודה.
ווייחי טס עוד צרייחא אחרת ופסיקין לסצתות (ופי' המפורשים
צאס התחילו קודם תשע טעות) דצרי ר' יהודה ר' יוקי אומר
אין ופסיקין, ונעסה צרצ"ג ור' יהודה ור' יוקי טהיו וקוצין
צעכו וקדש עליהם היום, א"ל רצ"ג לר' יוקי צרצו רלוך נפסיק
וכיחוש לדצרי יהודה חצרתו, אומר לו צכל יום ויום אהה מחצצ
דצרי לפני ר' יהודה ועכשו אהה מחצצ דצרי ר' יהודה צפני הגס
לכצוש אה הונחה עוי צצית, א"ל א"כ לא נפסיק טווא יראו
התלמידים ויקצעו הלכה לדורות, אומר לא זזו נשס עד שקצעו
הלכה כר' יוקי. וסס (ק"צ ע"א) הציאו עוד צרייחא, תנו רצנן
צני חצורה טהיו וקוצין וקדש עליהן היום וציאין לו כוס של יין
ואומר עליו קדושת היום, ושני אומר עליו צרכת המזון, דצרי ר'
יהודה, כלו' שלריך להפסיק הסעודה, וכיון שכבר קדש היום
אומר תחלה קדושת היום ואח"כ צרכת המזון, (ויש גורסין ראשון
אומר עליו צהו"ז, שני אומר עליו קדושת היום, וכתב רש"י דלא
גרסינן לה), ר' יוקי אומר אוכל והולך עד שתחשך גמרו כוס
ראשון וצרך עליו צרכת המזון, והשני אומר עליו קדושת היום.
ובירושלמי גרסינן עלה דמתניתין ונתחיא דר' יהודה
דתני ערצ סצת וון הונחה ולמעלן לא יעווס אדס כלום עד
שתחשך כדי שיכנס לסצת צתאום ד"ר יהודה ר' יוקי אומר
אוכל והולך עד טעה טהוא ונשלים, ופסיקין לסצת ד"ר יהודה
ר' יוקי אומר אין ופסיקין, ונעסה צרצ"ג ור' יוקי צן חלפתא
טהיו וקוצין צע"ס צעכו וקדשם עליהן הסצת, א"ל רצ"ג לר"י
צן חלפתא רלוך טנפסוק לסצת, א"ל כל יום ויום וכו' א"ל א"כ
לא נפסוק טלא תוקצע הלכה צישראל כר' יהודה, לא זזו נשס
עד שקצעו הלכה כר' יוקי. ופי' עד טעה טהוא ונשלים טוא כהא
צרייחא דלעיל צני חצורה וכו', דתני צה ר' יוקי אומר אוכל
והולך עד שתחשך גמרו כוס ראשון וצרך עליו צהו"ז והשני
אומר עליו קדושת היום. ועיקרן טל דצרים צתוספתא דצרכות
פ"ה, וסס הגי' לא יאכל אדס ע"ס וון הונחה ולמעלה כדי
שיכנס לסצת צתאום ד"ר יהודה ר' יוקי אומר אדס אוכל והולך

עד שתחטף, ונפסיקין לסבתות וכו' כמו שהיא בצל"י. ולפי
הירושלמי קתם רבי כר' יהודה, ושאלו גם זירושלמי והו
לוכל מיני כסבית והו לוכל מיני תרגימא ופטע לה ונחא, ר'
יודן נשייא קתה ולחא שאל לר' ונחא בגין דאחא לחי והו נסתי,
ח"ל תני ר' חייא חקור לאדם לטעום כלום עד שתחטף.

והנה פליג הירושלמי על הצל"י דאמר חף צטעימיה. וכן
הוא גורם בצדרי ר' יהודה והוא גירסת ר' חייא. ואומנם נתינתין
כר' יהודה ופי' לא יאכל שלא יטעום כלום. וגרסינן זירושלמי
בהא דנפסיקין דהיינו בהתחילו צומן היתר, רז יהודה צטע שמואל
זו דצרי ר' יהודה ור' יוסי אכל דצרי חכמים פורק ונפה ונקדש,
וצל"י (ק' ע"ח) הגי' ח"ר יהודה אומר שמואל חין הלכה לא כר"י
ולא כר"י אלא פורק ונפה ונקדש. ופרש"י, פורק ונפה על הסולתן
ונקדש היום וחוזר ואוכל.

והנה נחלקו הצל"י והירושלמי אליבא דנחאן נתינתא חי
כר' יודה חי כר' יוסי, ולפ"ז חיה לן לפרושי נתינתין דדרך אחר
דצ"ע"ס ועיו"ט יכול להוסיף וחול על הקודש מפלג הונחה ולנוצלה
שהוא קווד למנחה דנתינתין, כדגרסינן בצרכות (כ"ד ע"ג) רז
ללי של קצת צע"ס, אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה
ת"ס דח"ר כחונן אומר שמואל נתפלל אדם של קצת צע"ס ואומר
קדושה על הכוס. וח"כ יכול לקצוע קעודה קצת מצעוד יום, אכל
צערצי פקחים חקור חפי' חס התפלל ערצית לקצוע קעודתו עד
שתחטף, וטעם דאכילת ונלה היא ושתחטף כאכילת פקח שאינו
כאכל אלא צלילה ומיישינן דאכיל לה למלה אכילה גסה. וכעין זה
צרא"ס עיי"ס.

אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב.

אפילו, צמטנה סצומטניות וצרש"י ורשצ"ס וכן צקיעעא
צגמורא (ק"ח ע"ח) הגי' ואפילו צוי"ו. וכתבו צתוקפות די"ו
דאדלעיל קחי עד שתחטף ואפי' עני סציראל, פי' חפי' עני שלא
אכל כוונה ימים לא יאכל עד שתחטף. וזהו הפי' יתייבצ לפי הגי'
ואפילו, אולם הקיעעא סצגמורא דגריס ואפילו נתינתא לה חקיפא
עד סיקצ, וצמנות רצה פ"כ איתא ויקצ אלהים את העם ונחאן
אמרו רבותינו חפי' עני סציראל לא יאכל עד סיקצ סכך עסה

ססוא
רי ר'
ס רז
צודה.
רטיס
אומר
סוצין
פסיק
צחצצ
הגס
יראו
קצעו
רצקן
זל יין
רי ר'
היום
חסון
דלא
כוס
ציום.
צודה
עד
אומר
צודה
פחא
לר"י
ח"כ
צטעס
כסא
אוכל
צשכי
כות
כדי
צולך

להם הקצ"ה, שנאמר ויקצ חלשים, וגרסו אפילו כלל וי"ו ואסיפא קאי. ובתחלה פירשו התו' שם, דק"ד דהסיבת עני לא חסיבה הסיבה דאין לו על וזה להקצ ואין זה דרך חירות. וגם זה הפי' רחוק ואינו נכון כדצעינן למימר לקמן.

עני שבישראל. לשון זה נמלא בכתובות פ"ד ו"ד

ר' יהודה אומר אפי' עני שבישראל לא יפחות (לאשתו שנתה) וצ' חלילים ונקינות. וכן שם פ"ה ו"ע צונטרה אשתו ע"י שליט וזה שמויב לתת לה שנינו, ד"ח צעני שבישראל אצל צונטרה הכל לפי כבודו. ונלמד ונכאן שלא הסתמוסו צלשון עני שבישראל על גודל עניות, דאע"כ כל ישראל עניים הם, אלא לוי שאינו נכוד כגון שנמבר לעצדות, קראו עני שבישראל, שצנ"י בני אברהם ילחק ויעקב בני וולכים הם וזה שאינו נכוד נקרא עני שבישראל, ולפי שפלותו אין דרכו לאכול בכל השנה צהסיבה, ואורי צירושלמי עלה דנחיתין ח"ר לוי ולפי שדרך עצדים להיות אוכלין ועומד וכאן להיות אוכלין וקובין, להודיע שילאו ועצדות לחירות. ויקוד ולילה זו הוא נור' עקיבה להצדיל צין עניי ישראל לעניי שאר האומות צ"ק צפ' הסובל, דת"ק אומר שם לענין העצייט הכל לפי כבודו, ע"ז אומר ר"ע אפי' עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו ונכסיסם שהם בני אברהם ילחק ויעקב. ומאמרו כאלו הם בני חורין ונכס שעל ווי שנמכר לעצדות ודצר. ובמכילתא דצטלה נס' פ"ד שנינו, זה הדבר וגו' עור לגלגלת, אמרו עכשו ילאו נחשון צן עונינדצ וביתו ומלקט הרצה, ילא עני שבישראל ומלקט קינעא, וכססן צאין לידי ודה נמלאו כולן שוין וכו'. והנה פי' חז"ל שם הנקרא כפי' הראצ"ע עיי"ש, והרי לענין המן העשיר והעני הכל שוין, אלא כונתם שזה איש נכוד ובני ציתו נרוצין וזה אינו נכוד.

אמנם היה נדרך כולם אפי' ווי שהיה עני לאכול בכל

השנה צהסיבה, וגרסינן בערכין (כ"ז ע"ג) דחייבי ערכין ומשכנין אותם אצל ושיירין לו וועה מולעת וסכדליו וכו', וגרסינן צ"ו (קי"ג ע"ג) לענין וקדרין לצע"ה, וכותן וועה וועה וועה לעשיר וועה וועה ומפן לעני וכו' ומפרש שם בגמרא, תרחי למה ליה חדא דאכיל עלה וחדא דזג עלה וכו', ובתצו צתו' שם דהא דלא חני בערכין אלא וועה מולעת וועה מולעת לא סצקינן ליה אלא אחת בדאמר נוי הכא וועה וועה וועה. ולי נראה דוועה דאכיל

עלה הוא בכלל וזון שם, שהרי כל כלי מאכל הם החם בכלל וזון.
 ועכ"פ וקדרין וטה דאכיל עלה חף לעני. וצונטרה חטו ע"י
 שליש חני צכתוצות (ק"ד ע"ז) ונותן לה וטה ופץ ונחללת
 (ומפץ רק ונחללת, רש"י) וכחצו שם צתוס' (ק"ה ע"ח) זד"ה
 וכותנין לה וטה וכו', חף על גז דלגזי קדור חורינן צהוקצבל
 דכותנין לו וטה וטה ופץ, וטוס דטווא גזי חטה לא העריחוהו
 חכויס כ"כ דאפשר לה שחלך ד' חוות אחר אכילה וכו', דצ"ז
 שם חורו שלכך כותנין לו ז' וטות כדי שיוכרח לקום אחר
 קעודתו לילך ד' חוות, ולא ייסן ויד צוקוס אכילתו וטוס סכנה
 עיי"ט. חונס צאות לא קטה מידי, דהכא לענין פסח גרקינן
 כווי (ק"ח ע"ז) חטה חלל צעלה לא צעיא הקיצה ואם חטה
 חטובה היא לריכה הקיצה, וכחצו הרשצ"ס ונפרט צטאילתות
 דר' אחאי פ' לו, לאו דרכייהו דנסי לויזגא. ונלות חלל צעלה,
 אינס מעיקר הגורא, חלל הם חוספות ואיזה ונפרט טועה,
 וצכת"י דקדוקי קופרים הגי' חטה אינה לריכה הקיצה, והעיר
 צהגהותיו, וכ"ה צכת"י ז' וא"פ (חקפארד) וצטאילתות וצרי"ף
 וצרא"ט וצה' הריל"ג עמוד ל"ה וצרשצ"ס וצק' העטור וע'
 צרא"ט וצטור קי' תע"ז. וצקדר רצ עורס איתא, חטה אינה
 לריכה הקיצה, שאין דרכן של נסים להקצ, ואם חטה חטובה
 היא לריכה הקיצה. וצוואור ואם חטה חטובה וכו', העיר צעל
 ד"ק ליתא צכת"י ח"פ, ונדהציאוהו כל הפוסקים ש"ו שנטעו.
 וראיתי צפרי חדש קי' תע"ז, שהאריך צטעוים ופירושים על זה,
 ואח"כ קיים ולכן העיקר כו"ט צטאילתות דעעוא וטוס דלאו
 דרכייהו דנסי לויזגא, ולפ"ז כל חטה אינה לריכה הקיצה, עכ"ל.
 ויראה שדעתו שכל זה היא חוספה צגורא. ואונס גם צטאילתות
 איתא ואי חטה חטובה היא לריכה הקיצה. והאות טונגס של
 הרוניים היה ג"כ לאכול צהקיצה, חצל הנסים לא היו אוכלות
 סכוצות וטוס לכיעות, חוץ ונסיס חטוצות טצגדיהן ונכות את
 כל רגליהן.

ורפי שהיה וננהגם לאכול ויקצ על הוטה חורו צקצת
 (קי"ט ע"ז) תניא ר' יוקי צ"ר יהודה חורו סני ונה"ט וכו'
 וכטצא לציתו ונלא כר דלוק ושלחן ערוך ונעתו ונלעת ונלאך
 טוב חורו וכו', יגיד עליו רעו דוטה ונלעת להקצ עליה לאכילה
 קחור. וכן הא דתנן שם (קי"ג ע"ח) ומליעין את הוטות ונלילי

סיפח
 סיפח
 זה
 ו"ד
 חה
 ע"י
 חצל
 עני
 לוי
 צכ"י
 קרא
 צה
 זיות
 דות
 דאל
 ייס
 חס
 חק
 דות
 לת
 עני
 ווין
 ונין
 צכי
 כל
 ונין
 ו"ו
 פיר
 ייה
 לא
 לא
 ייל

שבת לשבת, אצל לא נשבת לנולא שבת וכו', לאו צמעות ליטן עליהן איירי כוונת שפי' הר"ו צפירושו וזהלכותיו (ה' שבת פכ"ג), דאך יתפרט מילילי שבת לשבת, אלא זהלעת נעות לאכילה קאורה, ונפורט בתוספתא דשבת (פי"ג) ודיחין עשרה כוסות שאם ירלה יתה צאחת עהן וליעין עטר נעות, שאם ירלה יקצ על אחת נהן.

ומה שיש לדון בזה הוא, אם ההקיצה היא מונתגי קדמוני אונתינו צקעודה או שקבלו זה הונתגי מונתגי אונות אחרים. ואוור כשכתבונ בנקראות נולא שלא הזכירו צקעודה אלא יטיצה אלא שהנתרגומים תרגומים בלשון הקיצה, ואערוך אותן כאן, קום נא שבה ואכלה ולידי (בראשית כ"ד), ות"א קום בען אקתחר ואכול, וי"ת קום כדין אקתחר ותיכל. וישצו לאכל לחם (שם ל"ז), ת"א ואקחר לניכל לחמא, וי"ת ואחרו קדמוני. וישצו העם לאכל ושתו (שמות ל"ב) ת"א ות"י ואקחר ענא. וישצו ויאכלו שניהם יחדו ושתו (שופטים י"ט), ת"י ואקחרו ואכלו. הנה הדג נחר ואכבי ישצו אשצו עם הונלך וגו', וישצו הונלך אל הלחם לאכול, וישצו הונלך על מושצו וגו', אל מושצו הקיר וגו', וישצו אצנר וולד שאלו וגו', ויקס יהונתן ועם השלחן וגו' (ש"א כ') כל הנסו יטיצות ת"י בלשון אקחר. וכחצ הרד"ק שם תרגומו ואקחר וולכא על שוייה, פי' על נעתו כי ונתגי היה ציונים ההם לאכול צוקצה צמעות, וכן ונלחנו בדברי רבותינו כי גם ציונים היה ונתגי. ולשון רש"י שם אל מושצו הקיר בראש הונתה אלל הקיר, ויקס יהונתן, ענד מונקומו לפי שאין דרך הצן להיות מיקצו אלל אציו שדרכן היה לאכול וקוצין על הונות והיה דוד מיקצו צין יהונתן וצין שאלו עכשו שלא צא דוד לא היקצו יהונתן עד שישצו אצנר וולד שאלו ונח"כ ישצו יהונתן וולד אצנר. ולפי' דברי רש"י ונה שאנרו צפקחים (ק"ח ע"א) צן אלל אציו צעי הקיצה, לאו בלד אציו אלא צפכי אציו קאורה. ויהי הם ישצים אל השלחן (ו"א י"ג) ת"י והוא עד דאינון וקחרין. ובית נשתה לא תצא לשבת אותם לאכול ולשתות (ירמיה ע"ז) ת"י ובית אקחרתא לא תיעול לאקחרא. רק ציחזקאל (ו"ד, ג') את הנטיא נטיא הוא ישצו צו לאכול לחם לפני ה', ת"י הוא יתיצו צים לניכל לחמא קדם ה'. ונראה שטעמו שאין הקיצה צוקדש מפני כבוד של ועלם וכמו שאנרו יענין תלויד שאינו וקצו אלל רצו. אונת פשוטן של הונקראות

שלח הזכירו לא שכיבה ולא שעיכה ולא נטייה חלל ישיבה ושמוע
 שהיתה אכילתן זישיבה על כפאות אל השולחן, שאם לא כן לונה
 הלריך לומר זחאי יוסף וישיוו לו לצדו ולהם לצדס וגו'
 (זרחשית ו"ג) הרי כל אחד ואחד וייקצ על ועתו ושלחנו לפניו
 צפני עלמו כלסון החוס' (פקחים ק' ע"ז) שהיו להם שלחנות
 קענים שכל אחד אוכל על שלחנו וכו'. וכן וולסון הסיפור על
 שאול ויהונתן ונכח שאל שלחן אחד היו אוכלים. גם וועלילת
 הכחוצ (וועלי ע') עזחה עזחה ונסכה יינה חף ערכה שלחנה,
 ושמוע שכל הקרואים אל שלחן אחד אוכלים. וכן היא וועלילת
 הכחוצ (תהלים קכ"ח) בניך כשתילי זתים קציצ לשלחך.

אמנם נוכל זה הנונה צפרקיים דצקיא זלרכי סעודה
 (זרכות ו"ו, ע"ז) שווספר זקעודה אחשוורט, וועות זהו וכסף
 על רלפת זעה וגו' (אסתר ח') ואור טס, והאן נפל על הועה
 אשר אסתר עליה (טס ז'). ויראה שכבר ציווי עווס נחפטע זה
 הנונה גם זישראל, והוא ונגנה אותם על כך, אור הסככים
 על וועות טן וקרואים על ערשתם ואוכלים כרים וולאן וגו' הפרטים
 על פי הנבל וגו' השתים צווצרקי יין ורלשית שונים יונטחו וגו'
 (עווס ו'), הנה יתאר הסיצתן זקעודתן עם כל פרטי הקעודה
 וועזיגת הכוקות והסיר והזור והזאת טון ערז כונו שהזכרו
 חלו הדברים צוונהגי הקעודה צונס' זרכות ושאר הווקויות. וכן
 נוכל זיחזקאל שווכיר הועה וטון ערז והמוגור לגנאי, אור
 (כ"ג ו') והנה זאו לאשר רחלת וגו' ויטצת על וועה כזודה
 וקלחן ערוך לפניו וקטרתי ושני שונת עליה. אולם אור ויטצת
 על וועה כזודה, חולי שאף נטים חסובות לא היו עדיין חלל
 יוטצות על הועה. ויראה שנתהוה זה הנונה זאוועה זו לפי
 שהיו ווקורבלי צטר וגם היו אוכלים הרבה, כונו שאמרו חז"ל
 (וגילה י"א ע"ח) חיוה אחרי תנייכה דויה לדוז (דניאל ז') תני
 רז יוסף חלו פרקיים שאוכלין וסותין כדוז ווקורבלין צטר
 כדוז וועדילין סער כדוז.

לא יאכל עד שיסב. לענין קדר הסיצה שנינו זתוספתא
 דזרכות פ"ד, כילד קדר הקעודה אורחים נכנסים ויוטצים
 ע"ג ספקלים ועל גזי קתדראות עד שיתכנסו כולן, נכנסו כולן
 וכתנו להם לידים, כל אחד ואחד כועל ידו אחת, וועגו להם את
 הכוס כל או"א ווצרך לעלמו, הציאו לפניהם פרפריות כל או"א

ת ליטן
 פכ"ג,
 קאור,
 ירלה
 אחת
 קדמוני
 אחרי.
 ישיבה
 קוס
 קתחר
 ל"ז,
 לאכל
 וניהם
 ונחר
 אכול,
 וולד
 הנהו
 וולכא
 נקצה
 ונהג.
 ויקס
 חציו
 וונתן
 זכר
 ווע
 זלד
 י"ג
 וחס
 ורל.
 זכול
 דאס
 ונרו
 זות

וצרך לעלמו. עלו והקיבו ונחנו להם לידי אעפ"י שנטל ידו
אח כועל לסתי ידיו, וזגו להם את הכוס אעפ"י שצריך על
הראשונה וצרך על השנייה, הציאו לפניהם פרפריות אעפ"י
שצריך על הראשונה וצרך על השנייה, ואחד וצרך לכולן. הצא
לאחר שלש פרפריות אין לו רשות ליכנס. אחר רש"ג זה ונהג
גדול היה צירושלים, פורקין ונעפחות על גבי פתח, בזמן שהנעפחות
פרוסות אורחין נכנסין, נסתלקו אין רשות לאורחין ליכנס. ובכת"י
ערפורט איזה סינוי לטון ושם הג' פורקין ונעפחת וכו' כ"ז
שהנעפחת פרוקה וכו'. והוצאה צרייתא זו צצצלי צרכות
(ו"ג ע"ח). והיא ג"כ צירושלמי כילד וצרכין צאיזה סינויים,
והא דרש"ג ליחא צירושלמי חלח וקיים ואין רשות לאורח ליכנס
אחר שלש פרפראות. ופירושו של דבר נראה, שהאורחים היו
מתכנסין צפרוזדור ויושצין שם על הקפסלין, ונשרתי הצית היו
מתלקין להם יין ופרפראות, כדי שלא יהיו יושצין פנוין, והיו
נכהגם להנחין עד שיתכנסו כל האורחים, ואח"כ יכנסו לנוקוס
הקצת הקעודה, ואין נעודה דרך ארץ שיצא אורח כשהן נוקצין
ואוכלין, וע"כ הונחיו צפרוזדור וחילקו להם פרפראות, וסינו
ושלשו צדבר, והצא לאחר ג' פרפראות אין לו עוד רשות ליכנס,
וכששנע הצא שכבר חילקו פרפראות ג' פעמים היה יולא לו
והולך, וצירושלים היה להם ונהג יפה שכיון שרואה שנסתלקה
הנעפחת ניד הוא חוזר.

ועל יסוד הנהג הזה סיניו צנוטכה צצרכות (ו"ג ע"ח)
היו יושצין כל אחד וצרך לעלמו, הקצו אחד וצרך לכולן. ופירושא
דהיו יושצין, היינו צנוקוס שנותכנסים שם. איצרא צצנוטכה
צצנוטכיות הגי' היו יושצין לאכול וכו', כצד העירו הגרי"צ
צגליון צצירושלמי וצרי"ף ורא"ש וצסאלתות ל"ג לאכול. ושרע"צ
לא עמד על צריו של דבר, גם צצרי רש"י אינם צרורים עיי"ש.
וצגמרא גרקינן עלה, הקצו אין לא הקצו לא, ורנוינהו עשרה
שהיו הולכים צדרך אעב"י שכולם אוכלים ונכבר אחד כל או"א
וצרך לעלמו, יצבו לאכול אעפ"י שכל או"א אוכל ונכברו אחד
וצרך לכולן, קחני יצבו אעפ"י שלא הקצו, אר"י צר ילחק
כגון דאמרי כיל וניכל לחנח צדוך פלן. והקשו צחוס' תינח
אנחי וקסי ודיוקא ותקסי ליה ורישא דקחני היו יושצים
וצרך כל אחד לעלמו, וי"ל דחי ורישא או"א שיצבו צצציל

עסק אחר, שלא היה דעתם ונתחלה לאכול, אבל אם ישבו אדעתא לאכול אפי' בלא הסיצה נזי ונהניא. וזאונת תירולס זה רחוק ורחוק, אבל כפי וזה שפירשנו הושטה, ורישא לא קשה וידי, שהרי לא קצעו עלום לאכול שם אלא להחכנס שם, אלא ודיוקא דסיפא דייק שכזר אפשר שיקצעו סעודתם ביחד בלא הסיצה כגון הולכי דרכים, ומקשי וכי אין זה קביעות ורזינהו עשרה שהיו הולכים וכו', וע"ז אר"כ בר"י כגון דאורי וכו', וכפרש"י דקצעי להם ונתחלה וקום בדבור ועלה והזונה, אבל ישבו ואליהן בנקום אחד יחד אינה קביעות. וכל זה ציוניהם שהיה דרכם לקצוע סעודה בהסיצה, כמו שכחצו החוס' שם וז"ל יסיצה שלנו הוי קביעות לנו בהקצה דידהו, שהם היו רגילים כל אחד להקצ על ועתה ועל שלחנו, אבל עכשו כלנו אוכלים על שלחן אחד, וכשאלנו אוכלים יחד היינו קביעותינו.

ובירושרמי גרסינן אהא ונתניתין, ריב"ל אומר בשבוע הבן היא ונתניתא הא בעה"ז צתוך ציתו לא, תני ר' חייא אפי' בעה"ז צתוך ציתו. ופי' ר' אליהו מפולדא בשבוע הבן, בצרית מילה, אבל בצעה"ז שכל בני ציתו נגררים אחריו אין לריכים הסיצה שכולם קוונים עליו הרא"ש ז"ל. איצרא שכן הוא צרא"ש וז"ל יחד וצרך לכולן, ירושלמי ריב"ל אומר בשבועה כך היא ונתניתין, באורחים הא בעה"ז צתוך ציתו לא, פי' דבעה"ז שכל בני ציתו נגררין עליו אין לריכין הסיצה, כי כולן קוונים עליו עכ"ל. וכחצ צועדני יו"ט ה"ג בשבועה כך היא, ונתניתין באורחים וכן העתיקו תהר"י וזירושלמי דידן גריס בשבועה הכין היא ונתניתין הא בעה"ז. וצלי קפק שאילו הדברים האחרונים ושוצטים ול"ל בשבוע הבן היא ונתניתין הא בעה"ז וכו', כמו שהיא צאונת זירושלמי דידן. אונס עיקר פירושו של הרא"ש אינו מחוור, דאע"ז בהסיצה תליא ויילתא בקביעות תליא ויילתא, ואלוה תני ר' חייא אפי' בעה"ז צתוך ציתו, אם דרכו לקצוע עם בני ציתו ביסיצה למה לא יצרך לכולן. וראיתי בתוס' צרכות (ו"ג ע"א) ד"ה הואיל, אהא דגרסינן התם שאלו את בן זונא ו"ו אורו בא להם יין צתוך הויזון כל או"א וצרך לעלמו ואחר הויזון אחד וצרך לכולם, אור להם הואיל ואין צית הצליעה פנוי, וכחצו וז"ל וי"ו כשאומר קצרי וזרי והם וניחין לאכול כדי לשמוע הצרכה ולענות און שיהא פעורים וכן ושמע זירושלמי גבי הך

צרייתא ה"ו צאורחין, אצל צע"ה פעור ופני טהכל פונים אלל
צעה"ז. תני ר' חייא אף צעה"ז צחוק ציתו. ואם כי נראה שג'
אחרת הו"ל ופירשו לענין אס כל אחד מצדק לעלמו, כלווד עכ"פ
מדצריהם עפ"י גירסתנו, דלאו אצא דהיו יוסצין קאי, אלל
אסיפא קאי צא להם יין צחוק העוזון וכו'. ופירושא דנחניחין
היא כמו שפירשתי עפ"י התוספתא. והנה אעפ"י שכבר זכרו לעלמס
כשהיו יוסצין וצרכים פעם אחרת כסיקצו אלל שאלד מצדק
לכולם, ועלה קאמר צא להם יין וכו', שאעפ"י שכבר זכרו כל
או"א צפני עלמו שינוי הווקוס גורם להם זרכה אחרת, וע"ז
קאמר ריז"ל דצעה"ז עלמו צחוק ציתו אינו לריק לחזור ולצדק,
ותני ר' חייא דאף צעה"ז לריק לחזור ולצדק. והנה עיקר פלוגתתן
צעה"ז אס צירק צחדר א' צציתו אס לריק לחזור ולצדק צווקוס
אחר שאוכל שס. ורמיה לזה הפ' דוייתי עלה התם צירושלנוי ר'
יעקב זר אחא צסס שמואל, קידש צצית זה וכוונך לאכול צצית
אחר לריק לקדש, רז אחא ר' חנינא צסס ר' (יהושע) [הושעיא
כל"ל. עיי' צפסיקתא רבתי ר"צ ע"א וצו"ע שס אות ל"ג] וי סקוכתו
עריצה עליו וקדש לילי יו"ט האחרון צחוק ציתו ועולה ואוכל
צחוק קוכתו, א"ר אצין ולל פליגי ויה דאמר ר' (יהושע) [הושעיא]
כסלל היה דדעתו לאכול צצית אחר, כלו' צשעה שקדש היה דעתו
לאכול צחוק קוכתו, ויה דאמר שמואל כשהיה דדעתו לאכול צצית
אחר, כלו' שכוונך ומה שהיה דדעתו ולכך לריק לחזור ולקדש,
אמר ר' ונחא אחיא דשמואל כר' חייא, כלו' דאמר אף צעה"ז
צחוק ציתו לריק לחזור ולצדק, ודר' (יהושע) [הושעיא] כריז"ל,
כלווד דצעה"ז צחוק ציתו א"ל לחזור ולצדק (וכ"ה צצלי פסקים
ק"א, דס"ל לשמואל אין קידוש אלל צווקוס סעודה אפי' וצוקוס
לצוקוס צחד ציתא), א"ר אחי זאת אונרת שנחלקו צפירות, כלו' דלאו
דוקא בקדוש נחלקו אלל אפי' צירק על הפירות צחד ווקוס ורולל
לאכול צווקוס אחר (וזה הפירוש עולה יפה וכל הפירושים שנאמרו
צזה וגם ויה שכתצתי חני צו"ע שס צפסיקתא הוא צעל).

והנה עיקר יזה שאמרו לא יחבל עד שיסב, היינו שלל
יאכל דרך ארעי אלל שיקצע סעודתו. וצדקר הציצה גרסינן צצרכות
(ו"ו ע"ז), א"ל ריש גלותא לרז שעת אע"ג דרצנן קשישי אסון
פרסאי צלרכי סעודה צקיאי וינייכו, צזון ססן שתי וועות גדול
ויקצ זראש (פרש"י וקצ חחלה על וועתו) וסני לו לועלה היענו

(ללד מראשותיו, רש"י), וזמון שהן שלש גדול וייקצ באולע, שני
לו לנעלה היונו, שלשי לו לנעלה היונו (ללד מרגלותיו. רש"י),
ח"ל וכי צעי אשתעוויי צהדיה וחרין תרולו ויטיצ ונשתעי צהדיה,
ח"ל שאני פרקאי דנחוי ליה צמחוג וכו', אור רצ שסת חנא ונחיתח
ידענא, דחניא כילד קדר הסיצה צמון שהן שתי ונעות גדול
ויקצ צראש ושני לו לנעלה היונה, צמון שהן שלש ונעות שני
לו לנעלה היונו שלשי לו לנעלה היונו. ובעין זה הוא צחוספתח
דצרכות פ"ה, אלח דשס גריס צמון שהן שלש ונעות גדול וייקצ
צראש של אולעית וכו', ונקיים כך היו נקודרים והולכין, וי"ג
נקדין וכו', וכ"ה צירושלנוי תענית פ"ד.

ויראה טעפ"י זה הקדר שנינו בהגדה נעשה צר"ח ור"י
וראצ"ע ור"ע ור"ע שהיו נקוצין צבני צרק, דנקיע להו כקדר
שהיו נקודרין ראצ"ע באולע ור"ח ור"י לנעלה היונו ור"ע ור"ט
לנעלה היונו. ועפי"ז יש להכריע בצרייתח דרשצ"ג וכו' שהיו
נקוצין ציבכו שהצחתי לעיל, דל"ג ור' יהודה, דאי ג' ונעות הוו,
היה רשצ"ג באולע והיה ל"ל נעשה צר' יהודה ורשצ"ג ור' יוסי,
אי ננוי דעיקר נוסחא הכי הוה, וצא חזיה נעתיק שלא הצין הענין
ואקדוניה לרשצ"ג.

ויראה טצדורס של האמוראים כבר התחיל זה הונכה
להצטל ולא נהגו לאכול בהסיצה על הנעלה אלח יחידי גדולי
העם, וע"כ פירשו הונכה שהסיצה היא ונלה וניחדת ללילי פסק,
וקצעה האמוראים ללחת ידי חוצה. וגרסינן צירושלנוי דע"פ ר'
קיוון צסס ריב"ל אותו כזית שאדם יולח צו צפסק לריך לאכלו
ויקצ, ר' יוסי צעא קווי ר' קיוון אפי' עצד לפני רבו, אפי' אשה
לפני צעלה, ח"ל צריצי ע"כ שונעת, כלו' שהקשה עליו שהרי עצד
ואשה נחויצין ג"כ צאכילת ונלה, וכי חניס יולחים צלח הסיצה,
ומעולם לא היה מונכה העצדים ואשה צפני צעלה להקצ. וצצצ
כבר נעשה להם הונכה להלכה, וגרסינן שם, איתמור ונלה לריך
הכזה, ונרור אין לריך הסיצה, יין איתמור ונשויה דר"כ לריך הסיצה
ואיתמור ונשויה דר"כ אין לריך הסיצה, ולא פליגי הא צתרתו כפי
קנאי, הא צתרתו כפי צתראי, אמרי לה להאי גיסקא ואמרי לה
להאי גיסקא וכו', השתא דאיתמור הכי ואיתמור הכי, אידי ואידי צעי
הסיצה. וצעי טס תלמוד אלל רבו נאי, ופטיע לה דאמור חזיי

כי הויכן צי מור זגינן אזירכי דהדדי, כי אחינן לצי רצ יוקף אור
לן לא לריכתו מורח רצך כמורח שמים.

ונשארה הקיזה זו קצועה לדורות עד שתקוה צשאלות
מה נסתנה וכו' שצבל הלילות אנו אוכלין צין יושצין וצין וקוצין
והלילה הזה כולנו וקוצין. וכבר העיר הגר"א שצושנה לא הזכרה
שאלה זו, שכך היה דרכם תמיד. וצקדר ר' עמרם הנוקחא אנו
אוכלין ושותין וכו'. והוא עפ"י וקקנת הצצלי דאף יין לריך הקיזה.
ועכ"פ היה המנהג עדיין ושתרצצ והולך צקעודה גדולים ושמים
כלשון הר"מ צפי' המנהג וחייצנו לאכול צהקיזה כדי שיאכל
כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים עד שיהיה דרך חירות.

אמנם כבר נשקע זה המנהג ואצד, ומתוך כך קמו גדולי
הרצנים ושדי ציה נרגא. הרצצין צקפרו אצן העזר (דף ע"ה ע"ב)
כתצ, והם היו נוהגין לישצ על המעות ולהקצ צמקיזה שואל,
אצל אנו שאין אנו רגילין צכך יולאין אנו כדרך הקצתינו ואין לנעות
יעין ושואל. והגה"מ פ"צ כתצ, רצינו אצי"ה כתצ שאין אנו לריכין
הקיזה צצון הזה שהרי צני חרי אינן וקוצין, ואדרבה ישיצה
כדרכן הוא דרך חירות, אונס יחידה הוא ע"כ. והאצודרהם
העתיקו וכתצ, וכתצ אצי העזרי צזה"ז שאין רגילות צאגלנו להקצ
ישצ כדרכו ואינו לריך להקצ. וצוהרי"ל כתצ, אור ווהר"ש שואל
כתוצ צגליון האלפסי שהכיה לו אציו מו"ה זעקיל ז"ל ששוע עפי
רצו הר"ר יודא ז"ל דדוקא ציעיהם שהיו רגילין צהקיזה צשאר
יעות השנה אז וחוויצין צה צפקה אצל לדידן צצשאר יעות
השנה לא נהגינן צהקיזה אין לנו לעשותה צלילי פקה דוה חירות
שייך צזה, אדרבה דוה לחולה, וכן כתצ אצי העזרי. אונס צעלי
הס"ע ווגיניהם צאו"ח סי' תע"צ קצעו ההקיזה אף ציעינו לחובה
והעני יקצ על הקפקל או על ירך חצירו, אך לא על ירך עלמו
דעיהזי כדואג, ואם אכל וולה ושתה ד' כוסות צלא הקיזה לריך
לחזור ולאכול ולשתות צהקיזה. וזה הרצצ"ה שיש אווריס שכדאי
הוא לקמוך עליו צדיעצד. והכל חייצין צהקיזה חוץ ונחלמיד לפני
רצו, ויש שפערו את האצל צתוך י"צ חודש ווהקיזה, וכל הנשים
חשובות ולריכות הקיזה, אצל כיון שכבר לא נהגו הנשים צהקיזה
למד הרמ"א זכות עליהן כי הן קוונות על הרצצ"ה שצזה"ז
אין להקצ. ונשנה לא זזה ווקיוה והצן שואל שצבל הלילות
וכו' והלילה הזה כולנו וקוצין.

ולא יפחתו רו מארבעה כוסות של יין ואפי' מן התמחוי.

ולא יפחתו פי' הנופורטים דאגזאי לדקה קאמר, דנושנע
להו דעל עני סזישראל הנוקבל לדקה קאמר, וכבר פירשנו דעני
סזישראל אינו נוקבל לדקה אלא שאינו איש נכוד, ופירוש ולא
יפחתו לו הוא, בני ביתו הנושרתים אותו בהקצתו, וכדקתני לקונן
ונוגו לו וכו' הציאו לפניו וכו', ואמר ולא יפחתו, שאם רולה לשתות
יותר הוא שיהיה כדלקונן.

מארבעה כוסות, גרסינן צירושלנוי נניין לד' כוסות,
ר' יוחנן צקס ר' צנייה כנגד ארבע גאולות, לכן אמר לצנ"י אני
ה' והולאתי וגו', והולאתי והללתי וגאלתי ולקחתי (*). ריב"ל
כנגד ד' כוסות של פרעה, וכוס פרעה צדי, ואשחט אותם אל
כוס פרעה, ואחן את הכוס על כף פרעה, ונתת כוס פרעה. ר'
לוי כנגד ד' נלכיות. ורצנן אמרו כנגד ד' כוסות של פורענות
שהקצ"ה עתיד להסקות את אר"ה, כי כה אמר ה' אלהי ישראל
אלי קח את כוס היין החמה וגו' (ירמיה כ"ה), כוס זהו צבל
ציד ה' ושכרת כל הארץ (שם כ"ה), כי כוס ציד ה' ויין חמר ואלא
נוסף וגו' (תהלים ע"ה), ינוטר על רשעים וגו' ורוח זלעפות ונת
כוס (שם י"ה), וכנגדן עתיד הקצ"ה להסקות את ישראל ד'
כוסות של נחמות ה' ונתת חלקי וכסי (שם ע"ז), דשנת צשון
ראשי כוסי רוייה (שם כ"ג), והדין כוס ישועות אשא (שם קט"ז)
חריין. והוא ג"כ צ"ר סוף וישב, ושם הגי' צשבוש ר' הונא צשס
ר' צנייה, דהא ר' צנייה רצו של ר' יוחנן היה, וגריס הא דריב"ל
צשס ר' שמואל בר נחמן, והא דרצנן אמרי צשס ריב"ל (כי כוס
ציד ה' חקר שם), ונוקיים וכנגדן הקצ"ה נשקה את ישראל ד'
כוסות של ישועה וכו' כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות,
חדא ליונות הנושית ואחת ליונות גוג. ושינוי צשנות הדורשים הוא
שלא הועתק זה וזה, ואית דאמרי הכי ואית דאמרי הכי, ונלינו
כיולא בזה בתלמוד, איתנוא, איבא דאמרי, ואפי' צבעל נאמר אחד
נלינו נניין אמר לה צשס פלוני ונניין אמר לה וכו'. ורוב צעלי
ההלכות ונופרטי הנושנה תפסו בהא דד' לכות של גאולה.

(* וכתב הנוטהיג, והצאתי אינו יין הנניין שאינו יין הגאולות אלא
צורת הארץ היא.)

האומנם שאין אלו הדרכות ונכונות אלא שכבר היה
הדבר נהג וזה בישראל והעניקו את המנהג צטענו לרשות,
ומעולם אין הדורש קצה אל המנהג, אלא המנהג הוא קצה אל
הדורש, ומעתה עלינו לחקור איך נתקנו ד' בוקות. ואומר שנינו
במס' זבחים (ו"ז ע"א) צריך על היין שלפני המזון פטר את היין
שלפני המזון צריך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת
שלפני המזון, וכחצ רש"י נוהגין היו להציא קודם אכילה כוס
יין לשמות כדחניא לקונן כילד קדר הקצה וכו', ומציאין לפניהם
פרפרות להושיך אכילה כגון פרגיות ודגים, ואח"כ מציאין השלחן,
ולאחר גמר קעודה יושבים ושתיים ואוכלים, ומה הן אוכלים
פרפרות כגון כיסוי דוועלי ללחם ולחמניות, והוא יין ופרפרת
שלפני המזון ושתיים קודם זמנת המזון. עוד שנינו שם, זה להם יין
צחוק המזון כל אחד ואחד וצריך לעלמו, אחר המזון אחד וצריך
לכולם. וגרסינן עלה בגמרא, אומר רבה בר רב הונא א"ר יוחנן לא
שבו (דיין שלפני המזון פטר וכו'. רש"י) אלא בשמות וימים
עושים הואיל ואדם קוצע קעודתו על היין וכו', וצ"ל הוסיפו
צטעה שאדם יולא נוצית המרחץ וצטעה הקזת הדם הואיל ואדם
קוצע קעודתו על היין, אבל צטעה ימות השנה וצריך על כל כוס
וכוס. וגרסינן חו, איצעי לקו זה להם יין צחוק המזון והו סיפטור
את היין שלפני המזון, אם תוולי לומר צריך על היין שלפני המזון
וכו', משום דזה לשמות וזה לשמות, אבל הכא דזה לשמות וזה
לשמות לא (רש"י), ולא היו רגילין לשמות צחוק הקעודה אלא וצע
(לשמות), ואיפלגי בה אמוראי, ולב נחמן אומר פוטר, ואיתביה רבה
לר"כ מנחמיהן זה להם יין וכו' לאחר המזון אחד וצריך לכולם,
א"ל הכי קאמר אם לא זה להם יין צחוק המזון אלא לאחר המזון
אחד וצריך לכולם. וכד דייקין בלשון המשנה דלא חיי הציאו להם
יין, או מוזגו להם יין, ומשום שזה להם שלם היה להם וקודם. הן
אזנת דצרייתא דקדר הקצה בצלי הגי' כתיב זה להם יין, אולם
זהו ושיבוש המעתיקים שכתבו כך צאשגירת לשון המשנה, שצחוקפת'
הגי' מוזגו להם, וצירושלמי הגי' הציאו להם, וצאזנת צכ"י דקדוקי
קופרים הגי' אף בצלי הציאו להם. ובפסיקתא (ק"ג ע"א) נחלקו
אמוראי, כוס של צה"ז אי צעי זרחה או לא, וגרסינן שם ר' יעקב
בר אבהו איקלע לבי רבא חזיה דצריך צפס"ג אבסא קנחא והדר
צריך אבסא דצרכתא וכו', וכחצו המוס' והא דתקן צריך על היין

שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון, היינו לאחר הסעודה וקודם צה"ז. שהיו רגילין לשתות יין אחר הסעודה קודם צה"ז. אונס אחר העיון נראה דצאנות לפי הנושנה כוס של צה"ז אין טעון צרכה לפניו, ועל היין שלאחר המזון צרכו צה"ז, אלא דרב וחלמידי הנהיגו דצה"ז הוה הקח הדעת וע"כ טעון צרכה (וע"ע בסקוף צהערה).

נמצינו לעידין שקודם סעודה היו שותין יין ואוכלים פרפראות לעורר תאות האכילה, וכדאמרינן בפסקים (ק"ד ע"ג) דאמורא ונגרר גריד, וזהו יין שלפני המזון, וצתוך הסעודה היו שותין מעט כדי לשרות, והוא יין שצתוך המזון, ועיקר שתייתם היתה לאחר הסעודה, וכדאמרינן בחולין (ד' ע"ג) לאו אורחא דנולכא נשתיא בלא וניכלא, וזהו יין שלאחר המזון. ולפ"ז הולכנו בכל סעודה שקובצין על היין כגון צצצות וצ"ע לכל הפחות ג' כוסות, אולם צלילי פסח הוסיפו כוס אחד נוסף הלל. שהרי הוא אומר כוס ישועות אשא וגו', והוה להו ד' כוסות, ועיקר כוס של פסח הוא כוס הרביעי. ומונהג אלו הג' כוסות נהווה לקדש על כוס הראשון, וכן צעודת אירוסין ונשואין וצצוע הצן לצרך הצרכות על אותו כוס, ומה הונהג צידנו לצרכס על הכוס וכן לצרך צה"ז על הכוס השלישי ולכך שנינו וזגו לו כוס שלישי וצרך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל וכו' צין הכוסות הללו הם לשתות שותה, צין שלישי לרביעי לא ישתה, כדי לעשות הכירא שהוא כוס של פסח.

ואפי' מן התמחוי, כלו' אפי' עני צצענייס שאין לו מזון צ' קעודות ונחפרכס מן התמחוי נותנין לו ד' כוסות, אי כניי שיס לו צ' קעודות אלא שאין לו יין נותנין לו מן התמחוי, וגרסינן עלה צירושלנוי א"ר חיה צר אדא לפי שאין ערב לאדם לוכל מן הקופס ובאן אפי' מן התמחוי, ונשנע דביס לו לאכול אלא שאין לו יין דנחויי צ לקבל. וצצצלי (קי"ג) גרסינן פשיעא, לא כלרכא אלא אפי' לר"ע דאמר עשה שצתך חול ואל הלערך לצריות וכו'. ש"ו דצנושנה לאו נגצאי לדקס איירי, אלא דאיסו נחויי צ לקבל. ושצ ראיתי צתוספות אל הנרדכי שהציאו צסס ר' יחיאל שכתב נאי קנול"ן פשיעא כיון דנחויי צ ד' כוסות וכו' לכן נראה דנחויי שיס לו מזון צ' קעודות וכו' ואם לא צצציל הד' כוסות לא היה נזקק ליטול מן התמחוי וצצציל ד' כוסות קאמר שיחנו לו גצאי לדקס אפי' מן התמחוי וכן נשנע צירושלנוי ר' חייא צר יו דן

לפי שאין ערצ לו לאדם ליקח וון ה כ י פ ה , של כאן אפי'
ון התנוחי, ויותר נראה כמו שכתבתי דוחוייז לקבל.

משנה ב'

מזגו לו כוס ראשון, בש"א מברך על היום ואח"כ
מברך על היין, ובה"א מברך על היין ואח"כ מברך
על היום.

פרוגתא זו שנה כזר אותה צרכות צפ' ואלו דברים,
ומפורשת בתוספתא סס והכא, והוצאה בצבלי וצירושלנוי סס והכא,
דענוא ד"ט שקדושת היום גרומת לין שיצא, וכזר נתחייז
צקדושת היום עד שלא צא היין, וטעמא ד"ט שהיין גורם לקדושת
היום שתאמר, שאם אין לו על וזה לקדש לא יקדש, ותדיר ושאינו
תדיר תדיר קודם. ואיכפל וקדר הושתה לסנותם כאן דהו"א דליני
פקח שאני, שאין לך לוור שאם אין לו יין לא יקדש שעל כרחו יש
לו יין ואפי' ון התנוחי והו"א דוודי צ"ה לצ"ט, ח"כ איפכא שאין
הקידוש גורם לין שהרי תקנו ד' כוקות ווודי צ"ט לצ"ה קמל"ן.

משנה ג'

הביאו לפניו ממבר בחזרת עד שמגיע לפרפרת
הפת.

במשנה שצירושלנוי הגי' הביאו לפניו ירקות וחזרת וטבל
וכו', ובכת"י צעל דקדוקי סופרים הגי' הביאו לפניו ירקות וטבל
וכו'. ופי' רש"י ורשב"ם הביאו לפניו ירקות, וטבל בחזרת, כלו'
אם אין סס ירק אחר וטבל החזרת בחרוקת ואיכל. ורבינו חננאל
פי' הביאו לפניו סולסן, שהרי אין וצי"אין הסולסן עד אחר קידוש,
וטבל החזרת בחרוקת ווצרך צפה"א, ונפסיק עד שנגיע לפרפרת
הפת והיא עת אכילת וולה. והביאוהו בתוספות וחפסו צפירושו
ודלא קתני בהדיא הביאו לפניו חזרת כדקתני צקוון הביאו לפניו
ולה וחזרת. והנה חרוקת לא החזרה צושטה. גם וזה שפי' ונפסיק
עד שנגיע וכו', אינו צושועות לסון הושטה. אונס צציקרו של

דבר הוא כבון להציאו לפניו שולחן קאנור, אפי' אי גרסינן ירקות
וחזרת, שכך היא ההצאה שנוציה שולחן ועליו הירקות והחזרת.
ומה ששנו אח"כ הציאו לפניו וולה וכו', כונו שולחן ועליו וולה
וכו', וקילוק השולחן הראשון היא עקירת השולחן שדיצרו עליה
האמוראים (קט"ו ע"ג) אעתיק הדברים לקנון. שעקירת השולחן
בעלמא נעשה לזונהג.

ופירשו רש"י ורשב"ם עד שנגיע לפרפרת הפת, קודם
שיגיע לאותה חזרת שהוא אוכל אחר הוולה שהוא נוצרך עליה
על אכילת נורו, ועיבול ראשון כדי שיכיר תיבוק וישאל, לפי שאין
רגילין בני אדם לאכול ירק קודם סעודה. והתוספות כתבו פרפרת
קרוי הנורו שאוכל אחר הוולה, ופרפרת כלו' מושכת המאכל,
כמו פרפראות לחכמה (אבות פ"ג) שהירקות מושיכות הלז למואכל,
וודקרי לנורו פרפרת הפת רמז צונסנה דוולה קודם לנורו כדאמר
בגמרא. ורבינו נקיס כתב קרי הכי שכיון שנאכל צחוק הסעודה
הרי הוא כלפסון. והתוי"ט כתב הגי' בקשר נדויק לפרפר. ולשון
הרע"ב לפרפר את הפת לאכילת וולה, והא קו"ל שאין אכילה
אחרת נפקת צין אכילת ירקות לאכילת וולה דקודם שיגיע
לאותה חזרת של וולה שנוצרך עליו על אכילת נורו אוכל וולה
תחלה וכו'. ובעל תפארת ישראל פי' ערס וקמוך שיגיע לפרפר
את הפת, ר"ל קודם שרולה לשצר הפת כמו שכוהגין לשצר וולה
האמלעית וכו'. ובהגהות דקדוקי סופרים הציא שצונסניות פיזרו
הגירסא לפרפרת ולפת, וכתב שהוא ע"ק. זהו הנוצוה הגדולה
צונסנה זו.

וגרסינן צירוסלמי עליה דנחיתין, חזריא צסס ר' יוחנן
לריך לעצל בחזרת צ' פעמים, כלו' דצעינן צ' עיבולין וכדחטן
לקנון צוה נסתנה, וצ' העיבולין הם בחזרת כדחני צקיסא הציאו
לפניו וולה וחזרת וכו', וראשונה להכירא והשנייה ללחא צס. רבי
זעירא צסס ר' יוחנן א"ל לעצל בחזרת צ' פעמים, כלו' ודאי דצ'
עיבולין צעינן אצל זכול לעצל צראשונה צשאר ירקות. רשב"ל אמר
אס לא עצל צפעס ראשונה לריך לעצל פעס שנייה, כלו' דנא
צעינן צ' עיבולין. ונחיתא פליגא על רשב"ל שצכל הלילות אנו
נוצבילין פעס אחת והלילה הזה שתי פעמים, קצר רשב"ל על
הדא דצר קפרא, כלו' הוא רלה לפרס הנוצנה אליצא דצר קפרא
דלא סנה צ' עיבולין כדוסיק. ונחיתא על דצר קפרא, שצכל

הלילות אנו נעצילין אותו עם הפת וכאן אנו נעצילין אותו צפני
עלמנו, כלו' דלצר קפרא סגן שואל סצכל הלילות אוכלין חזרת
צקעודה כלפתן וכאן אוכלין אותו צפ"ע, ופירש רש"ל ונשנה זו
אליצא דצר קפרא דלהכי קתני נעצל בחזרת שזו היא עיקר הנוחה,
ונה ששנה הציאו לפניו ואלה וחזרת וכו', היינו נשום דאי לא
נצל צפעס ראשונה לריך לנצל פעס שנייה. ונתיחא פליגא על
ר' יוחנן, יולאין צוולה צין שכיוון צין שלא כיוון, כלו' וכיון שולאין
צאכילה צלא כוונה כיון נעצל בחזרת פעס ראשונה הרי כבר ילא
והיאך יצרך צשנייה ללחא צה, ונשני, והכא נוכיון שהיסק חזקיה
כיוון, כלו' הכא שאני שהנלה היא עיקר הקעודה שניסק לה בחזקתו
שכיוון, אצל בחזרת אס לא צירך על אכילת נורו וכיוון ללחא צה,
לא ילא צה. ותיצ רצי ירועה קווי רצי זעירא ונתיחא פליגא על
רש"ל, הציאו לפניו ואלה וחזרת וחרוקת אעפ"י שאין חרוקת ואלה,
חזרת ואלה, כלו' הא חזרת ואלה אף שהוא נעצל צפעס ראשונה,
ונשני, א"ל סכן רצ נעצל צתירדין, כלו' אין החזרת נשום ואלה,
אלא כיון דנציאין חרוקת ולריך לדצר מה לנצל צו נציאין חזרת,
ורצ ניצל חרוקת צתירדין.

והנה צושניות שלפנינו שנינו צושנת דנה נשתנה ד'
צצות, צצא א' הלילה הזה כולו ואלה, צצא צ' סצכל הלילות אנו
אוכלין שאר ירקות הלילה הזה נורו, צצא ג' הלילה הזה כולו ללי,
צצא ד' סצכל הלילות אנו נעצילין פעס אחת הלילה הזה שתי
פעמים. אונס צושנה סצירושלמי ליחא אלא ג' צצות, צצא א'
סצכל הלילות אנו נעצילין וכו', צצא צ' הלילה הזה כולו ואלה, צצא
ג' כולו ללי. וכ"ה הושנה צרצ אלפס. וצקדר רצ עורס צצא א'
נעצילין, צצא צ' כולו ואלה, צצא ג' אנו אוכלין ירקות הלילה הזה
נורו, צצא ד' כלנו נקוצין. והנה לאילו הנוקחאות השאלה הראשונה
הוא על הטיבול שכך הוא הסדר שצעהצאה הראשונה נעצל בחזרת,
ואח"כ צ' שאלות על ואלה ופסק. וצנוקתה פליגי צר קפרא ורצנן,
דלצר קפרא לא לריך צ' עיצולין, ולרצנן לריך צ' עיצולין. אונס
צצא צ' צצלי הלילה הזה נורו לריכה פירוש, דאדרצה דרך
הקעודות החשובות לנצל בחזרת וצאאר ירקות, וכא דגרסינן צע"ז
(י"א ע"א) זה אנטוניוס ורצי שלא פסקו ועל שולחנס לא חזרת
ולא קישות ולא לכוון לא ציוות החמה ולא ציוות הגשמים, דאמר נר

לכון ונחתך אוכל, הזרת ונהפך ונאכל *) קיסות ונחיצ ונעיים **)
ונסיק דקיסות היינו קיסואין זערי, וא"כ ג' ירקות נלו וקיסוס
ל'ח'ק' הם צכל קעודות הסוצות והם ונאכל שרי גאים, ויראה
דקודם האכילה אכלי קיסות להרחצת הוועיים וחזרת צתוך הסעודה
ולכון לאחר הסעודה וכן אמרו צווק' תענית (ל' ע"א) רש"ג אומר
אם היה רגיל לאכול לכון או ונליה אחר קעודתו הרשות צידו.
וכיון שאף לכון וקיסות נאכלים שלא נאסרו צלילי פסח אין ווקוס
לשאלה זו. ובאמת אי גרסינן הציאו לפניו ירקות וחזרת וודאי שאין
ווקוס לשאלה זו. והשתא לפי דנקטי לשאלה זו צצצלי, ונחקי ירקות
וחזרת צווקסנה שלפנינו. ועכ"פ צירושלמי גרסי לה. ונדברי ר' יוחנן
ורש"ל עכ"פ ראה דלאו לנורו קרי פרפרת הפת, דא"כ צווקסנה
גופא ונפורט דנעצל צ' פעמים בחזרת.

ובבברי גרסינן עלה דנתינתין אמר ריש לקיש זאת אונרת
נולות לריכות כוונה. דאל"כ איך יעצל שנית ויצרך על אכילת נורו
הא כבר ילא צה, ונפרט לה הסם דטיצול ראשון לאו צעידן
חיוצא דנורו הוא, דחיוצא דנורו הוא צתה אכילת נולת, וע"כ
אינו נוצרך עליו אלא צפה"א, ולא איכוון לנורו הלכך צעי לנתיסדר
לאעצילי לשם נורו, ודחי וננאי דילמא לעולם נולות אין לריכות
כוונה וילא צטיצול ראשון, ודקאונרת תרי טיצולי לנח לי, כי היכי
דליהוי הכירא לתנוקת, וב"ת א"כ ליטענינן שאר ירקות, אי אטענינן
שאר ירקות הו"א היכא דאינא שאר ירקות הוא דצעינן תרי טיצולי,
אצל חזרת לחודא לא צעי תרי טיצולי, קונל"ן דאפי' חזרת צעינן תרי
טיצולי כי היכי דליהוי ציה הכירא לתנוקת. כלו' וודאי אי אכלו
קתמא ילא דנולות אין לריכות כוונה, אצל הוא אכלו צכוונה להכירא
דתינוקת ולא ללחא צה. ובסוגיא זו וודאי לא גרסי צווקסנה הציאו
לפניו ירקות וחזרת, שהרי פירשו ונעצל בחזרת היכא דליכא שאר
ירקות, אלא הציאו לפניו השלחן קאמר כנו שפי' ר"ח. אונס לפרט
הציאו לפניו ירקות, ונעצל בחזרת, אס אין לו שאר ירקות, כפי'
רש"י ורש"ל הוא דוחק גדול ועיקר חקר ונחשנה.

והדר וקסי אהא דריש לקיש, ועוד תניא אכלן דננאי ילא
אכלן צלא ונחכוון ילא וכו', כלו' והרי ונפורט דאין לריכות כוונה,

* ואולי נוסוס הכי נקרא חזרת.

** פי' נרחיצ ונעיים הוא כנו לפתוח את צני ונעיו דכתובות ח' ע"ב.

ונושני, תנאי הוא, דתניא ר' יוקי אומר אעפ"י שטיבל בחזרת מלוא
להציא לפניו חזרת וחרוקת ושני תצטילין, וכלו' וריש לקיש פי'
למחיתין כר' יוקי, דק"ל אכלו בלא ונתכוון לא ילא, דניחא ליה
לפרושי ונתחיתין הכי, ונלוור דתרי טיבולי ונסיס הכירא לתנוקה,
ולכך לא ילא בראשונה דלהכירא קמכוון ולא קתויה אכלו, ופריך,
מונאי דילוא קסבר ר"י מלות אין לריכות כוונה, והאי דצעינן
תרי טיבולי כי היכי דתיהווי היכירא לתינוקת, ונושני א"כ ונאי
מלות, כלו' ליונא אעפ"י שטיבל בחזרת וציאין לפניו חזרת וחרוקת
וכו' כנו שטנו צונטה. ואנא ידענא דראשונה דשלא צעידן דנורו
הוא, להכירא אכיל לה והשנייה ללחא בה, אלל ודאי צעי לניור
מלות להציא, שיתכוון לשם מלות, וריש לקיש פירש למחיתין
חליצא דר' יוקי. כך נ"ל לפרש סוגיא שנתקשו בה התוספות
והאחרונים ועיי' צונדני יו"ע. וסוגיא דגמרא התם. פשיטא היכא
דאיכא שאר ירקות וצרך אשאר ירקות צפה"א ואכיל והדר וצרך
על אכילת נורו ואכיל, היכא דליכא אלל חסא ונאי, א"ר הונא
וצרך ועיקרא נורו צפה"א ואכיל, ולצקוף וצרך עליה על אכילת
נורו ואכיל, ונתקיף לה רב חסדא לאחר שוילא כריקו היונו חזר
ווצרך עליה, אלל אר"ח ועיקרא וצרך עליה צפה"א ועל אכילת
נורו ואכיל, ולצקוף אכל אכילת חסא בלא ברכה, צקוריא עצדי
ברב הונא, ורב ששת צריה דר' יהושע עציד כר' חסדא, והלכתא
כוותיה דר"ח, רב אחא צריה דרבא ונהדר אשאר ירקות לאפוקי
כפשיה ופלוגתא. ופירשי בתוס' ולא לריך לרב חסדא צטיבול ראשון
על אכילת נורו אע"ג דעיקר מלות נורו לא כפיק אלל צטיבול
שני אחר מלה, ודצריהם וקתצרי דכל סוגיות הגמרא ונשנע דמלות
נורו הוא אחר מלה, אלל רש"י ורש"ס פי' ולצקוף אכיל בלא ברכה
ונשום דצעינן תרי טיבולין. ונשנע ונדצריהם דטיבול שני להכירא,
ולפ"ז אחיא סוגיא דגמרא יותר שפיר, דכי קאנור, ודקאנרת תרי
טיבולי לונה לי כי היכי דליהווי הכירא לתינוקת, אטיבול שני קאנור,
ועיקר נורו ללחא בה הוא צטיבול ראשון ולא נוכח ומחיתין וידי
לא דמלות לריכות כוונה ולא דאין לריכות, ושפיר וייתי ודר' יוקי
שאנר אע"פ שטיבל בחזרת מלות להציא חזרת וכו', שעיקר המלות
היא ללחא בה צטיבול שני, ונוכח כווי דק"ל מלות לריכות כוונה.
ועב"פ נראה דאילו האמוראים הוה גרסי הציאו לפניו
ירקות וטבל וכו' כג' הכת"י ד"ק, ונאנר וטבל בחזרת הוא

וואויר מוסגר, ועיקר הנושנה הוא הציאו לפניו ירקות עד שנגיע
לפרפת הפת, וכלו' קודם שיגיע לפרפת הפת מציאין לפניו
ירקות, והואויר המוסגר הזה אוויר דיכול לעצל בחזרת כווי אס
אין לו שאר ירקות, וקגנון לשון הנושנה וזוכית, שלא זאה הנושנה
לוויר האיד הוא אוכל והאיד הוא עוסה, אלא כילד מציאין לפניו
וזה הן מציאין.

אמנם עיקר הנושנה כאן בפירוש פרפת הפת, ואוור
הנה ידענו שאכלו פרפראות קודם עיקר הסעודה, כווי שטינו
צירך על הפרפת שלפני המזון וכו' (צרכות ו"ז ע"ה), ואותה
פרפת שלפני המזון קרי פרפת הפת, או זאנת עיקר הנושנה
כווי שהיא זדפוס פיזרו ולפת, ופירושו או לפת, והיינו אס אינו
אוכל פרפת, וע"כ הולרך לוור מוצל בחזרת עד שיגיע וכו',
עצל איך מוילא מוצן לנה מציאין, אצל צזו הולרך להודיעך
שיעשה דבר מה שאין דרכו לעשות כדי שישיז שני טיזולין. ולפ"ז
עיקר הנושנה כווי שהיא צירושלוי הציאו לפניו ירקות וחזרת.
אי כווי לא גריס אלא ירקות, כווי שפיר דוי, דקחם ירקות שללורך
הסעודה הם לכוון חזרת וקישות ועלה קאוור שימצל בחזרת. ואלו
הירקות הם הם שהציאו לפרפת קודם המזון. וכסא דאוורין
לעיל (ק"ז ע"ז) ר' ילחק מוציל צירקי, ופרטצ"ס היה אוכל ירק מן
הנושנה ולוועלה, וכראה צעיני מוסם דוגרר לצא לויכל ואכל וילה
לתיאזון יותר ולפיכך היה אוכל ירק, ולא היה כוהג כן כי אס
ערצ הפסח כדי להוסיך ולאכול צלילה כדאוורין צום' עבת
(ק"ו ע"ז) אוור רצ הקדא בר צי רצ לא ליכול ירקא מוסם דגרי.
ופרט"י שס ירק חי וכו' וואכילו לחם הרצה ואין לו. וקאוור
צותחיתין דקודם שיאכל פרפת הפת ימצל בחזרת. ופרפת הפת
היינו פרפת של הסעודה, וכווי שוילינו שסעודה קרויה לחם
כך נקראת צלשון חבוים פת לפי שצרכת הפת פוערת כל הדברים
הצאים מוחות הסעודה, כסא דגרסינן צום' צרכות (ו"ה ע"ה)
ינאי וזלכא וזלכתא כריכו רפתא צהדי הדדי וכו' צעוצדא דשועון
צן שעה, ושס (כ' ע"ה) אוור רצא כי אכלין רפתא צי ריש גלותא
וכו', ולשון רש"י שס ריש גלותא וואריך צסעודתו וכו' שהיו שס
מוצין רצים וכו'. ושס (כ"ה ע"ז) עולא איקלע לצי רצ כחון
כריך רפתא וכו', הרי שקראו כל הסעודה על שס הלחם רפתא,
שהיא פת צלשון מוסה. ואשוועין מוחיתין שיסנה מואר סעודות

השנה, שנוציחין ירקות לפרפרת דונגרי עוצא וקודם שיאכל
הפרפרת וטבל בחזרת. ורחיה לפירוש זה וצרייתא, דגרסינן
בגמרא (ק"ט ע"א) תניא ר' אליעזר אומר חוטפין מלות צילי
פסחים צטביל תינוקת שלא ישנו. והרצה פירושם ונוסחאות
צצרייתא זו. גי' רש"י ורש"ם חוטפין מלה, ופירשו ונגזיהין את
הקערה צטביל תינוקת שיטאלו. ופי' זה אינו דהא לקמן (קט"ו ע"ב)
גרסינן ואין עוקרין את השלחן אלא לפני נוי שאומר הגדה וכו',
למה עוקרין את השלחן, אומרי דבי ר' ינאי כדי שיכירו תינוקת
ויטאלו, אביי הוה יתיב קמיה דרבה הוא דקא ודלי תכא וקציה,
אמר להו עדיין לא קא אכלינן אתו קא ועקרי תכא וקמן, אמר
ליה פטרתן מלוור ויה נשתנה, והיינו הגבסה הקערה לדין, דדוקא
שלמות שלהן שהיו קטנים אצל שלנו שהן גדולים אנו וסקלקין
הקערה כו"ס הרש"ם והתוספות סס, ואי ונגזיהין את הקערה
קאמר, אמאי נקט חוטפין מלה הול"ל עוקרין את השלחן צילי
פסחים כדהחם, ועוד אמאי צעי למה עוקרין את השלחן, ותייתי
ודבי רבי ינאי, הא אמרה ר' אליעזר צטביל תינוקת וכו'. את"כ
כתב רש"י ואי דנפרש חוטפין מלה אוכלין וזה הלשון
עיקר. ורש"ם הביאו ג"כ, וכתיב שני לשונות הללו פירש רבינו,
ואת"כ כתב ולי כראש חוטפין וסקלקין את הלחם מיד התינוקת
שלא יהו ישנים וחתוך ואכל הרצה כדרך התינוק אחר אכילתו
וסוב לא ישאלו, אצל עכשו כשחוטפין וסן לא ישנו וישאלו, כלו'
לא ישנו שלא אכלו כדי שצטען, וישאלו כשיראו השינוים, שאנו
עושין הכירא לתינוקת כדלקמן, וכן מוכח לשון התוספתא, דתניא
ר' אליעזר אומר חוטפין מלה לתינוק כדי שלא יישן, רבי יהודה
אומר ונשמו אפי' לא אכל חזרת אחת ולא טיבל אלא פרפרת
אחת חוטפין מלה לתינוק כדי שלא יישן, כלו' גוזלין * ורבינו
פי' שכן עיקר אותו הלשון שפירשתי חוטפין ונזהרין לאכול וכו'.
ונלשונו מוכח דגריס שלא ישנו וישאלו, כונו צצרייתא שלפני זו,
וכ"ה צכת"י דקדוקי סופרים. וכן מוכח ופרש"י, ודלא כהגהות
הצ"ח שנוחק שלא ישנו. והרמב"ם צה' חוץ ומלה פי' חוטפין זה
מזה. ואין זה וקטנים עם לשון התוספתא וחולק עליו הראש"ד
ופי' ונזהרין לאכול. וכנוסחת הרש"ם צתוספתא כ"ה צתוס'

* ואולי שחתוך זה צל הנוסחא שיגזלו התינוקת את אפיקומן.

כת"י ערפורט, אלף דליתא סס ונשנו, וגריס רי"א חפי' לא חכל
וכו', וצחוק' שלפנינו הגי' ר' אליעזר אומר חועפין וולה לתינוקת
צטציל שלא ישנו רי"א ונשנו חפי' לא חכל אלף פרפרת אחת
חפי' לא עצל אלף חזרת אחת חועפין וולה לתינוקת צטציל שלא
ישנו. ונוקחא זו וודאי עדיפא דנקט חכל צפרפרת ועצל צחזרת.
ולפי נוקחא זו דנקט צתינוקת לשון רבים לא קאי חכל ועצל על
התינוק לומר שחפי' כן גוזלין הוולה ונשנו, אלף על צעל השלחן
קאי. ועוד דאי חועפין גוזלין קאמר הול"ל חועפין וולה ושהתינוק,
דחטף ויכיה ולא חטף ליה אנרינן. וצרייתא דגמרא חיתא צרב
חלפס וצפי' ר' חננאל הכי, חניא ר' אליעזר הגדול אומר חועפין
וולה צלילי הפסח צטציל התינוקת שלא ישנו וישאלו. אלף דצרב
חלפס ליתא לוילה וישאלו. וא"כ אין חועפין לו לתינוקת ולא
ושהתינוקת, אלף פירושא שחועפין וולה ונוהרין לחכול, חף שעדיין
לא הציאו ההצטילין או גופו של פסח, צטציל התינוקת שלא ישנו
כשנתחילין לחכול וישאלו עכ"פ שצכל הלילות חנו אוכלין חוץ
וכו'. וע"ז אומר ר"י ונשנו של ר"א הגדול חפי' לא חכל וכו', כלו'
שעכ"פ יציאו לו קודם חכילה הוולה פרפרת וחזרת, וזהו כקדר
שנו צנושנתינו, אלף דצנושנה אומר שהוא ונעצל צחזרת קודם
שיגיע לפרפרת, וצחוקפתא נקט חפי' לא חכל אלף פרפרת אחת
חפי' לא עצל אלף חזרת אחת, ולפ"ז היה ונהגם לחכול פרפרת
ואח"כ לנעצל צחזרת, וע"כ שנו צנושנחנו להסך הקדר ונעצל צחזרת
עד שיגיע לפרפרת הפת. ועכ"פ ראי' שפרפרת הפת דנושנתינו
היא הפרפרת שלפני הוונן כו"ש. ושיווש לשון חועפין כלסון
ונוהרין כולא צוודרש הנחונא פ' צלק עמדו ונשנתן עוודים כאריות,
חועפים קריאת שנוע וכו' וכן צצרכות י"ג ע"צ וצלצד שלא יחטוף
צחי"ת, שלא יוהר קריאתה.

הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין
אעפ"י שאין חרוסת מצוה ד"א בן צדוק אומר מצוה.
ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח.

בהגהות צעל ד"ס כתב ליתא צנושנת כאפולי ופיזרו
וצירוסלומי וצרי"ף וצצעל העטור וצס' האגודה ושני תצטילין וכן
לא פירשו הרע"ב. ועל היו וציאין, העיר צכת"י צ' הגי' וצווקדש

וּצִיָּאִין, וְהָיָה אֲרוֹמֵיךְ שֶׁאֵף צִירוּשְׁלָמִי וְצִרְצֵ אֲלֶפֶס הַגִּי' וּצִיָּאִין, וְהָיָה
הַנוֹסְחָה תְּלוּיָה זֶה כִּזוֹ כִּזוֹ שְׁאוּר. צְחוּסְפָתָא גְרָסִין הַנּוֹלָה
הַחֲזֵרָה וְהַחֲרוּקָה אֲעִי' שֶׁאֵין חֲרוּקָה וְנֹלָה ר"ל צֵר לְדוֹק אֲוֹר
וְנֹלָה, צְוֹקֵדֶשׁ וּצִיָּאִין לִפְנֵי גּוֹפּוֹ שֶׁל פֶּסַח, וְעֵשָׂה וְאֲוֹר לְהַסֵּר ר'
אֲלַעֲזֵר צִרְצֵי לְחַגְרֵי לֹד צָאוּ וְעָלוּ לְכַסּ תְּצַלִּי וְנֹלָה. וְכִי' עֲרַפְרַע
הַנוֹסְחָה וְנֹלָה וְחֲרוּקָה וְחֲזֵרָה אֲעִי' וְכוּ' וּצִיָּאִין לִפְנֵי צְוֹקֵדֶשׁ גּוֹפּוֹ
שֶׁל פֶּסַח, וְעֵשָׂה וְאֲל"ל ר' אֲלַעֲזֵר צֵר לְדוֹק לְחַגְרֵי לֹד וְכוּ'. וְעַכ"פ
הַגִּי' וּצִיָּאִין אֲוֹ וּצִיָּאִין, וִירְאֵה סְצִרִייתָא זֶה קְטוּעָה רִישָׁא קָלָת
שְׁנֵתְחַלַּת הַנּוֹלָה וְכוּ' וְלֹא תִּי וְנֵה לִיעֲצֵד צֵהוּ כְּדַתְנִי צְוֹסְנָה
וּצִיָּאִין לִפְנֵי. וְצִיָּאִין (ק"ד ע"ג) הַצִּיָּאִין צִרִייתָא, ר' יוֹסִי אֲוֹר
אֲעִי' שְׁטִיבֵל צְחֵרָה וְנֹלָה לְהַצִּיָּאִין לִפְנֵי חֲזֵרָה וְחֲרוּקָה וְשִׁנִּי
תְּצַלִּיִן, וְצִרְצֵ אֲלֶפֶס וְפִי' ר' חֲנַנְיָאֵל, וְנֹלָה וְחֲזֵרָה וְכוּ'. וִירְאֵה
שְׁעִי' צִרִייתָא זֶה הוֹסִיפוּ צְוֹסְנָה וְשִׁנִּי תְּצַלִּיִן, וְרִאִיָּה לְזֵה שְׁצַגְמוֹ
יְרוּשְׁלָמִי גְרָסִין תִּי וְצִיָּאִין לְרִיבִין שִׁנִּי תְּצַלִּיִן אֶחָד זָכַר לִפְסַח
וְאֶחָד זָכַר לְחַגִּיגָה, וְצִיָּאִין צְצַלִּית כִּזוֹי אֲוֹרִי אֵהָא דֵר' יוֹסִי, וְאִי
שִׁנִּי תְּצַלִּיִן אֲוֹר רַב הִינָּה קִילְקָא (תְּרִדִין) וְאֲרוּזָא, רַבָּא הוּא
וְהֵדֵר אֲקִילְקָא וְאֲרוּזָא הוּאִיל וְנִפְקָ וְפּוֹנִיָּה דֵרַב הִינָּה וְכוּ' חֲזִקִיָּה
אֲוֹר אֲפִי' דַּג וְצִלָּה שְׁעָלִין, רַב יוֹסֵף אֲוֹר לְרִיךְ שִׁנִּי וְיִינִי צֵסֵר
אֶחָד זָכַר לִפְסַח וְאֶחָד זָכַר לְחַגִּיגָה, רַבִּינָאֵל אֲוֹר אֲפִילוֹ גְרַמָּא
וְצִיָּאִין. וְלֹא כִּסְדֵרוֹ דְּצִרִיָּהִם אֲוֹתְנִיתִין, ש"ו דֵּלָא הוּוּ גְרָסִי לֵה
צְוֹסְנָה. וְעִי' כ"ל שְׁהוֹסְנָה עֲתִיקָא הִיא וְזוֹנֵן הַבֵּית, וְעִיקֵר
הַגִּירְקָא וְצְוֹקֵדֶשׁ וּצִיָּאִין. וְכִסְהוֹסִיפוּ צְוֹסְנָה וְשִׁנִּי תְּצַלִּיִן עִי' צִרִייתָא דֵר' יוֹסִי
שְׁזֵהוּ צְצַלִּיִן צְוֹקֵס שֶׁאֵין פֶּסַח, שִׁינֵי וְגִרְקוֹ
וְצְוֹקֵדֶשׁ הִיּוּ וּצִיָּאִין. וְאֵף צְזוֹנֵן הַבֵּית הוֹלְכָה הוֹסְנָה לְוֹר וְצְוֹקֵדֶשׁ
וּצִיָּאִין, שְׁכַזֵּר יֵשׁ רַבִּים שְׁנֵדְחוּ וְנִפְקָ, עוֹנִיָּים וְדִרְךְ רַחוּקָה, וְהַס
עַכ"פּ וְחִוִּיבִין צְוֹלָה חֲזֵרָה וְחֲרוּקָה.

וְבִהָא וְעֵשָׂה דֵרַחֲצ"ל דְּתוֹסְפָתָא, גְרָסִין צִיָּאִין (קע"ז ע"ה)
תְּצַלִּיִן זָכַר לְחֲצוֹן חֲרוּקָה זָכַר לְטִיט אֲל"ל אֲלַעֲזֵר צֵר לְדוֹק כֵּךְ הִיּוּ
אֲוֹרִים תְּגִירֵי חֲרָךְ שְׁצִירוּשְׁלָמִים צָאוּ וְעָלוּ לְכַסּ תְּצַלִּיִן לְנֹלָה. וִירְאֵה
דְּרִישָׁא זֶה קְטוּעָה צְחוּסְפָתָא דְּעָלָה קִאִי הִיא וְעֵשָׂה. וְצִירוּשְׁלָמִי
לִיתָא לְכוֹלָל אֲלֵל תְּגִירֵי יְרוּשָׁלַיִם הִיּוּ אֲוֹרִים צָאוּ וְעָלוּ לְכַסּ תְּצַלִּי
וְנֹלָה. וִירְאֵה שְׁתַּגְרֵי לֹד דְּתוֹסְפָתָא הִיא ע"ס וְהוֹעֲתִיקִים צִאֲשַׁגִּירָת
לִישָׁן דְּחַגְרֵי לֹד דְּצ"ו (ו"ע ע"ג) לְעֵינֵין אֲוֹנָה, וְהַעִיקֵר תְּגִירֵי
יְרוּשָׁלַיִם וְקוֹס הַפְּסָחִים.

ובענין השני תצטילין כראש דרז יוסף ורי דחיעיא וצקי
צצרייחוח חוור לטיעתיא עפ"י הצרייחח דירושלמי, ופי' ר' חננאל
שני מיני, ללי ומוצול, ללי זכר לפסח ומוצול זכר לחגיגה. ועל
זה חוור רצינח אפי' גרונח וצישולח, טעלס עם מעט צטר טעליו
די לזכר הפסח וצישולח זכר לחגיגה, חצל ויה שפי' רש"י ורש"ז
חתיכת צטר וורק טכתצטלה צו, היא רחוק, דלחתיכת צטר לא
קרי גרונח. חונס חייך חוורחי קצרי דשני תצטילין הם לכבוד
יו"ט, וכהא דחנן לענין עירוצי תצטילין צריט פ"צ דצילה, צט"ח
צ' תצטילין וצה"ח תצטיל חחד, ושויין דג וצילה טעליו טהן צ'
תצטילין, וחתיח צצרייחח טס (י"ז ע"צ) ח"ר טועון צן חלעזר ווודיס
צ"ט וצ"ה על צ' תצטילין טלריך, על ויה נחלקו על דג וצילה
טעליו טצט"ח צ' תצטילין וצה"ח תצטיל חחד, ושויין טחס פרפר
צילה ונחן לחוד הדג או טרקק קפליעות (רש"י כרתי, טוויס)
ונחן לחוד הדג טהן צ' תצטילין. והנה ס"ל לר' יוסי טלריך צ'
תצטילין כרש"ח, וחזקיה חוור טעכ"פ דג וצילה צ' תצטילין, דחפי'
לרש"ז ח' דצהא נחלקו צ"ט וצ"ה, הנה הלכה כצ"ה. וצהיפך טנינו
לענין טעודה הופסקת צערצ ט"צ לא יחכל חדס צ' תצטילין וכו'.

ובענין חרוסת, טנינו לעיל (ו' ע"צ) חין כותנין קונח
לחוד חרוסת וכו', ופרט"י חייגרו"ס ויט צו חוונן ועטוי לעצל צו
צטר ורגילים לתת צו קונח וכל דצר טונקסה חת טעמו וכו'. וטס
(ל' ע"צ) ח"ר חטי וצית חרוסת כצית טחור טחינוולו קסה דני,
ופירט"י כלי טנותנין צו חוונן וכל דצר טיט לו קיהוי ורגילין ליתן
צו קונח ועטוי לעצל צו צטר כל ינות הטכה והקונח ונתחונן
ונחונח הקיהוי, ולטון חרוסת קיהוי חייגרו"ס צלע"ז. לעדכו וזה
טהחרוסת חינו דצר העטוי ללילי פסח דוקח חלח הוא ויין טייצול
צכל הטכה. והנה רש"ח ר"ח צר לדוק חרוסת ונלוה, כראש טהוא
ויוחד ללילי פסח. וגרסינן עליה צגונח (קט"ז ע"צ), וחי ונלוה
ר' לוי חוור זכר לתפוח ור' יוחנן חוור זכר לטיע, חוור חציי טלכך
לריך לקהוי ולריך לקווי, לקהוי זכר לתפוח ולריך לקווי זכר
לטיע, טחיח כווחיה דר' יוחנן, תצלין זכר לתצן חרוסת זכר לטיע
ח"ח צר לדוק כך היו חווריס חגרי חרך וכו' כדלעיל. הנה וציאר
טעושין חוור צחופן ויוחד לזכר העיט, ולדצרי הצרייחח כותנין
צו תצלין טהס זכר לתצן. וחוורו זכר לתפוח, פי' הופורטיס
ע"ט הפסוק תחת התפוח עוררתיך ויה טכרש ע"ז צאגדות,

ועעס הקיהוי שצו כעעס תפוח, ולפי' הרשצ"ס (קט"ו ע"ג)
כותיין צו תפוחים.

ובירושרמי גרסיין עלה דמתיתין, תגרי ירושלים היו
חוננים צואו ועלו לכס חצלי וולום, צני צייתיה דאיסי חונרי
לה צטס איסי ולום נקרא שמו רובה שיה רצה עמו, ריז"ל
לריכה ששהא עצה, וולתיה חונר זכר לעיע, אית תניי תני לזריה
ששהא רצה, וילתיה חונר זכר לדס. וצתוספות פקחים (קט"ז ע"ח)
דז"ס לריך לטווכיה נוסחא אחרת הוה להו וז"ל, וצירושלנוי
חונר אית דעצדי זכר לדס. והגיה צעל קרבן עדה לריכה ששהא
רכה, ואפשר שאין לריך להגיה אלף וולת רצה של"ל רכה, ופי'
לזריה כמו ויני ליצרייה צפסיקתא רצתי דקרצני לחוני, דהיינו
ויני וואכל, וקאונר הכא לזריה ששהא רכה, כלו' ויין אוכל ששהא
ך ונזל זכר לדס, ויותר כראה שכולא נשחרצצ ודלעיל ה'
דריז"ל ונשתצט, ועיקרו לריך להיות, אית תניי תני זכר לדס.
ומלות תניי תני שיצטו הונעתיקים צתו' לנלות דעצדי, שהיו
נחוקין וכתצו וקצרתס. וצונרדכי כתצ, צירושלנוי דערצני פקחים
לום נקרא שמו חרוסת. זכר ללצינה שהוא וועשה חרסית ריז"ל
חונר לריכה ששהא עצה זכר לעיע אית תנא דתנא לריכה דקה
זכר לדס. ולפיכיו ליתא כן. וצאונת ונשתוונשין צחרוסת צכל השנה
כמו שכתצתי.

אמנם הא דאיסי ולום נקרא שמו רוצא וכו' הוא חונר
קחוס, ופי' צעל קרבן עדה היו קורין לחרוסת רוצה, שהוא
רצה עמו שיש צו ונחלוקת עמו דפליגי צה חכמים וראז"ל, אי
נוי שהוא חד ונרוב התצלין שצה. ואלו הפירושים אינם ונתקצלים
על הלצ ואינם ונשככים אותו. וכ"ל דאחצלי וולום קאי שהס זכר
לתצן, ולדעתי היו לוקחין לולצי תלתן שהס כעין של גפנים והס
דומים לתצן ותלתן נקרא רוציא, ורוצה היינו רוציא. דאונרין
צכריתות (ו' ע"ח) וצהוריות (י"ג ע"ח) לנויכל רוציא צריש ששה
לכיוון עוצ, ופירש"י רוציא תלתן וכו' דנחקי, וצצילס (ג' ע"ג)
צקוגיא מי שהיו לו חצילי תלתן וכו', פירש"י ויין קטנית לנחק
חת הקדירה, וכן צצ"ק (פ"א ע"ח) פירש ויין קטנית, וצר"ס
(י"ג ע"ג) פירש ויין חצלין, וכצר תום צהגרות הצ"ס על זה.
והנה צנעטרות (פ"ד ו"ו) שכינו, רשצ"ג חונר תונרות של תלתן
וכו' חייצות צנעטק, ופי' הר"ס הס פרח התלתן, והר"ש והר"י

בן וולכי לך פירשו לולצי חלחן בעין שיש לגפנים ואוכלין
חוחם, ויש ופרטים שהגזעולין שלהם קודם שיפתחו נקראים
המורה. וכראה שזה שפרט"י ויין קטנית שהזרע ויין קטנית והלמח
נקרא ע"ש הזרע, ולמד רש"י בן ונגמרח דחולין (כ"ג ע"ח) כל
וייני קטניות אין בהם משום ריקוקי אברים לצר וון רוביא, ופירש"י
שם רוביא חלחן, ונוכח שהוא בכלל וייני קטניות, חונס כשידוצר
על הלולצין פירש ויין חזלין. והוא דבר"ה שם קאי על הושנה,
החלחן ושהלמח, ופירש"י אחר שנת לויחהו הוא מתעשר ולא
אחר שנת לקיטתו, ואמרינן שם, ואי ושהלמח, ושהלמח לזרעים,
ופירש"י שהזרע לומח בחוכו, והנה כשפירשו ושהלמח לזרעים,
השויעונו בזה שאין הלולצין מתעשרין קודם שהלמח לזרעים לשנה
הבאה אלא לשנה שעברה וע"כ פרש"י ויין חזלין שאלו הלולצין
ויין חזלין, וכשאמרו הר"ש והר"י בן וולכי לך שאוכלין אותן
היינו לחזלין, וצ"ק שם (פ"ח ע"ח) וצירושלנוי דערלה פ"ג נקראו
אלו הלולצין זירין. ועפ"י השערה זו אומר שצטס איסי אמרי
שאותן חזלי וולוה קרי רובה שהיא רבה עמו כלו' עם המור
שהיא חולקת עמו להחלישו ולהחתיקו, אי נוי שצצית איסי היו
קורין לכל חזלי וולוה רובה על שם כך. ואיני אומר זאת רק דרך
השערה עד שתחזרר לנו האמת ויודע האמת.

אמנם על דברי הת"ק שאמר אעפ"י שאין חרוקת וולוה,
גרסינן בצצלי, ומשום ואי וייתי לה א"ר חנוי ומשום קפא, ופירש"י
והרשב"ם שרף החזרת קשה הוא והרי הוא כארס, כלו' כיון שלריך
לאכול כזית וארסו קשה הולרכו לחרוקת ויוחדין ללילי פסח
להחליש הארס. ושם (קט"ו ע"ח). גרסינן א"ר אלעזר א"ר אושיעא
כל שעיבולו צונסקה לריך נע"י, א"ר פפא ש"ו האי חקא לריך
לסקועים צחרוקת ומשום קפא, דאס"ד לא לריך לסקועים נע"י
לומה לי הא לא נגע וכו', וא"ר פפא לא נסהי אינש מורר צחרוקת
דילמא אגז חלייה דחזלין וצטל ליה למורכיה וצעין עעס מורר.
והנה צונסקה פרש"י וצטל צחרות, וצטל החזרת צחרוקת ואוכל
וכן פי' ר' סנאלי, וכן כתב ר' יוסף, שעשה צקדרו ויעצול צחרוקת
וכן רבינו שלמה צקדרו וה"ר שונעיה כמו שכתבו החוס' ד"ה
ועצל צחרות. והרשב"ם כתב והאי עיבול לאו צחרוקת הוא
כדקחני לקוון הביאו לפניו וולה וחזרת וחרוקת וכלל דעדיין לא
הביאו, והתו' דחו דברי הרשב"ם והעלו דצטאר ירקות לא צעי

חרוקת דוקא אזל בחזרת ונשום קפח צעי חרוקת חפי' זרחשונה, והאריכו בזה הענין בתו' הגהות ונרדכי, והרא"ש הביא בשם ה"ר יונה ז"ל ונשום דטיבול ראשון אינו לחיוב אלא להכירא צעלמא ורגילין כל הסנה שאוכלין חזרת בלא חרוקת ואינם מושטין לקפח גם עתה כווי לא חשו חכמים אם יאכלוהו בלא חרוקת כמו שעושין בשאר ימות הסנה אזל טיבול שני שהוא של וולוה הזהירו חכמים שלא יהא בו חשש סכנה. אונס דעת לנצון נקל שצכל ימות הסנה לא היו אוכלין חזרת לעלמו אלא עם הפת והצטר, וצטיבול ראשון לא צעי כזית ואינו נזיקו אזל צטיבול שני. שמוזיקו צעי חרוקת וניחדת דחלייה דתצלין נחליש ליה לארס דנורו. וסתם נעצל בחזרת הוא בחרוקת כמו שהוא צכל הסנה, ואח"כ סנו שמוציאין וולה וחזרת וחרוקת וניחדת אעפ"י שאינה וולה, ויכול להחליש הארס בדצרים אחרים, אעפ"י כ ונהגא הוא ונשום זכר אי לטיע אי לתפוח אי לדם וראצ"ל אור שהחרוקת של לילי פסח היא וולה לעלמה, ואי אלל החזרת בלא החרוקת הזו, לריך לאכול חרוקת צפני עלמה, ונקטנא כיון שיש לו חרוקת לטיבול שני עושה טיבול ראשון ג"כ בחרוקת, ולא הזכרה חרוקת צטיבול שני בדצרי ת"ק אלא ונשום דראצ"ל להשוניענו שאינה וולה אלא דעת יחידי הוא. והר"ם צעי' הונסנה שלו גרס הביאו לפניו ירקות נעצל בחזרת וכו' ופירש וציאין לפניו השולחן וכו' ואוכל איזה ירק שזדמן לו אחר שיטבול אותו בחרוקת ויצרך עליו צפה"א, וזה שאמר נעצל בחזרת להודיעך כי צפה"א יצרך חפי' על חזרת שהוא וון הנורוים לפי שהוא אכלו צוקוס ירק בתחלה וכו', ונה שסדרנו לאכול ירק עכ"פ ואח"כ נורו כדי שיסיה סינוי וישאל הזן, ונעצל צכאן עניינו שנתעסק באכילת הירק, והחרוקת הוא הערובות שיש בו קיהוי ודעות תצן וזה זכר לטיע, ואנחנו עושין אותו כך, שורים תאנים או תורים ונצטלין אותן ודכין אותן עד שירעצו ולטין הכל בחוץ וכותכין בו שצולת כרד או איזב וכיולא בו צלי שחוקים. ור"א צן לדוק אומר חרוקת וולה, לדעתו שחייב אדם לצרך אקצ"ו על אכילת חרוקת ואינה הלכה. והתוספות ד"ה לריך לקטובים כתבו, ובתשובת הגאונים נפרש לעשות חרוקת צפירות שדנוו לכנסת ישראל צסיר הסירים תחת התפוח עוררתך וגו', כפלה הרעון רקתך וגו', התאנה חנטה וגו', אונתי

העלה צמור וגו', אל גנת אגוז וגו', וסקדים על פס ססקד
הקצ"ה על הקץ.

עוד אני רואה להעיר שהר"ם לא פירש הנוחור עד שלא
יגיע לפרפת הפת, ויראה שלא היה צנוקסתו. וצאנח גם הצצלי
והירוסלמי לא פירשו צו כלום. ואולי אינו מעיקר הנושנה אלא
ניתוסף בה, כמו שניתוסף ושני תצטילין. ותהיה עיקר הנושנה
הציאו לפניו ירקות ונטבל צחזרת הציאו לפניו וולה וכו'.

משנה ד.

מזנו לו כוס שני ובאן הבן שואל אביו. ואם אין
דעת בבן אביו מלמדו.

במשנה שצירוסלמי ג' ובאן הבן שואל ואם אין דעת
צצן לשאל אציו ונלמדו וכ"ה צרצ אלפס, וצרצצ"ס שואל את
אציו, וצד"ס י"ג לאציו, וצכת"י ח"פ הגי' וכן הבן שואל, ולטון
הרע"צ צכל הספרים אין כתוב ובאן אלא וכן. ואין הדברים
נוכחיונים עם הווליות, ואדרבה לטון רש"י הוא להיפך שכתב
כאן צוויגת כוס שני הבן שואל וזה נשתנה, עכשיו צוויגין
כוס שני קודם אכילה, והרש"ס הציאו, וכתב ורצינו קבל ורצו
ר' יעקב צר יקר וכן הבן שואל כמו כן צנות ללפחד דוצרות
(צוודצ"כ"ה) כלו' דין הוא שיהא שואל צוויגת כוס שני.
וזה שהכריחם לכך הוא, דנאמי ובאן, הבן הוא שואל תמיד כשיראה
איזה שינוי, ועוד הרי עדיין לא אכלו ואיך ישאל על דבר שלא
נעשה עדיין, וע"כ אמרו כך הוא הדין שיבאל קודם אכילה. אונס
כצר ציארתי ענין הד' כוסות ושכוס השני הוא יין שצתוך המזון,
וקצעה הנושנה שיוזגו אותו הכוס של חיוצ אחר שהציאו לפניו
ולה וחזרת וכו' צוושנה ג', ח"כ אלו השאלות הם צאנח אחר
הקעודה, ועל כן אינו שואל על הד' כוסות שעדיין לא שתו,
וכן כתב הורדכי צסס הרע"ה וז"ל, וכן היה נראה לרצינו נאמי
שצזונן שציהו"ק קיים היו עושין כל הקדר אחר הקעודה וכו'.
וצתוספות הגהות הורדכי כתב וז"ל דהיינו דוקא ציוניהם שהיו
עושין הקדר אחר קעודתן וכו' אצל אנו שעושין הקדר צתחלה
קודם הקעודה וכו'. ואם צוזה שהוא דן פס נראה שאין הדברים

וּמְבִינִים אֲבָל צַעֲקָרָא דְמִילְתָא מוּכַח קִדּוּךְ לְשׁוֹן הַמְשָׁלִיּוֹת שֶׁהַגְּדָה
כְּאֻמְרָה אַחַר הַקְּעוּדָה, וּפִירוּשׁ וְכַאֵן הַבֵּן שׁוֹאֵל דְצַחֲךָ הַקְּעוּדָה
אֲסוּר לְשׁוֹל, דְּאִין מְסִיחִין בְּקְעוּדָה שְׁמֹא יִקְדִים קָנָה לוֹשֵׁעַ
(הַעֲנִיתָ ה' ע"ג), וְאֹמֵר ר' מִנְחָה צִירוּשְׁלֹנִי דְכִילֵד מְצַרְכִין, אֲהֵן
דְעַעִישׁ בְּגוּ מְיַכְלָא אֲסוּר לְמִינֵיהּ לִיהּ יִיָּק בְּגִין סְכַנְתָּא דְנַפְשָׁא,
וְע"כ אִם מְתַחִיל לְשׁוֹל צַחֲךָ הַקְּעוּדָה מְשַׁתְּקִין אֹתוֹ שִׁינְחִין עַד
אַחַר הַקְּעוּדָה, וְאַחַר שְׁמַזְגוּ כּוֹס שְׂנִי כַּאֵן הוּא שׁוֹאֵל.

וְאִם אִין דַּעַת בְּבֵן וְכו'. גְּרַסִין צִירוּשְׁלֹנִי, חֲנִי רַבִּי

חִיָּה כְּנֻגַד ד' צְנִים דִּיצְרָה תוֹרָה, בֵּן חֲכָם בֵּן רַשָׁע בֵּן עֵיפֶשׁ
בֵּן שְׂחִינוּ יוֹדַע לְשׁוֹל, בֵּן חֲכָם וְהוּ אֹמֵר וְהָה עֵדוֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר לֹהֵהוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ (דְּצָרִים ו', כ'), אֲף אֲתָה
אֹמֵר לוֹ בְּחֻזְקֵי יָד הוֹלִיחֵנוּ ה' מוֹעֲלִים וְנִצִּית עֲצָדִים (שְׁמוֹת י"ג, י"ד).
בֵּן רַשָׁע וְהוּ אֹמֵר וְהָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם (שֵׁם י"ג, כ"ו) וְהָה
הַעֲוֹרָה הַזֹּה שְׂחָתָם מְעַרְיָחִים עֲלֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, וְכִיּוֹן שְׁהוֹלִיחַ
אֲת עֲלֵנוּ מִן הַכֹּלל אֲף אֲתָה אֹמֵר לוֹ בְּעֲצוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי
(שֵׁם י"ג, ח') לִי עָשָׂה, לְאוֹתוֹ הַאִישׁ לֹא עָשָׂה אֵילוּ הִיָּה אֹתוֹ
הַאִישׁ בְּמוֹלָרִים לֹא הִיָּה רָאוּי לְהַגְּאֵל מְשָׁם לְעוֹלָם, עֵיפֶשׁ וְהוּ אֹמֵר
וְהָה זֹאת (שֵׁם י"ד) אֲף אֲת לִינְדוּ הַלְכוֹת פַּסְקָא שְׁאִין מְפַטְרִין
אַחַר הַפַּסְקָא אֲפִיקוּמוֹן, שְׁלֵא יֵהָא עִיּוּד מְחַצְרָה זֹו וַיְכַנֵּס לְחַצְרָה
אַחֲרָה, בֵּן שְׂחִינוּ יִגְדַע לְשׁוֹל אֲת פַּתַח לוֹ תַחֲלָה, א"ר יוֹסֵה
מְחַנְיָתָא אֹמְרָה כֵּן אִם אִין דַּעַת בְּבֵן אֲצִיּוּ מְלֻמְדוּ. וְצַמְכִילְתָּא צֹא
פִי"ז בְּעֲצוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי וְגו', לְמִנְחָה כְּאֹמֵר לְפִי שְׁהוּ אֹמֵר
וְהָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם, אֲלֵא זֶה בֵּן רַשָׁע הוּא שְׁהוֹלִיחַ אֲת עֲלֵנוּ מִן
הַכֹּלל, וְלְפִי שְׁהוֹלִיחַ אֲת עֲלֵנוּ מִן הַכֹּלל אֲף אֲתָה הוֹלִיחֵנוּ מִן
הַכֹּלל, בְּעֲצוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּלֵאֲחֵי מוֹעֲלִים, לִי וְלֹא לְךָ, וְלְפִי
שְׁהוֹלֵחַ אֲת עֲלֵנוּ מִן הַכֹּלל אֵלּוּ הִיָּית שֵׁם לֹא הִיָּית כְּגַאֵל. וְצַמְכִילְתָּא
הַגִּי' זֶה בֵּן רַשָׁע וְל"ג אֲלֵא. וְשֵׁם סוּף פִי"ח, וְהִיָּה כִי יִשְׁאַלְךָ צַנְךָ
מְחַר, יֵשׁ מְחַר עֲבָשִׁיּוּ וַיֵּשׁ מְחַר לְאַחַר זְמוֹן, וְהָה זֹאת, הַכִּי מְחַר
לְאַחַר זְמוֹן וְכו' כִי יִשְׁאַלְךָ צַנְךָ לְאַחַר וְהָה הַעֲדוֹת וְגו' כְּמוֹלֵחַת
אֹמֵר אֲרַצְעָה צְנִים הֵם, אֲחַד חֲכָם וְאַחַד רַשָׁע וְאַחַד תַּם
(צִילְקוּט טַפֶּשׁ) וְאַחַד שְׂחִינוּ יוֹדַע לְשׁוֹל, חֲכָם וְהוּ אֹמֵר וְהָה
הַעֲדוֹת וְגו' אֲשֶׁר לֹהֵהוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ, אֲף אֲתָה פַתַח לוֹ בְּהַלְכוֹת
הַפַּסְקָא אִין מְפַטְרִין אַחַר הַפַּסְקָא אֲפִיקוּמוֹן, רַשָׁע וְהָה הוּא אֹמֵר
וְהָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם, לְכֶם וְלֹא לוֹ, וְלְפִי שְׁהוֹלִיחַ אֲת עֲלֵנוּ

וּן הַכֹּלל וּכְפֹר צַעֲיִקֵר אֲף אַתָּה הַקָּהָה אַתָּה שִׁינִי וְאֹמֵר לוֹ צַעֲזֹר
זֶה עֲשֵׂה ה' לִי, לִי וְלֹא לְךָ אֵילֵנוּ הֵייתָ שֶׁסָּ לֹא הֵייתָ נִגְאָל, תָּס
וְהָ הוּא אֹמֵר וְהָ זֹאת, וְאֹמֵר אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹלִיֵנוּ ה' וְנוֹלְרִים
וְנִצִּיתָ עֲזָדִים, וְשִׁינִי יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל אַתָּה פֶתַח לוֹ שְׂנֵאֹמֵר וְהַגְדַת
לְצַנֵךְ צִיּוֹם הַהוּא. וְצִילְקוּעַ שֶׁסָּ הַקָּדֵר חֲכַם טַפֵּשׁ רַשָּׁע וְכו', וְג'
לְפִי שְׂהוֹלִיֵא אַתָּה עֲלֵנוּ וּן הַכֹּלל כְּפֹר צַעֲיִקֵר אֲף אַתָּה תוֹלִיֵא וּן
הַכֹּלל וְאֹמֵר לוֹ, וְצַק"א הַגִּי אֲף אַתָּה אֹמֵר לוֹ וְהַקָּהָה אַתָּה שִׁינִי
וְאֹמֵר לוֹ. וְנוֹקַחַת הַהַגְדָה צַרוּצ"ס כְּנֵגֵד ד' צַנִים דִּיצֵרָה תוֹרָה
א' חֲכַם וְאַחַד רַשָּׁי וְא' תָּס וְכו' חֲכַם וְהָ הוּא אֹמֵר וְהָ הַעֲדוֹת
וְגו' אֲשֶׁר לֹוֵה ה' אֵלֵהִינוּ אֹתֵנוּ אֲף אַתָּה אֹמֵר לוֹ כִּהֲלִכּוֹת הַפֶּסַח
אֵין וּפְטִירִין וְכו', וְלְפִי שְׂהוֹלִיֵא אַתָּה עֲלֵנוּ וּן הַכֹּלל כְּפֹר צַעֲיִקֵר
אֲף אַתָּה הַקָּהָה וְכו' לִי וְלֹא לוֹ וְאֵילֵנוּ הֵיִה שֶׁסָּ לֹא הֵיִה נִגְאָל תָּס
וְכו'. וְנוֹקַחַת זֹו וְנִחֻצְרָת עַפ"י הַנוֹקַחַת שְׂצִירוּשְׁלוֹנִי וְהַנִּכְלֵחַת
וְכַךְ הִיא צַנוֹקַחַת הַהַגְדָה שְׁלִפְנֵינוּ, אֵלֵא שְׂאֵנוּ אֹמֵרִים אֲשֶׁר לֹוֵה
ה' אֵלֵהִינוּ אַתְּכֶם כֹּוֹ שֶׁהִיא לְפָנֵינוּ צַנוֹקַרָא, וְגַרְסִינָן אֵילֵנוּ הֵיִה
שֶׁסָּ. וְגִי הַאֲצֵרָצַנְאֵל צִהֲלִכּוֹת הַפֶּסַח.

וּפִירוּשׁ הַדְּצֵרִים הוּא, ג' פְּעוּנִים הַזְכָּרָה שְׂאֵלַת הַצַּנִים,
חֵדָא צִלְשׁוֹן אֹמֵרִה וְהֵיִה כִי יֵאֹמְרוּ דַפְסָא, צ' וְהֵיִה כִי יֵשְׁאֵלְךָ צַנֵךְ
צַקְדוּשַׁת צַבוּרִים, ג' וְהֵיִה כִי יֵשְׁאֵלְךָ דַעֲדוֹת וְחוֹקִים, וְעוֹד כְּתִיב
צַעֲזוּדָה דַפְסָא וְהַגְדַת לְצַנֵךְ וְלֹא כֹזֵר שְׂשֹׂאֵל. וְאֹמֵר ר' חֵיִיָה שְׂהַתוֹרָה
דְּצֵרָה כְּנֵגֵד ד' צַנִים שֶׁג' וְהֵסָ שׂוֹאֵלִים, וְאֹמֵר וְהָ הַעֲדוֹת שְׂהוּא
שְׂאֵלַת צַן חֲכַם, וְאֹמֵר אֲשֶׁר לֹוֵה ה' אֵלֵהִינוּ אֹתֵנוּ, אֹוֵלִי הֵיִה צַקְפֵרוּ
כַךְ, אֹו שְׂשִׁינָה הַלְשׁוֹן צַבוּוֹנָה, כֹּו' שַׁכְךָ כֹּוֹנֵת צַן חֲכַם, דֵּלֵא
לִישְׁתַּוּעַ אַתְּכֶם וְלֹא אֹוֵתִי, דַעֲל כִרְחוֹ נִלְעוּוֹה אֲף הוּא דְצֵרָה, וְהַחֲכַם
וְוֵהר"א לְאַחַדְסָהוּעָה צִהַגְדָה וְגִיד וְנִרְאֵשִׁית דַפִּיֵס צַרְלִין הַאֲרִיךְ
צַעֲנִין זֶה צִהַקְדוּשַׁתוֹ וְרוּזוֹ עַל וְנוֹקוּוֹת הַרְצָה שְׂצֹאוֹ צִהֵס שִׁינִיִם
כֹּוֹ. וְהֵיִה יִכּוֹל ר' חֵיִיָה לְתַפּוֹק צַתְּסוּצַת הַצַן חֲכַם הַנוֹקַרָא הַכְּתוּב
שֶׁסָּ וְאֹמֵרֵת לְצַנֵךְ עֲזָדִים הֵיִינוּ וְגו', אֵלֵא תַפְסָ הַנוֹקַרָא וְאֹמֵרֵת אֵלָיו
בְּחֹזֶק יָד, שְׁלַעוֹלֵס יֵשְׁנָה אֵדֵס לְתַלְמוּדֵיו בְּדַרְךְ קִלְרָה, וְעַנִין אֵלוֹ
הַאֲנֵירוֹת אַחַד הוּא אֵלֵא שְׂזֵה צַקְלָרָה וְזֵה צִהַרְוֹכָה. אֹוֹנֵס הַנוֹקַרָא
וְהֵיִה כִי יֵאֹמְרוּ אֵלֵיכֶם צַנִיכֶם, שְׂתַפְסָ הַנוֹקַרָא אֹמֵרִה זֹו צִלְשׁוֹן
רְצִים, הִיא לְפִי שֶׁהִיא תַחֲנָן לְכֹל וַיִן וְגו' הַצַנִים, הַחֲכַם כִּחְכּוּמֹתוֹ
שׂוֹאֵל עַל טַעַם הַעֲזוּדָה, וְהַטַפֵּשׁ וְנִשְׁתַּוּוֹס צַטְפַּשׁוֹתוֹ וְהָ הַעֲזוּדָה
הַזֹּאת, וְהַרַשָּׁע צַרַשָּׁעוֹ אֹמֵר וְהָ הַעֲזוּדָה הַזֹּאת לְכֶם שְׂאֵלַת

וטרמיחיס עלינו בכל שנה, ועל כן תפס הכתוב בלשון חנינה ולא
בלשון שאלה שהרשע אינו שואל אלה אומר, וזהו שאמרו צוהילתא
שהוקרא רומז על צן רשע. וצאנת חוצן החנינה הזו כפי מה
שיעווס אותה האומר, ואמר ר' חייא שהוקרא והגדה לצנך בעצור
זה עשה ה' לי, שלא נזכר צו שאלה היא תשובה לצן רשע, שאינו
שואל אלה אומר, אלא שהתורה העליונה הדבר השאלה והתשובה
צוהילתה ונשום ותצחר לשון ערווים כי כוסה קלון ערום וכעין
זה פי' בעל חקר לאצרהם וכחצ שאח"כ ואלא כן צק' דעת קדושים.
וכחצ הרשע"ם צפירושו על ההגדה וקדר הגדה לא חק להזכיר
פסקוי התורה על השאלות כי זה דבר פשוט שישיצ להם כמו
שכתוב בתורה אך להודיענו היכן דברה תורה כנגד ד' צנים וכו'
כי דרש לי ולא לו אין כתוב צפירוש בתורה אך אנו דורשים וכו',
והקשה את שיניו נפקא לן מודכתיצ והגדה לשון גידין ולא אמר
ואמרת. וכ"ס בכלצו. ועיין ברש"י עה"ת צפ' ותגיד לצני ישראל
(שמות י"ט, ג'). ועל שאלת הטפס שהוא נרומז ג"כ ציהיה כי
יאמרו אליכם צניכם, והתשובה שם היא, ואמרתם זבח פסח היא,
אמר ר' חייא שילמדנו אציו שלא ילך בתמותו ונחצורה לחצורה.
אונס וין והגדה לצנך כלמד עכ"פ ללמד את הצן העפ"י שלא
ישאל. והצרייתא דוהילתא מולקת עליו, וכוותיה סצירא דווקרא
והיה כי יאמרו אליכם צניכם כולל ג' ויני צנים, ושאלת וזה העדות
היא שאלת החכם, ולא לעמוד על עעום אלא להיות צקי בהם,
ותפס הווקרא ואמרתם זבח פסח הוא לתשובת צן חכם שילמדוהו
בהלכות הפסח, וכלו' שילמדוהו כל הלכות פסח עד ההלכה
האחרונה שהיא אין מפעירין אחר הפסח אפיקומן. וכבר הזכרתי
צו"ע שם סל"ל עד אין מפעירין וכו' אלא שלא ידעתי ויניין היא
לי, ועכסיו ואלחתי צין הרשמות שעשיתי לי שבהגדה צרית אצות,
עם צ' פירושים אונת ליעקצ וחקד לאצרהם שנת תר"כ (ווקים הדפוס
חקר) כתב צפי' אונת ליעקצ ואף אתה אמור לו וכו', כל הדינים
ופרטי ההלכות עד אין מפעירין וכו' עיין ביאורי הגר"א ז"ל.
ועתה ראיתי צפי' הריעצ"א על ההגדה אף אתה אמור לו בהלכות
הפסח אין מפעירין וכו' כך הגירסא בכל הנוסחאות שלנו אבל
צוהילתא אמרו אף אתה פתח לו בהלכות הפסח ואמור לו אין
וכו', כלו' אף אתה תן לחכם ויחכם עוד ותשיצ לפרש כל הלכות
הפסח ואפי' דברים שהם תקנות חז"ל וכו', ולפי גירסתנו כך

פירושה אף אהה אזור לו כשאר הלכות הפסקה שאין ופעירין וכו' והפערה לסון הסלמה וכו', ונ"ו תוהני שהרי אין אנו אונרים על השאלה התשובה שנאמרה כנגדה צתורה, ולפי מה שאמרנו ואף אהה אזור לו הלכות הפסקה זהו לסון ואף אהה וכו'. ולסון האצרכנאל אזור לו שאר ה' הפסקה עד הדבר האחרון ונמו שהוא אין ופעירין, ובעל שוחת הרגל הוא הרב חיד"א ז"ל כתב שאלא צנווקי ר' ישעיה הראשון אטראכי על החומש כת"י פ' צא נוקחתו צתשובה הרשע אין ופעירין אחר הפסקה אפיקוונ, והציא פירושו על זה. ושאר הדברים צנוקמת הצרייתא הם כפשוטם.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

אמר הלילות ולא נוכל לילות שעל לילות הנויחדין כגון שצחות וי"ט הוא שאל, שהשינוי מן לילי חול אין צו תיוה. ושאלה זו היא בכלל, ואח"כ חוזר ופורט ד' שאלות כפי נוקמת מנחתנו וקידורה, והם וולה וורור ללי ועיבול. והעיר צד"ק דנורר ליתא צכת"י צ' וצירושלמי וצרי"ף ורא"ש, וא"כ אינם רק ג' שאלות, אונם גם קידורם הוא ונשונה ונשנתיו סצכת"י צ' וצירושלמי וצק' ר' עמרם גאון ורי"ף ורא"ש ורננ"ס הקידור עיבול וולה ללי, וכתב והוא הקדר היטר ושאלה דכולנו ונקוצין לפי שלא נזכרה צגמרא קצבוה לצכוף אף שקדוה לכולן. עוד כתב סצכת"י א"פ הקדר עיבול ללי ירקות ע"כ. אונם לא הזכיר היכן היא וולה צקידור זה, האונם שהרננ"ס צפ"ח ונ"ה חוץ וולה קדר עיבול וולה ללי וורור ונקוצין והווי' ה', אלף סכתב אח"כ צזמן הזה אינו אומר והלילה הזה כולו ללי שאין לנו קרצן. וצקדר הגדה שלו קידר עיבול וולה וורור ונקוצין וכ"ה צהגדה צצח פסק לאצרכנאל, וצאמת סצקיטעא סצגמרא הגי' ונה כשתנה הלילה הזה נוכל הלילות סצכל הלילות וכו' ונצילין וכו' (ולסלן אדצר עוד וזה) וצתצ"ץ קידורם וולה וורור עיבול ללי ונקוצין וצזמה"ז א"א ללי. וצפי' על הגדה הלל וזמרה לר' ילחק יעצץ בעל תורת חקד צנוקראות גדולות אונטערדס צפי' לתהלים עיבול וולה וורור ונקוצין. וצאמת השאלות אחר הסעודה קידורם ההגון היא כנוו ששנו צנשנה ונעבל צחזרת, וולה וחזרת וחרוקת וגופו של פסק, דהיינו עיבול וולה ללי. וצקדוה לר"א לאנדקסוטה צהגדה ונגיד ונראשית כתב שגם

בנוחזר רומי וספרד שאלה ח' היא עיבול, חולס כיון שתקנו חלו
השאלות לאומרם קודם הסעודה, עד שאינם שאלות רק קריאת
דברים עדיפא ואלה להתחיל בה, שכל החג נקרא ע"ש הוולח חג
הוולות ואכילתה אינה תלויה בקרבן הפסח, ואחרים נרור ששניהם
נוסגים אף שלא בפני הצית, ואח"כ ללי ואח"כ העיבול שאינו חלל
להכירא ומרוקת אינה וולוח, וזוה נבא חל פרעי השאלות.

**א) שבכל הלילות אנו אוכלין חמין ומצה הלילה
הזה בולו מצה.**

רוב הנוסחאות בכל חלו השאלות והלילה הזה ופי' חמין
וולח חס כאחד או זה או זה.

**ב) שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה
הזה מרור.**

הנה כבר הזכרתי דבבא זו ליתא לא בב"ז' ולא בירושלמי
ולא ברב אלפס וברא"ש. אונס בקדר רב עומרם גאון שלפנינו
וברנב"ס ליתא לה. והנה בתוספות העירו ח' דלח אור כולו
נרור, נוסם דאכלינן שאר ירקות בעיבול ראשון. אונס קושיא
ועיקרא ליתא, דבפת וכן בללי שהם עיקר הסעודה שייך לוור
כולו, אבל הירק שהוא טפל לקעודה לא שייך לוור חלל למה ירק
זה דוקא. אבל תשובתם היא ונתנויה, דכיון דאכלינן שאר ירקות
בעיבול ראשון ח"כ שאלה ועיקרא ליתא דהא אכלינן כווי שאר
ירקות, ואנו לא אכלינן חזרת בשאר ימות השנה, ועוד יש להקשות
בנוסחא זו וזה שהקשו בגמרא על שבכל הלילות אנו נעבילין,
אנו כל יומא לא קביא דלח נעבילי חדא זיננא, והגיסו נחוד כך
אין אנו נעבילין, וה"כ אנו לא קבי לן דלח אכלינן שאר ירקות.
וכבר הרגיש הרשב"ם בקושיא זו, וכתב דעל שבכל הלילות אנו
אוכלין שאר ירקות ליבא לנויפרך הכי, דהתם ה"ק שבכל הלילות
אין אנו נחזרין אחר נרור. ועל האי תירולא יש להשיב כווי שהשיב
רב ספרא על הנוסחא אין אנו חייבין לעבל, חיוצא לדדקי, דנחזרין
היינו חיוצא, ונה איבפת להו לדדקי אי נחזרין או לא, התינוק
אינו שואל רק על וזה שהוא רואה ואוכל, ובתוס' הגהות הנרדכי
הקשו ג"כ קושיא זו, ותיירלו שבכל הלילות אנו נחזרין עפי לשאר

ירקות ולא לערור, ועוס דשאר ירקות ועלי עפי וערור. והאמת
לנחאי דעסקין להגיה טעבל הלילות אין אנו ועצילין, א"כ אין
אוכלין כמי, שהעיצול הוא צירקות, שאין כאכלין כלל עיצול, והני
תרי צחא דאנו אוכלין שאר ירקות, ואין אנו ועצילין, הם תרי
צבי דקתרי אהדי. ועכ"פ לא עתקנא צחא זו רק אליצא דחצריא
צסס ר' יוחנן דאורי לריך לעצל בחזרת צ' פעמים, אצל לאינד
אנוראי דעיצול ראשון צשאר ירקות אין עקום לסאלס זו כלל,
וכבר כתתי דעוסם האי צחא עחקו צמסכה דלעיל וגרפו הציאו
לפניו ועצל וכו'. ולפי"ז תלוי האי צחא צנחלוקת חצריא צסס ר'
ואינד אנוראי, ואיכא דגרסי לה ואיכא דלל גרסי לה, ולכך צאו
לידנו נוסחאות שונות. והא דנקטי ערור ולא חזרת כצנענה
דהציאו לפניו, הוא דחזרת קודם לכל דבר אצל אי לית ליה חזרת
יולא צשאר ויניס, כדתנן לעיל (ל"ט ע"א) ולאו ירקות שאדם
יולא צהן י"ח צפקת, בחזרת צתנכא וצחרהציכא יצעולסקין וצנורור
וכו', ונפרטי להו צגנורא, חזרת חסא וכו' וצנורור ונריתא וכו',
ואנרינן סס צסס ר' אופעיא מלוה בחזרת, ואנר רצא נחאי חזרת
חסא דחק רחננא עילון, ואנר ר' שנואל צר נחנני א"ר יונתן
לנה כנעלו וולריס כנורור, לומר לך נה ערור זה שתחלתו כך וקופו
קסה חף וולריס תחלתן רכה וקופן קסה, וכן אנרו סס צגנורא
דחזרת קופו להקשות, ופרט"י ערור קופו קסה הקלה שלו ונתקסה
כעץ, ועל תחלתן רכה פרט"י צתחלה נסתעצדו לסן ע"י שבר
שהיו שוכרין אותן, אצל צירושלני איתא לה צענין אחר, דגרסינן
סס אונתיסין, התיצון הרי חזרת עתוק הרי אינו קרוי חזרת
אלא עתוק, (אולי ל"ל הרי אינו קרוי ערור וכו', אי כמי ה"פ שאינו
קרוי חזרת אלל כל זמן שהוא עתוק), ונשני ר' חייס צסס ר'
הושעיא כל עלון אין הדבר תלוי אלל בחזרת, נה חזרת תחלתה
עתוק וקופה נר כך עשו הולרייס לחצותינו צנולריס צתחלה
צניעצ הארץ הושצ את חציק ואח"כ ויונרו את חייסס וגו', גס
כראה צצנענוו היא תחלתו עתוק וקופו נר, חף שיש לדחוק ולומר
דקופו כשהוא נתקסה הוא נר. וע"כ תני הציאו לפניו חזרת שהיא
עיקר הולוה, והכי קא קרי ליה ערור ע"ס הנוקרא וולות ונורריס,
שהרי אפשר ליקח עשאר ויניס.

ונראה לי שנפל קלת שיצוט צקפריס, דסס ערור הוא
סס וייוחד לוין ירק ששנוו כך, והתורה אננה ונורריס סהס חנעה

ויני ירק, ולסון הרמז"ס זה' חנוך ספ"ז ונרורים האמורים בתורה
הן החזרת וכו' והנרור, כל אחד ונחנשת ויני ירק אלו נקרא
נרור, ר"ל שכלסון חכמים נקרא נרור. חננס צוקוס טיש לדקדק
על הלסון והסס שלא יצוא לידי טעות, לריך לומר ונרורים כמו
שכתוב בתורה, וצאנת בנוסחת הרמז"ס טס צפ"ח איתא והלילה
הזה ונרורים, וכן טס הי' צטופס הזכרה צא"י חנ"ס חקצ"ו על
אכילת מלות ונרורים, איצרא דצקדר הגדה שלו כני איתא נרור,
חננס יראס טהוא ג"כ ונסיצוס הנעתיקים.

ג) שבבר היריות אנו אוכרין בשר צרי שלוק
ומבושר הלירה הזה כורו צלי.

בתוספות העירו על הא דא"ר הקדח לעיל (ע' ע"א) זו
דצרי צן תינא, דס"ל חגיגה הצאה עם הפסח כפסח ונאכלת ללי,
וצרייתא ונפורשת טס ואינה נאכלת אלא ללי, אצל לחכמים דנחלקו
עליו אוכלין צלילה הזה לני ונצוסל. וכתב הרמז"ס צפ"ח צזון
הזה אינו חומר והלילה הזה כולו ללי שאין לנו קרצן. וצאנת
אף צזון הצית תלויה צנחלוקת. ויש להעיר דצזס"ז טכינו לעיל
צפ' ווקוס טנהגו, ווקוס טנהגו לאכול ללי צלילי פקחים אוכלין,
ווקוס טנהגו שלא לאכול אין אוכלין, ואנרינן טס צירושלמי אפי'
צטר עגל אפי' צטר עוף וכל וילי דטעונין טחיטה. חננס לסאל
על זאת שצכל הלילות אנו אוכלין ללי לא טייך, דעל וניעס ודצר
לא טייך לסאל, דאיוור, דלית ליה. ועכ"פ וטופס ונשנה זו ראיס
שאלו הסאלות הס ונזון הצית.

ד) שבכל היריות אנו מטבירין פעם אחת הירילה
הזה שתי פעמים.

כד היא נוסחת הנשנה צקיטעא טצגנורא, וגרסינן עלה,
ותקיף לה רצא אנו כל יונא לא סגי' דלא ונצבלא חדא זינא,
אלא חנר רצא הכי קחני שצכל הלילות אין אנו חייצין לטצל
אפי' פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים, ותקיף לה רצ ספרא
חיצא לדדקי, כלו' התינוק אינו צקי צדיניס לסאל על החיוצים
אלא על וס טהוא רואס הוא שואל (ופי' הרצצ"ס אין ונזן לי)
אלא חנר רצ ספרא הכי קחני אין אנו ונצילין אפי' פ"א הלילה

הזה שתי פעמים. וכתב הרמב"ם ונהבא שוועינן דהכי חיה לן
לציוור שצכל הלילות אין לנו וועצילין וכו' והאומר אין לנו חייצין
לעצל שיצוט הוא צידו, וכוונתו בזה לספרי ההגדה ללילי פסח
שהיתה נוסחתם כך, ונעם בזה הנוסחא ע"י חיה וועתיק לנענה
שצגמורא. וכ"ה הנוסחא אין לנו צרצ אלפס וצרוצ"ס, ויש ווען
דל"ג וולת אפי' אלף ה"ג אין לנו וועצילין פ"א עיין ד"ק, אונס
צנוסחא שצוועטיות וצירושלמי שצכל הלילות לנו וועצילין. וצפי'
ר' חננאל, ואסקינן אור רצא אין לנו וועצילין אפי' פ"א, והוא
והפך דרצא לדרצ ספרא ודרצ ספרא לדרצא, ורצ ספרא הוא
דלחקיף וכ"ה צכת"י צ' ד"ק. וכיון דצגמורא הירושלמית לא
הקשו מידי מוכח דנוסחא שצכל הלילות לנו וועצילין הווי כיחא
לשו ולא קשיא לשו ולא מידי, וצאמת כד דייקין אין לשצט
נוסחת הנוסחה ונעם קושיא דרצ ספרא, דודאי דרך היא לעצל צירקות
קודם סעודה השוזה כצצחות וי"ע, דהנאו הלילות צככי איירי
כדאוריין לעיל, ווי שאין לורך לו ואינו רגיל צטיצול זה אינו
וועצל, אלל לעצל צ' פעמים כמו ששנינו צווענה הוא דצר זכ,
דאין תנין הציאו לפניו ירקות וועצל צחזרת ואח"כ הציאו לפניו
מלה וחזרת, והתינוק ונשתווס הלל כצר הציאו חזרת והעצלנוס
ולנע וציאים לנו עוד הפעם וכי חזרת להנשיך אכילת חזרת
לנו לריכס, וצכל הלילות לנו וועצילין פ"א, כלו' אס לנו וועצילין
אין לנו וועצילין אלף פ"א, והלילה הזה צ"פ.

והנה על צא זו נחלק צר קפרא ותני שצכל הלילות
לנו וועצילין אותו עם הפת וכאן לנו וועצילין אותו צפני עלמו.
דחזרת הדרך לאכלו צתוך הסעודה להפך הנואל כמו שכתצנו
וון הגמרא ולא קודם הסעודה. ויש להעיר שצהרצה נוסחאות
וועצילין צפיעל. והנה צקדר הגדה שלנו שאנו אין אומרים צא
דללי הוקיפו הגאונים צא דכלנו ווקוצין, והיא צנוסחת הרמב"ם
שצכל הלילות לנו אוכלין צין יושצין צין ווקוצין והלילה הזה כלנו
וקוצין, וצנוסחת רצ עומס גאון אוכלין ושותין, וכצר הזכרתי
שנעמו דיין לריך הסיצה, וגם צפי' הלל וזורה שהזכרתי לעיל
ג' אוכלין ושותין, גם הזכרתי צשס הגר"א שצווענה לא הזכרה, לפי
שאין זאת סינוי שכך היה דרכם צכל ימות השנה. גם הזכרתי
שהרצה ונגדולי הרצנים אמרו שלא להקצ, ותנע אני לנע לא
סינו הנוסחא, ולפי ונכהגינו יותר היה לשאול על ארצעה כוקות.

ולפי דעתו של בן אביו מלמדו.

בכת"י של ד"ס ולפי דעתו של אביו מלמדו, ושתי הנוסחאות כאחת נכונות שוודאי מלמדו כפי וזה שיודע הוא וכפי וזה שיוכל סגן ללמוד. ועכ"פ נוקרו התשובות על אלו השאלות צ"ד כל אחד ואחד, ובחנם נלאו ופרטי ההגדה לנאלא צקדר ההגדה התשובות על אלו השאלות. והרמז"ס השניע מלמד זה צפ"ח מהלכותיו, וטעמו דגרסינן בגמרא, ת"ר חכם צנו, שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעלמו, ואפי' שני ת"ח שיודעין בהלכות הפסקה שואלין זה לזה. וגי' הרב אלפס שואלין זה לזה וזה נוסחא הליכה הזו וכו', וכך הוא עיקר הנוסחא, אלף שהנעתיקים קטעוה בגמרא ונשום דמיד אח"ז מתחיל הקיעעא מן הנוסחא וזה נוסחא וכו' שצכל הלילות אלו מנצילין וכו', והו סצרי דייחור לשון הוא, ובעל ד"ס כתב דשתי נקודות הנוסחאות הם שלא צוקומן צטעות, ולדעתי וזה שחנתי הוא הנכון, ולפ"ז אין לנו משנה וזה נוסחא אלף עופס דברים לאוורן, ובפרט שאלו אוננים אותן קודם הסעודה ועדיין לא אכלנו לא ואלה ולא נכור ולא העצבנו צ"פ, ואיכס שאלות להסיצ עליהם אלף עופס חנירה ודיבור. וע"כ השניע הרמז"ס צפ"ח דיבור זה, וכתב ומזגין הכוס השני וכאן סגן שואל ואומר הקורא וזה נוסחא הליכה הזו וכו' כל אלו השאלות, הנה תפס את החבל צשני ראשו סגן שואל ואומר הקורא, וכלו' או אומר הקורא. חננס צפ"ז כתב מלוה להודיע לצנים ואפי' לא שאלו שאלו' והגדת לצכך לפי דעתו של בן אביו מלמדו כילד אס היה קטן או עפס אומר לו וכו' ואם היה סגן גדול וחכם מודיעו וכו', ואח"כ כתב ולריך לעשות סיכוי צלילה הזו כדי שיראו הצנים וישאלו ויאמרו וזה נוסחא הליכה הזו וכל הלילות עד שיסיצ להם ויאמרו להם כך וכך אירע וכו' אין לו בן אשתו שואלתו וכו'.

מתחיל בגנות ומסיים בשבה ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה.

במשנה שצירוסלנוי עד שהוא גומר כל הפרשה, וכ"ה צכצ אלפס, וכתב צד"ס שני"ה צכת"י צ' וצנוסניות נאפולי ופיזרו. והנה הדרכה שלפנינו צהגדה היא על ד' פסוקים, ארנוי אצד

אזי, וירעו אוחנו, וכלעק, ויוליאו ה' ונולרים. אונס שאר הצ' פקוקים ויזיאו אל הנוקוס הזה, ועתה הנה הצחתי וגו', אין להם ענין ליליאת נולרים, כי היא פרשת נוקרא ציכורים, ואפשר שצונן הצית היה דורסין ג"כ הפקוק ויזיאו אל הנוקוס הזה, שהם חונטה פקוקים, ועכ"פ אינו גומר אלל כל הפרטה השייכה לענין היום ולא כל הפרטה כולה, ונוסחא דל"ג כולה עדיפא. ויראה שזה שאנרו ונתחיל צגנות וכו', שזו תהיה פתיחת הדרשה, וכ"ה לסון הרנוצ"ס צהלכותיו ולריך להתחיל צגנות וכו' והוא שידרוש נארנוי אודד אזי עד שיגמור כל הפרטה וכל המוסיק ונארין צדרש פרטה זו ה"ז נסוצה, וכן נסונע מהירוטלנוי דגרס עלה דנתחיתין רצ אנור ונתחלה לריך להתחיל צעבר הנסה.

ובבררי גרסינן נאי צגנות, רצ אנור ונתחלה עע"ז היו אצותינו, וסנחאל אנור עצדים היינו, וכחצ הרצ אלפס, נאי גנות, אנור רצ ונתחלה עע"ז וסנחאל אנור עצדים, והאידנא עצידנא כתריויהו, ולסון ר' חנחאל צפירושו, צגנות נאי הוא אנור רצא ונתחלה עע"ז היו אצותינו רצ יוסף אנור עצדים היינו לפרטה והאידנא עצדינן כתריויהו. ויראה שהסס רצא הוא ע"ס דאקדמיה לרצ יוסף ול"ל רצה, צה"א ולא צאל"q, וצעל ד"ס הציא נוסחאות רצ אנור וכו' ורצא אנור וכו', וכ"ה צנוגיד נוססה רצ אנור ונתחלה וכו' רצא אנור עצדים היינו וכו', גם הציא נוסחאות אציי אנור ונתחלה ורצא אנור עצדים וכ"ה צאצודרהס. והנוקור לערצוב אלו הנוסחאות נ"ל דטיעה הוה צדר זה, רצ וסנחאל, רצה ור' יוסף, ואציי ורצא, ואח"כ קיעעוס הנועתיקים ונתוך כך נתהוה ערצוב נוסחאות.

אמנם לריך תלמוד איזה נוסהג היה קודם אלו האנוראים, וכיחזי היכא ענא דצב, ועוד צנאי קנפלגי, ויראה לי שהנוסהג היה לקרא עצדים היינו, כל הפרטה כולה עד ולדקה תהיה לנו כי נסנר וגו', שהיא התסוצה על כי ישאלך צנך עה העדות וגו', ואח"כ היו קוראים ציהוסע, צעבר הנסה וגו' עד ותראינה עייכס את אשר עשיתי צנולרים, ואלו הצ' פרטיות תחלתן גנות וקופן שצח. ואלו האנוראים לא פליגי אלל צפירוט הנוססה דחד אנור שנה שסנינו ונתחיל צגנות וכו' הוא כנוטך לצצא דסיפא ודורש נארנוי וכו' ואנור שהוה ונתחלה עע"ז וכו', וחד אנור שהוה כנוטך על ולפי דעתו של צן וכו', ויתחיל צגנות וכו' עצדים היינו

וגו' וילכו ה' לעשות את כל החוקים וגו', ולפ"ז אכן עצדיכן ככולי עלמא שנתחלה לנו קוראים עצדים היינו וכו', וראה שנתחילין עצדים וכו' דגרסינן שם א"ל רב כחנן לדרי עצדיה עצדא דנפיק ליה נוריה לחירות וכו' א"ל פערותן מלוור נה כשתנה פתח ואמר עצדים היינו (ועיי"ש ברש"ש דנראה דל"ג א"ל פערותן מלוור נה כשתנה) ור"כ זה תלמיד דרב ושמואל הוה כדגרסינן בשבת (כ"א ע"א) א"ל ר"כ לדרי עצדיה מעוין לי לוכן ואייתי לי ניה דאחים קפילא ארמאה שניג רבי חני ואיקפד א"ר יוסף ונ"ע איקפד כרבותיה (רש"י כרבותיו) עציד חדא כרב וחדא כשמואל, ולא נוסתזר למימר שהיה נוכריע כשמואל אלא וודאי דהיו קוראין עצדים ואח"כ נתחלה ע"ז לכולי עלמא. וכי תוסף ע"ז ואפי' כולנו חכמים וכו' והוא ללמד את הצן כפי דעתו, ומציאין ראיות לדבר ונעשה החכמים עד ליונת הנשיח, ואח"כ לנו נתחילין הדרשה בצרכת התורה צורך הנקום שנתן תורה וכו', ופתחין נתחלה ע"ז ודרשינן עד דל"ך עד"ש צאח"ב. ולפי נה שאמרתי כ"ל שהיתה קריאת עצדים היינו וגו' עד סוף כל הפרשה כולה אלא שציוני הגאונים קיעעוה שלא לחקות את הקראים, ועיין צנצור נה שהצאתי ורב עורס גאון. אמנם לסון הרמב"ם בהלכותיו הוא ולריך להתחיל צגנות וכו', כילד נתחיל ונוספר שנתחלה היו אצותינו ציוני תרה ומלפניו וכו', ונסיים דת האמת שקרצנו הנקום וכו', וכן נתחיל ונודיע שעצדים היינו לפרעה צולרים וכו', ונסיים צנסיים וצנפלאות שנעשו לנו וצחירותינו, והוא שידרוש נאמרנו אוד צדי וכו'. וכולא היא נוסך אל הדרשה כמו שהזכרתי לעיל, וראה שדעתו דשמואל לא פליג אלא מוסיף אדרב. אמנם צקדר הגדה שלו הנוקחא כמו צנוקחתינו, ואולי שהיה הדבר עפ"י המנהג שהנהיגוהו הגאונים מעפ"י שאין דעתו נוסכים לדבר, והריעצ"א כתב רב אמר נתחלה ורצא אמר מעצדים (כמו שהיא צנוגיד נוסנה) ונוקחא בוותיה דהוא צתראי צעוצדא דדרי, ונוקחצרא שלא נחלקו אלא באיזה נתחילין דרב צבר נתחלה כמו שהיה נעשה ורצא אמר מעצדים שהוא תוקפו של נכ ואח"כ נתחילין צגנות עכו"ם ולפ"ז מנהגינו כרצא דאי פליגי לגמרי מהיגא דלא כחד וע"כ. ולי נראה כמו שכתבתי עיקר.

משנה ה.

רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים
אלו בפסח לא יצא י"ח, ואלו הן פסח מצה ומרור,
פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו
במצרים, מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים,
מרור על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו
במצרים.

י"ג וי שלל חנוך, וי"ג כל וי, וכ"ה צונטניות וצירוסלנוי.
וצ"ד ק רבן גמליאל חנוך: ואלו הן, ליתא צירוסלנוי וצכת"י צד"ק
וצונטניות נאפולי: ונכרו, צירוסלנוי וצד"ק כת"י צ' נורוים.
סנגאלו חצותינו, צד"ק צכת"י וצונטניות פיזרו סנגאלו ננולרים:
סנוררו הוולריי, צד"ק צכת"י סנוררו חת חיי חצותינו. ונוקחת
הרצ חלפס כל וי שלל חנוך וכו' ואלו הן פסח וולה ונורו
וכו' על חתי חצותינו צנולרים סנאנור וחנורתס זצח פסח הוא
לה' וגו' נורו וכו' סנאנור ונוררו חת חיהס צעצודה קסה
וולה על שום סנגאלו סנאנור ויחפו חת הצלק חטר הוליאו
ננולרים עוגות וולות. ולסון הרננצ"ס צהלכותיו פ"ז ה"ה כל וי
שלל חנוך ג' דצרים חלו צליל ע"ו לא ילא י"ח ואלו הן פסח
וולה וכו' סנאנור וחנורתס זצח פסח הוא לה' וגו' נורו ע"ס
סנוררו הנולריי חת חיי חצותינו צנולרים וולה ע"ס סנגאלו
ודצרים חאלו כולן נקרין הגדה. וצפ"ח צקדר עשיית וולות חלו
כחצ, ונחזיר השולחן לפניו וחנור פסח זה שחנו חוכלין על
שום שפסח הנקוס וכו' סנא' וחנורתס וגו', ונגציה הנורו צידו
וחנור נורו זה שחנו חוכלין ע"ס סנוררו הנולריי וכו' סנאנור
וינוררו וגו', ונגציה הנולה צידו וחנור וולה זו שחנו חוכלים
ע"ס שלל הקפיק צלקס של חצותינו להחניץ עד סנגלה עליהס
הקצ"ה וגחלס ניד סנאנור ויחפו וגו', וצננן הזה חנור פסח
סהיו חצותינו חוכלין צננן סציהנ"ק קייס ע"ס שפסח הקצ"ה
וכו' וחנור לפיכך וכו'. וצקדר הגדה שלו רג"ח כל שלל חנוך ג'
דצרים חלו צפסח לא ילא י"ח פסח וולה ונורוים פסח סהיו
חצותינו חוכלים צננן סציהנ"ק קייס על שום וזה על שום שפסח

הנוקם וכו' שנא' ואנחתם וגו' ויקד העם וישתחוו ואלה זו שאנו
אוכלין ע"ס וזה ע"ס שלא הספיק בלקס של אצותינו להחזיץ
עד סגולה וולך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד שנא' ויאפו
וגו' וגם לדה לא עשו להם נוררים אלו שאנו אוכלים ע"ס וזה
ע"ס שנוררו הנוריים וכו' שנא' וינורו וגו' אשר עצדו זהם
צפרך. וצקדר רב עומם גאון הכדפס הנאמרים נוקטעין, ר"ג
היה אומר וכו' פסח שהיו אצותינו אוכלין וכו' ואלה זו שאנו
אוכלין וכו' נורר זה שאנו אוכלין וכו'. והנה בגמרא שלנו כתוספו
הפסוקים (צקיוני וחצרות לרמוז שלא היו צונסנה) שנא' ואנחתם
וגו' סכ' ויאפו וגו' סכ' וינורו וגו'. והעיר ד"ק דצכת"י צ' וצונסניות
וצירוסלמי וצגמרות וויכיליאה צקיליאה ולוצלין ליתא ושכתוסק
עפ"י המהרש"א, עוד העיר על הסידור שצונסניות כאפולי פ"ז
וצירוסלמי וצרי"ק רא"ש ורנוצ"ס פ"ז ופ"ה וצגמרות וויכיליאה
וצקיליאה הסידור פסח נורר ואלה.

מעשה כשנשקיף על שינוי נוסחאות אלו, הם (א) דצקלתן
הסידור פסח ואלה ונורר, וצקלתן פסח נורר ואלה, (ב) דצקלתן
ליתא לשום פסוק לראיה, וצקלתן ג' פסוקים לראיה לכל ג'
דצרים, וצרוצ"ס פ"ז אינו וציא רק צפסח ואנחתם זבח פסח
הוא, (ג) ההוספה שאנו אוכלין וכו' שהיו אצותינו אוכלין וכו'.
ויראה לי שעיקר הנוסחא דצרי ר"ג כמו שהיא צרוצ"ס פ"ז,
דנמקרא ואנחתם זבח פסח יליף ר"ג מלות אנורה, וע"כ היה אומר
כל נוי וכו', שאף שילא צחוצת פסח ואלה ונורר לא ילא י"ה
צסגדה, לפי שדצרים אלו צכלל הגדה כנו"ש הצרוצ"ס, וכן פי'
התשצ"ץ צקדר הגדה שלו, לא ילא והגדת וכו' (ודלא כחוי"ע
עיי"ס), וכ"כ נודצרי התוספות שכתבו ד"ה ואנחתם וגו', פי'
צאנורה של"ל פסח זה שאנו אוכלין ואיתקש ואלה ונורר לפסח,
ול"ל כנוי ואלה זו נורר זה וכו', ונזה ראה שאין הנקרא לראיה
על צפסח וכו' אלא על היוצ האנורה. ור"ג הלכה השניענו ולא
עופס דצרים לאומרן, ואח"כ כשתיקנו העופס הוקיפו הפסוקים
צנלה ונורר שהם הם צכלל הגדה, וצקידור הלכה של ר"ג עיקרו
פסח נורר ואלה, והקדים הפסח שהוא עיקרו של חג, ואח"כ
קידר נורר ואלה כקדר הנאורע, שנוררו את חייהם וגאלם השם,
אבל כשתיקנו העופס לאנורו קידרום כקדר נולותן פסח ואלה
ונורר סכן כתיב ונולות על נוררים יאכלוהו, וע"כ כשקדר הצרוצ"ס

הסלכות קדין פסק ונרור ונלה אונס בקדר הגדה שלו קידר פסק
ונלה ונרור. ועפ"י דרכנו למדנו שנוקם שהיו אצותינו אוכלין, שאנו
אוכלין, אינו נדברי רצן גוילאל, וע"כ אין להכריע אם הוא ר"ג הזקן
שהיה צזון הצית או ר"ג דיצנה אחר החורצן, אונס מלשון
הרנצ"ס צפ"ח שכתב פסק זה שאנו אוכלין וכו' וצזה"ז אומר פסק
שהיה אצותינו וכו' נראה דהוא קוצר דר"ג הזקן אורה, וצזה
בעילין דברי התצ"ץ בקדר הגדה שלו שהציה רחיה מלשון שהיו
אצותינו אוכלין וכו' שמשנה זו אחר החורצן כשנית ואינה נר"ג
הזקן שהיה צזון הצית, שצאונת זו הנוקחא נאחרת היא.

ובמה שהוקיפו צטופק זה שלא הקפיק צליקס וכו'. הוא כמו
שכתב הראצ"ע צפסקוק שצעת ימים ונלות תאכלו (שמות י"ג, ט"ו),
עמס ונלות תאכלו, זכר לאכילתם צלחתם ונולרים, כי לא ליה
שיאכלו ונלות רק הנאכלים עם הפסק לפני חלות לילה, רק
שצעת ימים ליה לאכול ונלות להיות זכר לחקר קרה לכם צלחתכם
ונולרים, כי שם כתוב כי לא חנוץ (שם שם ל"ט), ואילו היו נניחים
הנולריים שיתנהנהו ונעט היו נחנולין עיקתכם וכו'. וכן כתב
הרצ"ס צפסקוק ושנרתם את הנולות (שם י"ז) לאוכלם ציום הזה
לזכרון כי צעלם היום הזה הנולתי וגו' ולא הקפיק צליקס להחנולין
כדכתיב ויאפו את הצלק וגו'. ולריך לומר לדעתם שאין נוקדם
ונאחר צתורה. ורצינו נקיס צפי' הרצ אלפק כתב שאלו יכלו
להתנהנהו היו נחנולין אותו דפקה נולרים לא נהג אלל לילה ויום
כדאיתא צפסק שני ולומר היו נותרין צנוללכה וצחנולין ולפיכך
אילו יכלו להתנהנהו החנולו עיקותיהם ללורך נחר שלא הנזהרו
צצל יראה אלל נחודק שלא היה להם פנאי אפאווה ונלה וזכר
לאותה גאולה נלעוו צאכילת ונלה. ונ"ש צפסק שני, פרק וי שהיו
ענא קראווה פסק שני, ושם חנן נה צין פסק נולרים לפסק דורות
וכו' ונאלל צחפזון צלילה אחד ופסק דורות נהג כל שצעה. וצעל
חוי"ט נחקטה צו וכתב, ונ"ש היו נותרין צנוללכה וצחנולין אינו
נוצן לי, דאי לראות חנוץ אף צלילה לא נאקרו וכן צנוללכה,
ואי לאכול גם ציום נאקרו, ור"ל דפקה נולרים חנולו נהג יום
אחד. אונס ציאר דברי הר"ן הם, שנונרת הפסק ילאו ולאוותו
היום היו להם סיורי ונלה וכמו שאננו צנוללכה דצא (פי"ז)
נשארתם אלו סיורי ונלה ונרור וכו' עיי"ש צנול"ע (אות ל"ה),
ואם היו יכולים להתנהנהו היו נחנולין עיקותם ללורך נחר ליום

ע"ז שלח הוזהרו בצל יראה ציוס ע"ו, חבל צלילה וודאי נאסרו
ש"א להיות חנוץ עומס בצית ונשום לא תשמע על חנוץ דס זבח,
והיינו כל הלילה דצקרצכות הלילה הולך אחר היום וכמו כן היו
אסורים צוולאכה וזמן שחיעת הפסח ואילך כוופורט צירושלמי
ר"ש וקוס שנהגו ויליף לה החס וון תזבח את הפסח שאינו צדין
שחא עקוק צוולאכהך וקרצכך קרצ, והלילה הולך אחר היום
שהחלצין ונחאכלין והולכין כל הלילה, אונס על פי' התשצ"ץ
בהגדה יש לתמוה שכתב כי אם יכלו להתוהמה היו ונחמילין צלקס
כי לא הוזהרו על אכילת חנוץ עדיין חלא על אכילת הפסח וכו',
זה תימא דודאי פסח וולרים חיוולו כוהג יום אחד.

אר"א אי קשיא הא קשיא דחיוצ וולה צלילה הרחשון עכ"פ ויהיה
הוא חפי' אם הספיק צלקס להחמיץ ואין צחיוצ וולה צלילה הרחשון
קיימיין, וכחצ צעל צבולי הלקט צסס ר' ישעיה שאמר כך פירשו
וכיון שהקצ"ה רוחה את העתיד לופה ווציט וזה שעמיד להיות על
כן לוס ווצערצ על הכס של ונחר, וצאצדורהם הצ"ח צסס ר' יוסף
קנחי צקגנון אחר והוא, שנה שכלעוו על הולות קודם לכן היה
ע"ש העמיד שהסס יודע העמידות ידע שהיה להם ללחא ונולרים
צחפזון ואפי' אם היו רולים לא היו יכולים להחמיץ צלקס לוח
לאכול הפסח על הולות ונוררים ולאכול שצעת ימים וולה.
והאוונס כי חלו הדברים אינס ונשכין את הלצ, ואומר חני צישון
של דברים דצגמרח (ק"כ ע"ח) איפלגי רבא ור' אחא צר יעקב
אי וולה צזון הזה דאורייתא או דרבנן, דרבא ס"ל דאורייתא דלאו
צפסח תליא דמיהדר הדר ציה קרא צערצ תאכלו וולות, ורב אחא
צר יעקב אמר דהיהא ויצעיא ליה לעמא ושהיה צדרך רחוקה,
ומייתי שס צרייתא כוותיה דרבא, דחני צה, ששת ימים רשות
וכו' יכול חף לילה הרחשון רשות ת"ל על וולות ונוררים יאכלוהו,
חין לי חלא צזון שציהו"ק קיים צזון שאין ציהו"ק קיים ומיין,
ת"ל צערצ תאכלו וולות הכחוצ קצעו חוצה. נוולינו אומרים
שצוולרים כלעוו ואכלו את הצסר וגו' וולות על ונוררים וגו',
ואח"כ כלעוו לדורות ושורחם את הולות כי צעלס היום וגו'
צערצ תאכלו וולות, ועל כרחך חין ווקדס ונאחר צתורה צצאו
שס דברים שנאמרו לסעתן ודברים שנאמרו לדורות, שהרי הוא
אומר כי צעלס היום הזה הילחתי וגו', וסיפר הנאורע הזה היא
לנעה צפרשת ויהי צחלי הלילה, ושס נאמר ויאפו את הצלק

וגו', והנה עם קרצן הפכה נלעוו על המלות שכל הלחם הצח
עם הקרצן הוא מלה חוץ ומשחי הלחם וקלח מלחמי תודה, ואפי'
לחם הפנים של מלה הים, ואח"כ ע"י הוואורע שלח הספיק
בלקס וכו' נלעוו סתם בערב תאכלו מלות, ואפי' אם אין קרצן
לזכר הוואורע, אלח שלח נכתבו הדברים כסדר, שאין מוקדם
וואחר בתורה, ומלה זו שאנו אוכלין הוא ע"ס שלח הספיק
בלקס להחניץ, ור"ג כשאומר מלה ע"ס שנגאלו חצותינו מואלים,
כוונתו שאכילת מלה לעלמה היא מלה אפי' בלא קרצן על שום
שנגאלו, ומפורט הוא במקרא לחם עמי כי צמזון ילחח מארץ
מאליים (דברים ע"ז, ג').

ויראה לי דודאי עיקר הנוסחא היא ר"ג הים אוור, ור"ג
הזקן הוא, ואפי' רצי לאשמועינן הכי שאלות ונה נשתנה היכי
תיקון, ואור סר"ג הים אוור שבספור הגנות והטצה ודרכת
הפסוקים מארמי אורד חצי לא ילא י"ח עד שיודיע עמון של
פכה מלה ומורו סזו היא עיקר הגדה לזכרים, ולכך תיקנו שאלות
וה נשתנה, והיו עיקרן של השאלות ג' דהיינו ללי מלה וטיבול
דהיינו וורו, אלח שנסתנה סידרן כפי ונה שהיו מציאין, ואח"כ
עשו ונהן ד' שאלות, שסידרו הכל על ונין זה, ד' כוסות, ד'
פסוקים, וכנגד ד' זכרים דברה תורה. ודרכו של רצי צוטנה כך
לקחוס ואח"כ לפרט, ד"ו שסחם צריש צרכות מוזכרין יל"ו בלילות,
ואח"כ מפרט אור ראצ"ע הרי חני כצן שצעים וכו'. וצתה הכי
עשו ומדרי ההגדה מדברי ר"ג עופס לקרא אותן ולאוורן. ועי"ז
נעשה כל קדר הגדה זו כסדר הדרכות שציומהס, שנתחיל ילמדנו
רצינו בהלכה, ואח"כ דורס בהגדה, ולצקוף חוזר אל השאלה
ולענין ונה דשאילנח קדוויכון. אף כאן ונתחיל צשאלות ונה נשתנה,
ודורס מארמי אור חצי, ולצקוף אוור עמון של חלו השינוים.

**בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו
הוא יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא
לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.**

בד"ס העיר דצכ"י ח"פ וצקו"ג עסין ו"ח הגי' להראות.
וצופרטי ההגדה העתיקים נוולח צזה כוסחאות שונות י"ג להראות
וצרוצ"ס פ'ז להראות וצקדר הגדה שלו לראות. עוד העיר דהאי

שכחור והגדת לזכך וגו' ליתח' צכת"י צ' וצונשניות פיזרו וצקדר
הגדה של הרנוצ"ס. והאי צצח' חיתח' לה צונשניות וצונשנה סצירושלתי
חונס צרצ' חלפס וצרח"ס ליתח' לכולח' צצח'. ורחיתי צפי' הריעצ"ח
לקדר ההגדה סכתצ, ר"ג היה חונר וכו', החחיל צונשנה וקיים
זה ונתן הצרייתח' והחוספתח' צחונלע. ופי' צכל' דור ודור חייצ'
חדס כל יחיד ויחיד וכו'. וכן צפי' החעצ"ץ כתצ, צכל' דור ודור,
זחת ההלכה כחונרה צגמרח' חחר הונשנה של ר"ג חונר כי הוא זה
חונלות הגדה וכו', ועל צצח' דלפיכך כתצ זהו לשון הונשנה חחר
ונשנת ר"ג וכו'. וכל זה חוכח דצצח' זו חינה חן הונשנה, גם
והרנוצ"ס יס' להוכיח כך. החונס כי צקדר הגדה שלו חיתח' לה,
והכי גריס לה, וצכל' דור ודור חייצ' חדס לרחות חת עלונו כחילו
הוא ילח' חונלרים שלח' חת חצותינו צלצד גחל חלח' חף חותנו
גחל סנח' וחוחנו הוליה חעס לחען הציה' חוחנו לתת לנו חת
חארץ חשר כצבע לחצותינו. וכחוסחח' זו היא ג"כ צצבולי הלקט
חלח' דג' צלצד גחל הקצ"ה, וירחה סזה חקר צרנוצ"ס צע"ס, חצל
צפ"ח צקדר עשיית חלות חלו צליל ע"ו ליתח' להאי צצח' חלח'
חחר סהציה' דצרי ר"ג כתצ וחונר לפיכך חנו חייצים וכו'. חונס
צפ"ז חייתי להאי צכל' דור ודור והכי גריס לה חחס, צכל' דור
ודור חייצ' חדס להרחות חת עלונו כחילו הוא צעלנו ילח' עתה
ונשעצוד חולרים סנח' וחוחנו הוליה חעס וגו' ועל דצד זה לוח
הקצ"ה צחורה וחכת כי עצד היית חלו' כחילו חחה צעלנון היית
עצד וילחת לחירות ונפדית. ונעחת חס כפרנס דצרי הרנוצ"ס
שלח' יהיו סותרים זה חת זה על כרחינו כחונר סצפ"ז הוא חונר
להלכה סחייצ' חדס להרחות חת עלונו צונעסיו וצפעולותיו צפני
הכל כחילו הוא צעלנו ילח' ונשעצוד לחירות, חצל לח' סיהח' זה
חונחונר עופס קריחה צונה סחוחויצין לקרות צליל ע"ו, וככך לח'
כזכר זה חונחונר דצרי צפ"ח. חצל חחר סכצד חכהיגו הקדמונים
סלפניו לחחרו קידרו צקדר הגדה, וחילו סהנהיגוהו לעופס קריחה
סינו צו חולת להרחות לחולת לרחות סיהח' רוחה חת עלנו כך
והקריחה היא לחזו חת עלנו, וע"כ כתצ צפ"ז להרחות וצקדר
הגדה לרחות. וחקגנון לשוכו חוי' חוכח שחין חקורו חונשנתנו
כחו סהיא עתה לפנינו, שחין חדרך הרנוצ"ס להוסיק צהלכות חנה
שלח' חולח' דחז"ל, וע"כ זה סכתצ ועל דצד זה לוח הקצ"ה צחורה
וחכת וכו' הוא לו חחיה חקור סנעלס לנו. ורחיתי צצדורהס

סכת צ ג"כ זהו שאמר הכתוב וזכרת וגו' כאילו אתה צעלונך היית
עצד ונסדית. ואולי שהעתיק הדברים ושהרוצ"ס.
ובגמרא גרסינן עלה דנתינתין, אמר רבא לריך שיאמר
ואותנו הוליא נעס וגו'. ופי' הרשע"ס פסוק זה ואותנו קוליא
נעס שלריך להראות את עלונו כאילו ילא נעס שאף אותנו גאל
הקצ"ה. ונפירושו זה נוכח דהוה ליה צונסנה צבא צכל דור ודור
ופי' דרצא עלה דאותה צבא קאי. אונס צכת"י צד"ק גרסי בגמרא
קיטעא ושהונסנה ורישא ועלה הא דרצא, וה"ג התס, רג"א כל
שלא אמר וכו' אלו הן פסח ואלה ונרור, ורצא אמר ולריך שיאמר
וכו', והעיר צעל הד"ק צהגהותיו של"ל אמר רצא. ולפי זה רצא
ארישא קאי, ונקדר הגמרא שלנו כנוי נוכח דרצא ארישא קאי,
דצתר הכי אמר רצא ואלה לריך להגציה ונרור לריך להגציה וכו',
וזה וודאי אצבא דרישא קאי כשאומר ואלה זו נרור זה, ול"ל ואמר
רצא, וכ"ה צכת"י א"פ צהגהות הד"ק וכ"ה צרצ אלפס, ויראה
דעננא דרצא שאומר צונלה ע"ס שנגאלו אצותינו ונולרים ומייתי
ויאפו את הצלק וגו', ונחאי קרא לא נעננע שהקצ"ה גאלס אלל
כי גורסו ונולרים, וע"כ אמר שלריך להוסיף ואותנו הוליא. איצרא
סעדיין אני צבוך צזה שהרי הנוקרא ויאפו וגו' כנוי אינו נועיקר
הנעסכה כדחזינא לעיל, ועוד תימא צעיני שהרוצ"ס לא הציא הא
דרצא צהלכותיו, ואי לא דנוקתפינא הו"א דנוקחא ורצא אמר ולריך
שיאמר עיקר, אלל דקטיעא רישא דגמרא, ואולי נאמרו אלו הסקוקים
נחזיה אמורא, שהס כעת לפנינו צונסנה צרצ אלפס ונחוספו לפנינו
צונסנה, ועלה אמר רצא, ופסק הר"ס הלכתא כהאי דפליג רצא
עליה. ונחאי דנוקתפינא, הוא לפי סצנוקסת הרצ אלפס כנוי איתא
כנוי צגמרא שלנו. אונס עכ"פ צבא צכל דור ודור אינה ושהונסנה
אלל ניתוספה צה.

לפיכך אנחנו חייבים להודות דהלל לשבח לפאר
לרומם להדר דברך דעלה ורקדס דמי שעשה
לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו. הוציאנו
מעבדות לחירות מיגוזי דשמחה ומאבר ליום טוב
ומאפרה לאור גדול ומשעבוד לגאודה ונאמר לפניו
הדרויה.

במשנה שזירושלמי הגי' לפיכך חנו חייבים להודות לסבח
לפאר לרוום לכלח לגדל לניי שעשה לנו חת כל הנקיס החלו
והוליאנו ועצדות לחירות וכאמר לפניו הללויה. וצרכ אלפס הגי'
לפיכך חנו חייבים להודות ולהלל לסבח לפאר ולצרך לניי שעשה
לחצותינו ולנו חת כל הנקיס החלו והוליאנו ועצדות לחירות
וכאמר לפניו הללויה. וצרכ"ט הציח העשנה וג' ולפאר ולצרך
ולרוום וכו', ול"ג להדר, וכן ל"ג ונשעצוד לגאולה. וצרכ"ס
פ"ז. ליתח להא צצח כלל, חלח ונתחיל שס הלכה ז' לפיכך כסקועד
חדס צלילה הזה וכו', ולדעתי וולת לפיכך חין לו שס שוס ענין,
ויראה לי שהיה כתוב לפיכך וכו', ונקטעה וולת וכו', וכסקיונו
החחרונים צרכ"ס סיוני הלכות, שאינס צדפוקיס היסניס וצכת"י,
ערצו הדבר והלכה ז' ל"ל כסקועד חדס וכו'. חונס צפ"ח כתוב,
ואמר לפיכך חנו חייבין להודות להלל לסבח לפאר להדר לרוום
גדל ולכלח לניי שעשה לחצותינו ולנו וכו' והוליאנו ועצדות
וכו', ולא ג' ונחצל ליו"ט, וכן ל"ג ונשעצוד לגאולה. וצקדר הגדה
שלו הגי' לפיכך חנו חייבים להודות להלל לסבח לפאר לרוום
גדל ולהדר ולכלח לניי שעשה לנו ולחצותינו חת כל הנקיס
החלו והוליאנו ועצדות לחירות ונשעצוד לגאולה וניגון לשמחה
ונחצל ליו"ט ונחפלה לחור גדול וכאמר לפניו הללויה. וצקצלי
הלקע הגי' לפיכך חנו חייבים להודות להלל לפאר לרוום להדר
לצרך ולגדל ולקדס לניי שעשה לנו ולחצותינו וכו'. וצכת"י ד"ק
ליתח ניגון לשמחה ונחצל ליו"ט ונחפלה לחור גדול, וכחצ
צהגהותיו וכן ליתח צרי"ק כת"י וצכת"י צ' וצונשניות פיזרו
וצירושלמי וצרי"ק ושס ליתח נני ונשעצוד לגאולה, ושס והוליאנו,
וצונשניות נחפולי ליתח ונשעצוד לגאולה וכן ליתח צרכ"ט, וצכת"י
צ' להדר לרוום לגדל ולכלח, וצונשניות פיזרו לסבח לרוום ולפאר
לגדל לכלח ועיין צירושלמי וצכת"י ח"פ ליתח לצרך לעלה וכן
ליתח צקדר ר' עמרס גאון וצחצודהס ולא הוו חלח סצע הודאות
כו"ט צתוקספות, וצרי"ק כת"י לפאר לרוום לגדל ולצרך והוו ג"כ
ז', וצונשניות נחפולי ליתח לצרך לעלה ולקלק, והקדר לרוום
ולפאר ולהדר. וז"ל התוקספות יש חונריס סצע הודאות ולא יותר
כנגד ז' רקיעים, וצונדכי כתב יש ז' הודאות כנגד ז' רקיעים
יש שונקסיפין לומר לקלק וא"כ ח' הודאות הס והסניני נגד רקיע
של החיות, והתוי"ט הציח דצרי התוק' וכחצ, ואי נוסוס חל יש

לי לקיים גי' הספר דתשעה רקיעי הו', דז' רקיעי לשבעה כוכבי
לכת וסוויני למוזלות ותשיעי הווקיף וכו' והוא נקרא רקיע היומי
כו"ט הרוצ"ס צפ"ז וזה יסודי החורה והוא הנקרא ערבות, ובעשירי
היא אומר לוי שעשה וכו' שהוא רוכב ערבות ית' זכרו וכו'.
וצפי' הריעצ"ח על ההגדה ראיתי שכתב, לפיכך אכחנו חייצים,
צוהילתין ואורתם זבח פסק הוא לה' צח ללודך שכל ווי ששווע
הנסיס הללו לריך לשבח ולפאר ולרוועס וכו', וכל הלשויות הללו
של שבה הם צפרקי סיכלות עד ולעלה, ואין ראוי לווער ולקלק
לפי שנופל צו לשון גנאי כו"ט לעג לקלק, וצוהילתא כך הגי'
ולעלה, ולפיכך אנו אומרים כל לשונות של שבה אלו ונקום דאמרינן
צוהילתין, וצני ישראל יולאים ציד רועה שהיו ולרייס וחרפין ווגדפין
צכל ויני גידופין וישראל ורוועוין צכל ויני שבה וכה"ח לריח
שמיך עובים ח"ר ינאי הראשונים ריח שונים אורו לך חבל אנו
כשחכו לים לח הנחנו לשון שבה שלא קלקנו לך. אונס לפנינו צפי"צ
צפ' ואורתם זבח פסק ליתא הכי, ואולי קטעוהו הועתיקים
(ולפ"ז יט לקיים נוסחת וגווער עיי"ש צו"ע אות כ"ח וצוהספה),
וכן צפ' וצני יולאים ציד רועה פ' צשלה פ"ח הוא צוהילתא
שלפנינו צקגון אחר, ולא הזכר שם ר' ינאי, חבל צשה"ס רצה
הוצח צסס ר' ינאי צריה דר"ש כל הסירים שאורו לפניך האצות
ריחות היו חבל אנו שמן תורק וכו', והוא קגון אחר. והתצצ"ן
כתב צפ' ההגדה ויט כאן ח' הודאות כנגד ד' נסים הוליאו
וועצלות וכו' שהם ד'. ולפ"ז גי' אחרת היתה לו צווענה צהודאות
וצכסיס. עוד כתב, י"ח שאין ראוי לווער לקלק שהוא לשון צזיון וכן
אור ר' עורס גאון, חבל רצותינו ז"ל הם וועתוועין צו לשון שבה
וכו'. אונס צקדר ר' עורס הכדפק לפנינו הנוסחא לפיכך אכחנו
חייצין להודות להלל לשבח לפאר לרוועס ולקלק לוי שעשה וכו'.
וצהגדה האצרבנאל ל"ג לעלה ולקלק. וצחצודרהס, שבעה עיני
שבה כנגד ז' רקיעים והם להודות להלל לשבח לפאר לרוועס להדר
ולקלק וכו' והוא כנוסח ר"ע גאון שלפנינו. ורואה חני להעיר
שצווק' קופרים פי"ד הי"צ איתא, ועוד לריך לווער (צוהולת התורה)
על הכל יתגדל [ויחקדש, כן הגיה הגר"ח וכ"ה צקידורי תפלות
שלפנינו] ויפתח ויפתח ויתרוועס ויתנשא ויתעלה ויתהדר ויתקלק
וכו'. וצק' תפלות שלפנינו ליתא ויתעלה ויתהדר ויתקלק. וצנוסח
וצווקהלות רצות וכו' צקידורי תפלות שלפנינו להודות להלל לשבח

לפאר לרוםס להדר לצדך לעלה ולקלק, וצקדר כסות סן הס יודו
ויצרכו וישצחו ויפארו וירומוו ויערילו ויקדישו ויוולכו וכו', וצנוסס
צרכת הסחר לפיכך אכחנו חייבים להודות לך ולצצחך ולפאריך ולצדך
ולקדש וכו'. ועכ"פ מרחין הדברים שעיקרו עופס קלר היה צין
צהודלות וצין צנקיס ואח"כ הוקיפו צו הנוקדריס כל אחד ואחד
כפי דעתו.

ונאמר לפניו הרלויה. צד"ס צכת"י ונאמר לפניו סיר
חדס הללויה, וצחוספות כחצו, ס"ג ונאמר לפניו סירה חדסה וכן
כודה לך סיר חדס על גאולתנו דהכי תניא צוכילתא כל הסירות
לשון נקצה חוץ וסירה דלעתיד דלשון זכר וכו' וכן יקד ספייט צזולת
אי פתרוס וכו', וצהגרות הנוקדכי, סג"ס ונאמר לפניו סירה חדסה
אצל לא גרסינן סיר חדס לשון זכר וכו' וגרסינן וכודה לך סיר חדס
לשון זכר וכו', וכ"ס סס צחו' הנוקדכי, וצפי' צגדי ישע על הנוקדכי
רוז על תסוצת מהרס"ל צענין זה, וכחצ ולפי גי' זו לריך לוור
ולנקוד ונאמר שהוא לשון עצר כמו ונאמר אל אדוכי, וצסס ר"י
צללאל הציא סנקד ונאמר צקגו"ל תחת הנו"ן דהא סירה חדסה ר"ל
אז יסיר סהיא נאורה צלשון נקצה וכו', וסייס סס ונו"ו תיבת
הללויה הנזכר צנוססה לא אתיא לפי סגי' הזו ספיר וכו'. וע"ע צטו"ז
וצמוג"א צאו"ס סי' תע"ג סעיף ז', אמנס צרצ אלפס וצרא"ס וצרוצ"ס
וצקדר ר' עורס גאון הנוסחא ונאמר לפניו הללויה. ור"י עמדן
צהגדה סלו כחצ ונאמר לפניו הללויה כ"ס הנוסח סכנון ואף הגורס
סירה חדסה אין תופסין אותו על כך אך לא יעסה כן לסנות הניקוד
צוכאמר כמו שצדו האחרונים וולצס לשון זר סלא היה וסלא נצרא
לא מתורגס ולא נקרא.

משנה ו.

עד היכן הוא אומר, בש"א עד אם הבנים שמחה
ובה"א עד הרמיש דמעינו מים, וחותרם בגאורה.

גמרא הציאו פלוגתא זו צנוסחא אחרת צצרייתא. צס"א
עד צלאת יסראל ונוולריס וצס"א עד לא לנו ס', וכחצ צתוי"ע
דעענא דצ"ס לוור צצציל התינוקת סלא יסנו, ועענא דצ"ס

דצוממור הסכי כזכרה זו קריעת ים סוף שאל"כ חותם בגאולה.
ואומר חני דצ"ס קצרי שעל מומור ח' יכול הוא לחטוט בגאולה
ספרי הוא מומר עזדי ה' ולא עזדי פרעה, וצ"ה קצרי דעדיף
הוא לומר גם כללית ישראל מומלרים שהזכרה יל"ו בפירוש ואל"כ
חותם בגאולה, ועוד חני מומר דהאי לוי שעשה לאצותינו ולנו חת
כל הנסים האלו והולחנו ועצדות לחירות, הכי פירשו לאצותינו
בגאולה מלרים ולנו בגאולה צבל, שקודם חורבנו של טיטוס נתקנו
אלו הדברים, וזה המומור הללויה הללו עזדי ה', נתקן לעולי צבל
סחורה העמרה לירושלים והיה סס ה' גדול בגוים כו"ס ואלאכי
(ח', י"ח) כי מומרח שמש עד מצואו גדול שמו בגוים וגו', ועל
ירושלים הוא מומר חס הזנים שנסה וכמו שפי' רס"י סס, וכל
סבון המומור מוכיח כך. וקצרי צ"ס דעל מומור זה יחסם בגאולה,
דגאולה דהשתח לנו עיקר, וצ"ה קצרי עיקרו של חג הוא על
יל"ו ולכך יחסם על כללית ישראל מומלרים, וצירושלוי גרסינן
חמרו להן צ"ס וכי ילאו ישראל מומלרים שהוא מוזכר יל"ו (כלו'
דיליאה קודם חלות לא הוה) חמרו להן צ"ה חלו מומחין עד קרות
הגבר חדיין לא הגיעו לחלי גאולה (דיליאה ציוס הוה) היאך
מוזכירין גאולה וחדיין לא נגאלו (כלו' ועוד היאך חותמון בגאולה)
והלל לא ילאו חלל בחלי יוס שנח' ויהי צעלס היום הזה הוליא
ה' (שמות י"ג) חלל מוכיון שתחיל צמלום חומר לו מרק (פי'
גמור), התיצ רצ חצינח צר קחורח לא כצר הזכיר על הכוס, כלו'
לצ"ס פריך הרי הוא מוזכר בגאולה בקידוש על הכוס. וצרייתח
היא צתוספתח דערצי פסחים צשינוי קלת, וזה מוסכים למה
סאמרחי סצ"ס חמרו סגאולה צבל מוזכירין ולא גאולה מלרים
סעדיין לא נגאלו דגאולה קודם חלות לא הוה, סהגאולה מוחלת
מן ויהי בחלי הלילה שהוכו הצבורים וע"כ חין לומר כללית
ישראל חלל חחר חלות, וצ"ה דחו קצרה זו כו"ס חילו מומחין
עד קרות הגבר וכו'.

ר' טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו
ממצרים ולא היה חותם, ר' עקיבא אומר כן ה'
אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים
אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמהים בבנין

עירך ושישים בעבודתך ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים וכו' עד בא"י גאל ישראל.

והשאר קיטעו הועתיקים, וזושנה שזושניות וון הזבחים
וון הפסחים, וזושנה שזירוסלמי הגי' וגאל חת אזותינו ונולרים
והגיענו הלילה הזה ואינו חותם רע"א כן ה' אלהינו יגיענו לרגלים
הזאים לקראתנו וכו' ששים בעבודתך וזחידות בית וקדשך ושם
כאכל וון הפסחים וון הזבחים אשר הגיע דונס על קיר וזבחך
לרלון ונודה לך על גאולתנו זח"י גאל ישראל. וזקדר ר"ע גאון
נוקחת הזרכה כמו שהיא זושנה לפנינו, ושאר קיטעא שקיטעו
זושנה שלפנינו נוקחתו, שיגיע חת דונס על קיר וזבחך לרלון
ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות כפסנו זח"י גאל ישראל.
וזרז אלפס הגי' ואינו חותם וכו' ה' אלהינו יגיענו וכו' לקראתנו
זשלוס וכו' וון הזבחים שהגיע דונן וכו', והשאר כמו שהיא זקדר
ר"ע גאון. וכ"ה זרח"ש אלף דג' לשלוס, וג' וון הפסחים אשר
יגיע וכו'. וזרנוז"ס פ"ח וחותם זח"י וכו' והגיענו ללילה הזה
לאכול זו וולה ונורורים, וזונן הזה ווסיקף כן ה' אלהינו ואלהי
אזותינו וכו' וון הפסחים שיגיע דונס וכו' כקדר ר"ע גאון,
וזקדר הגדה שנו הגי' והגיענו הלילה הזה. ויש להעיר עליו
דכיון שאמר וזונן הזה וכו' א"כ תחלת הזרכה נוקחתה כך אף
זונן הזית לונס אינו וזכיר פסק וולה ונורורים, ויראה דאף
זונן הזית היה ונטצע הזרכה שום לעומאים ולטהורים לזכי חו"ל
ולזכי א"י, שכיון שהפסק הוא עיקרו של חג וכזר הזכיר זונן
זקידוש היום.

ובתבו זתו, ר"ע אינו חותם זכרוך שלא היה וואריך
זדרי זקשה ולא היה אומר אלף הודאה, ור"ע קצר דחותם זה
זכרוך לפי שואריך זדרי זקשה ואומר כן ה' אלהינו, ונודרי
הרנוז"ס לודנו שר"ע לא שינה העופס הישן שהיה זונן הזית,
וכן וושנע וזהגי' ולא היה חותם, דלאו על ר"ע קאי אלף על
הנוקח, ור"ע שינה העופס והוסיקף זו זקשה על העחיד, וידענו
שר"ע רלה להלהיז לז העס לנורוד זרווייס. עוד כתבו זחוק',
וגרסינן ונאכל שם וון הזבחים וון הפסחים שהגיגת י"ד כאכלת
קודם הפסק לפי שהפסק כאכל על השוצע. אונס יש ליטצ
הנוקח וון הפסחים וון הזבחים, שהפסק היא עיקר וחגיגת אינה

זאה אלף עם הפסח ע"כ ונקדים הפסח בצקשתו שאם אין פסח
אין חגיגה, וכסא דאורי צ"ה. שהיין גורם לקידוש שתאמר ומצרך
על היין קודם, אף כאן נחפלה על הפסח קודם. וי"א כשחל פסח
צמו"ס יאמר וון הפסחים וון הזבחים (ונג"א או"ח סי' תע"ג ק"ק ל')
ור' יעקב עמודן כתב ח"ל לשכות צקום פעם כי צמו"ס אין סס
חגיגה כלל אלף הלך אחר רוב שנים. ודברי עעס הם ודלף כמו
סהדפיקו צהגדות.

משנה ז.

מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר
עליו את הלל ואומר עליו ברכת השיר.

בנוסחת המשניות וצירוסלמי וצרכ אלפס את ההלל, וצ"ד
הציא גי' גומר את ההלל. והציא גי' מצרך עליו ברכת מזונו
ולשון המוצ"ס צפ"ז מצרך עליו ברכת המזון.

וגרסינן עלה בגמרא, ח"ל רצ חנן לרצא ש"ו ברכת המזון
עעונה כוס, ח"ל ארצע כסי תיקנו רצנן דרך חירות, כל חד וחד
נעביד ציה ונלוח (וצפי' ר"ח וצנוקסאות כת"י צד"ק וצרי"ף ח"ל
רצנא לרצא). וכתבו צתו' (ק"ה ע"צ) קלת וטענע דאפי' ציחיד
עעונה כוס וכן וטענע לקמן דתנן שלישי אומר עליו ברכת המזון
וקאמר בגמרא וכו' ויהו יט לדחות וטענע דצהו"ז עעונה כוס
צב' תיקנו צפסח אפי' ציחיד וכו'. ויראה דצאטגיית כיטנא נקטי
ברכת המזון, דצוטנא מצרך על מזונו חנן, ויראה דוטענע הכי
נקטא האי ליטנא דצפסח אף היחיד מצרך על מזונו על הכוס.

רביעי וכו' ואומר עליו ברכת השיר. גרסינן עלה
בגמרא, וחי ברכת השיר, רצ יהודה אור יהללך ה' אלהינו ור'
יוחנן אור נטענת כל חי. והנה ג' עופסי ברכות הם על השיר,
א) יהללך שאומרים על הלל, ב) ישתבח שאומרים על פסוקי
דזמרה, ג) נטענת שחזק ציטנא. וזו האחרונה נראה שנתקנה
על הלל הגדול שאומרים על ירדת גשמים, כדגרסינן ספ"ג
דמענית, ונעשה סגורו מענית צלוד וירדו להם גשמים קודם חלות
ח"ל ר' ערפון לאו ואכלו ושתו ועשו יו"ע וילאו ואכלו ושתו ועשו
יו"ע וצאו צין הערבים וקראו הלל הגדול. וכשנכתב כל צקגנון ההודאה

שכנסות כולל שהיא כולל יל"ו והללה והדברים שמתענין עליהם,
שבתחלה הוא אומר, ומצלעדיך אין לנו עולך גואל ומושיע כלל,
ואח"כ פורט, פודה ווליל ומפרנס ומרחם בכל עת לרה ולוקה,
וצפרטן של דברים אומר ומולרים גאלתנו ומצית עצדים פדיחנו,
וזו גואל, ואח"כ מפרט מושיע ואיך, צרעצ זנחנו וצצע
כללחנו ומחרצ הללחנו ומדבר וולעחנו ומחליים רעים וכאוננים
דליחנו. וגרסינן בצרכות (כ"ע ע"צ) אהא דתמן על הגשמים וכו'
תנא ומייתי וצרכין וכו', ומייתי וצרכין ומייתי תס כמי רב יהודה
ור' יוחנן, אומר רב יהודה מודים אנחנו לך על כל עפה ועפה
שהורדת לנו ור' יוחנן מסיים זה הכי חילו פינו וולא שירה כים
וכו' אין לנו ומסיקים להודות וכו' עד תשתחוה. והו זכירית
הגשמים כקדון. ומזה חני דן טר' יוחנן תפס כוסחתו עפ"י כוסחת
ההודאה בזמן שאומרים הלל הגדול, וכשאמרו בגמרא רב יהודה
ור' יוחנן, היינו טרצ יהודה צצל קצל ומרבותיו רב ושמואל
לחתום כך ולהודות כך, ור"י צא"י אומר כך לחתום ולהודות. וזה
שאלו אומרים נשנות צצת וציו"ע היא מוסם שאלו אומרים הלל
הגדול צצת צפוקי דזורה כו"ט הרצצ"ס צקדר תפלות וז"ל,
צרכה אחרונה שלאחר פקוקי הזמירות ישחצח טונך וכו' צצת
נהגו כל העם להוקיף לפני צרכה זו כוסח זה נשנות כל חי וכו'
ויש מקומות שנהגו לקרות הלל הגדול קודם פקוקי הזמירות וכו'.
וגרסינן צפסחים טס מתיבן הלל הגדול רב יהודה אומר
(צפסחים כתוב רבי וכבר כתב ד"ס שהוא סיבוס והציא ראיות
שרצה לזה ואינו אלא ר"ת רצ"י) מוהדו עד על נהרות צצל
(כל"ל עיין צד"ק) דהיינו מוזמור קל"ו. ורבי יוחנן אומר משייר
המעלות עד על נהרות צצל, רב אחא צר יעקב אומר וכי יעקב
צחר לו יה. וכפי הנראה צהשקפה הראשונה יהיו לר' יוחנן ג'
מומורים דהיינו קל"ד קל"ה וקל"ו, ולר"א צר יעקב צ' דהיינו קל"ה
וקל"ו. והנה צתוס' (קי"ז ע"א) צד"ה מעומדים כתבו, ה"ג מעומדים
צצית ה' צחלרות צית חלטינו הללויה דצחריה ריש פירקא, ולא
גרסינן מעומדים צצית ה' צלילות (שהיא קל"ד) דא"כ הוה ליה
למינקט יצרכך ה' מליון, שזהו פסוק למעלה מהללויה, ולא הו"ל
למינקט ג' פסוקים למעלה, ולפ"ז אנו לריבין לומר, כי (כל"ל
וצפסחים כתוב צו וכן הגיה מהרש"א) הללויה הללו את טס
ה' הללו עצדי ה' מעומדים וגו' שלמעלה מזה אינו תחלת המוזמור,

ללא יתכן שיהיה המזמור 'ז' פקוקים וכו' אלא היא קופו של סיר
המועלות הנסו זרכו, ואחי שפיר דקאוריין לקמן [צטס] ר' אחא
זר יעקב דנתחיל הלל הגדול וכי יעקב זכר לו יה דהוה תחלת
המזמור, דזעבין אחר לא יתכן שיהיה נתחיל הלל ונאמלע המזמור.
ונפרש"ח הקשה על דבריהם דמזמור קי"ז כתיב 'ז' פקוקים הוא,
וא"כ אפשר שהוא מזמור לעלמו ואינו קופו דסיר המועלות. עוד
הקשה דהשתא כתיב כי יעקב וגו' לאו תחלת המזמור, שקודם לו
עכ"פ הללויה כי עוז ה' זמרו לשמו כי נעים. והנה מתוך הקושיא
הראשונה נדחו דברי התוספות באות, אס לא דק"ל דמזמור קי"ז
עם הודו לה' דזתריה חד מזמור הוא. אונס קושיא דזתריה לאו
קושיא היא דאיכא למימר דנקט וקרא וקוים ווינכר, וכשנתחיל
ודחי ושללויה הוא ונתחיל.

והנה צעיקר הענין נראה מתוך סגנון הכתובים דהדין עם
התוספות דהנשו 'ז' כתובים אינם למזמור קל"ה, וגם ראיתם
ודברי ר"א זר יעקב ראיה. אצל נה שאמרו שהם ומזמור קל"ד
זהו רחוק עפ"י סגנון הכתובים ואינו מתקבל על הלכ. ולפ"ז אס
כוונת ר' יוחנן דאף סיר המועלות בכלל הלל הגדול יהיה א"כ לר"י
ד' ומזמורים, סיר המועלות, הללויה דשעוודים, ושללויה דכי יעקב,
והודו. אונס צירושלמי דתענית ספ"ג וצפסחים פ"ה ה"ז גרסינן,
אי זו הלל הגדולה. ר' פרכך צטס ר' חנינא הודו לאלהי האלהים כל"ח
הודו לאדוני האדונים כל"ח, כלו' אלו המקראות שהוא מוקיף על
הודו לה' כי עוז כי לעולם חסדו סנוכר גם צווקים אחר, א"ר
יוחנן וצלדז שעוודים צצית ה', כלו' שיתחיל צזה המזמור שהוא
קל"ה, ולמה צאילין תרתין פרשייתא, ר' זעירא ר' אצבו צטס
רצ"כ ופני שירידת גשמים כלולה צסן, על דעתיה דר' יוחנן
כיחא וועלה נשיאים ונקלה הארץ, ובר' חנינא נה, צגין דכתיב
נותן לחם לכל צטר, ונתייטי שס אמוראי אחריני דקצרי דהלל
סלכו היא הלל הגדול, וצצר קפרא חני הכי, שאמר אונחניתין
מיימיה של כח שלטית לא הגיעה לאהצתי, זו היא הלל הגדולה.
ושמעין וזה תרתי, חדא דלר' יוחנן הלל הגדול הוא תרתי
פרשייתא, ועוד דשללויה שעוודים עם דזתריה חד מזמור,
ולפ"ז הא דנקטי צר' יוחנן צצצלי וסיר המועלות כלו' וסיר
המועלות ולא סיר המועלות בכלל, דוגמא עד על נהרות צצל
ולא על נהרות צצל בכלל, ונקטי הכא לאפוקי שלא תאמר ושללויה

דכי יעקב כדעתיה דר"א בר יעקב צחות. ווינורי דהנסו חמורא
לאו לענין פסק חצרייתא דר"ע דפסקים נאמרו, אלא על ר' טרפון
דתענית נאמרו, לענין הלל הגדול של תענית שהוא צונטת, אלא
דנאדר הגמרא וייתי להו לענין הלל הגדול דלילי פסק. וענינו
של דבר לדעתיה הוא, דנאמרו קל"ה הוא ונלוקט נפסקים פסקים
שצחורה ושצתהלים וירמיה, יעמוד ע"ז המעיין על כל פסק ופסק
היכן מקורו, ווי שתקנו ללילי פסק וליו"ע של גשמים תקנו,
חונס ללילי פסק התחילוהו הללויה הללו חת שס ה' הללו עצדי
ה' שעומדים צצית ה' צחלות צית חלמינו כי יעקב צחר לו יה
וגו', וכענין שאמרו צירושלמי פסקים פ"ה ה"ה לשעבר הייתם
עצדי פרעה נכאן ואילך חתם עצדי ה' הללויה הללו עצדי ה'
ולא עצדי פרעה, והם הם שעומדים צצית ה' צחלות צית חלמינו,
ונקור זה הנקרא הוא צסיר הנעלות הקודם לו שנאמר על הכהנים
והלויים העומדים צצית ה' צלילות, וליו"ע של גשמים התחילו הללויה
כי עוצ ה' נאמרו לשנוו כי נעים כי יעקב וגו', ור"י הקפיד שלא
להתחיל צחולע חף ציו"ע של גשמים ואמר וצצד שעומדים צצית
ה'. וזה ההלל שעומדים צצית ה' לא שייך אלא צזון שצחוק
קיים. וחתמו צנשנת צלילי פסק וציו"ע של גשמים, וצצצ לא
אמרוהו צלילי פסק חפי צזון שציהו"ק קיים שאינם נהעומדים
צצית ה' וחתמו חת ההלל ציהללוך כמו צאיך יווי שאמורים הלל,
וע"כ אמר רצ יהודה צצצצ צרכת הסיר הוא יהללוך, ור' יוחנן
צח"י אמר לחתום צנשנת כמו שהיו נוהגין צזון הצית.

ובתב הרצ אלפס וננהגא דעלמא כרצ יהודה צחרוייהו
צצרכת הסיר וצהלל הגדול, ולפ"ז אין לנשנת נקום לאמרו, וכן
כתב הרמב"ם צפ"ח, ואח"כ נוצג כוס רציעי וגומר עליו חת ההלל
ואמרו עליו צרכת הסיר והיא יהללוך ה' כל נעשיך, וכ"ה צסדר
ר"ע גאון יהללוך וכו' ולשונך נאה לומר צכל יום תויד ונעולם
ועד עולם חתה אל צח"י נלך נהולל צתצחות. חונס נסידורו
נוכח שטופס זה הוא ניוחד ללילי פסק, שצחלות ר"ח כתב וחותמין
יהללוך נעשיך ישצחוך עמוסיך יודוך חוסיך כפי גודל נסך וכתיב
כל הנשנה תהלל יה הללויה צח"י נלך נהולל צתצחות. ואח"כ
כתב צה' פסק וכן אמר נרנא ורננא ר' נשה ריש נתיצחא יחיד
חחר נזונו צלילי פסקים חייב לגמור חת ההלל ולומר יהללוך
ולחתום וכו', ולחתום חחריו חלוקין רצ יהודה ור' יוחנן וכו'

והלכה כרצ יתודה וכך ונהג בשתי ישיבות. ופי' הלכה ואח"כ
ונהג, יהודה ועוד לקרא בתנויה, אלל כך הלכה לפי שכך נהגו.
כך הוא שיטת הענין עפ"י ונהג צבל עד שצאו חכמי
לרפת ועקמו עלינו את הדרך. בתוספות כתבו, רי"א נשנת כל
חי, נראה ה"פ חף נשנת כל חי אחר יהללוד, דאלת"ה חן כנאן
עצדיקן, וקורא נשנת כל חי ברכת הסיר לפי שצצתות אומרים
אותו אחר פסקי דזנרה, ור' חיים כהן לא היה חותם ציהללוד
כי אם צנשנת לצדן, ונשום דלישנא דצרכת הסיר ונשוע חדא
צרכה.

ואלו הדברים נתנוהין עפ"י ונה שסקדוננו, דאטו נשנת
צצצות תקנת חכמים היא, ונהג הוא שנהגו העולם, והאיך
תקרא הושנה נשום הכי לנשנת צרכת הסיר, ועוד וכי ר' יוחנן
צח"י ידע ורצ יהודה צצבל תלמידים של רצ ושנאל דלימא עליו
חף נשנת, וגם חין לדחוק ולומר דודאי ר"י נשנת ולא חף נשנת
חנה, אלל נקדר הגורא נייטי להא דר' יוחנן כדי לומר חף נשנת,
דזה עיקר חקר ונן הספר, ודרך הגורא צכילאל צזה לומר הילכך
נימרינשו לתרווייהו.

ורשון הרשב"ם, ורי"א נשנת כל חי, חף נשנת דהיינו
צרכת הסיר דנתניתין דאילו יהללוד חנו אומרים צכל יום שאומרים
צו את ההלל, ונאי שנא ליל פסק דנקנו, אם לא להוסף עוד
צרכה אחרת, והיינו דאמר הלכה כר' יוחנן צתרווייהו וקצעוהו
לאחר הלל הגדול שלריך (לאומין) [לאומין] כדלקמן דהשתא איכא
צרכה צכל חדא וחדא והכי הוה וילתא שפיר כך נראה צעיני.
ודצרו נוכיחין דגי' אחרת הוה ליה, דצקפרינו ליתא הא דהלכה
כר' יוחנן, ולחכמי ספרד ננוי לא הוה להא גי' כדחזינן לעיל.
וראיטי צד"ק שהציא גי' אחרת דצרי הרצצ"ס עפ"י כת"י, והיינו
דאומרינן לתרווייהו דהילכתא כר' יוחנן וקצעוהו וכו'. ונני שתיקנו
כך יפה תיקנו. ודצרו לענין הלל הגדול יצארו להלן, ונה שסקסה
נ"ש ליל פסק דנקנו, כצד תירלו הר"א ש יפה יעו"ש. ועיי' צענין
אלו הצרכות של הלל שלפניו ושל אחריו צעור או"ח סי' תע"ג וסי'
ת"פ שקצץ כל הדעות והשיטות צזה הענין.

וענין הרר הגדול צלילי פסק הוא צגורא שס, ת"ר
רצעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דצרי ר' ערפון,
ויש אומרים ה' רועי לא אחקר. וגי' זו היא עפ"י חכמי לרפת,

והכי הוא צרש"י ורש"ס, הכי גרסינן רביעי גומר וכו'. אלל צקדר
ר"ע גאון איתא ואם רולה לשתות כוס אחד אחר ד' כוסות חוזר
ואוחז כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול וחוזר וחותם ציהללוך,
שכך שנו חז"ל תניא חמישי אומר עליו הלל הגדול דר"ע וי"א וכו',
וקיים שם נכאן לנודכו שד' כוסות חוצה חמישי רשות, אם רולה
שותה ואומר עליו הלל הגדול ואם לא פטור ולריך לומר אחר הודו
לאל השמים וגו' יהללוך וכו' וחותם. וצרכ אלפס ת"ר חמישי אומר
עליו הלל הגדול דר"ע וכו'. וצאונת ליטכא דנחיתין ולא יפחתו
לו וכו' וצנוע דאם רלה להוסיף יוסיף. ודעת ר"ז הלוי דר"ע
חולק, דס"ל דאם רלה להוסיף לריך לומר עליו הלל הגדול ולדעת
י"א ה' רועי, ואכן קיי"ל כתנא דידן ואם רולה לשתות ישתה צולא
כלום או יאמר עליו מה סירלה. אלל טיעת הרנצ"ס נראה טראוי
לעשות כך אלל שאינה חוצה, שכתב צפ"ח, ויש לו לצוזג כוס
חמישי ולומר עליו הלל הגדול מהודו לה' כי עוצ עד על כהרות
צבל, וכוס זה אינו חוצה כמו ארבעה כוסות. וצטור סי' תפ"א
הציא רצותא דאורי הכי ורצותא דאורי הכי. ועכ"פ דעתם דאף
אחר נשנת חותם ציהללוך ולא ציטתצח, ואיכא דקצרי דלאחר
נשנת חותם ציטתצח כמו שהזכר שם צטור. וקצלו הלרפתים
לומר הלל הגדול, והכוס לא קצלו והגיהו בגמרא, ונחוד זה צא
הערבוב צקפרי הגדה שלנו צדפוסים שונים, שצקלתן סידרו יהללוך
אחר הלל צחתימה וצקלתן צלל חתימה, ואח"כ סידרו הלל הגדול
נשנת וישתצח צחתימה.

ונשאר לנו לצאר עוד דבר אחד צענין ההלל, והוא ששנינו
צתוקפתא, הנוקרא את ההלל הם הולכין אללו וקוראין והוא
אינו הולך אללס. הנוקרא את צניו ואת צנותיו הקענים לריך
להיות עונה עוהס צמקום טעונים, צאיזה נוקום הוא עונה,
הגיע לצרוך הצא, עינה עוהס צסס ה', הגיע לצרכנוכס, אומר
עוהס נוצית ה'. צני העיר שאין להס ווי שיקרא את ההלל, הולך
לצית הכנסת וקורין פרק ראשון והולכין ואוכלין ושותין וחוזרין
צאין וגומרין את כולו, ואם אי אפשר להן כן גומרין את כולו.
הלל אין פוחסין מוננו ואין מוסיפין עליו, ר' אליעזר צן פרעה
היה פוטע צו דצרים, רצ (ל"ל רצי) היה כופל צו דצרים. וצכת"י
ערפורט יש איזה סיכויס צקגנון ולא צענין, ושם איתא ר' היה
כופל.

ורואה אני להקדים כי עיקרו של הלל זילי פסק הוא
על אכילת הפסח כדתנן בפ"ט (ל"ה ע"ה) וזה צין פסח הראשון
לשני וכו' הראשון טעון הלל באכילתו והשני אינו טעון הלל
באכילתו, זה וזה טעון הלל בעשייתו. ואמרינן עלה בגמרא, וזה"ו
אר"י ונשום ר"ט צן יולדק אור קרא הסיר יהיה לכם כליל
התקדש חג (ישעיה ל') לילה ונקודת לחג טעון הלל (כגון פסח
ראשון, רש"י) לילה שאין ונקודת לחג אין טעון הלל (ליל אכילת
פסח שני שאינו יו"ט, רש"י), זה וזה טעוין הלל בעשייתו, ו"ט,
חצ"ע"א לילה קא ונועט, יום לא קא ונועט, ואצ"ע"א אפטר
ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולציהן ואין אומרים
הלל. ופרס"י הסיר יהיה לכם ציוס שגאלו וון הגלות כליל
התקדש חג כמו שאתם נוהגים לסורר זליל התקדש חג ואין לך
לילי חג להטען סירה חוץ וזילי פסחים על אכילתו. אונס
זירושלמי הדבר ונפורט ודלא כרש"י, דאמרינן טס עלה דוחכיתין,
אר"י יוחנן צטס ר"ט צן יולדק כתיב הסיר יהיה לכם וגו', זא ליל
פסח ללוד על ונפלתו של סנחריב ונולא לוד ונוכו, וזה
טעון הלל חף זה טעון הלל. ואתיא כראצ"ע, דגרסינן צפסחים
(קי"ז ע"ה) הלל זה ווי אורו וכו', ראצ"ע אור חזקיה וקיעתו
אורוהו צטעה טעוד עליהם סנחריב, או אתיא כחכמים, שאורו
טס, כזיאים טציניהם תקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו
על כל פרק ופרק ועל כל לרה ולרה, שלא תצא עליהן, ולכסנגאלין
אומרין אותו על גאולתן. ור' יהודה אור טעואל נקט כוותייהו
דחכמים, דאור טעואל, סיר טצתורה וטס וישראל אורוהו צטעה
טעלו וון הים, והלל זה ווי אורו, כזיאים טציניהם תקנו להם
לישראל וכו'. ועכ"פ ונפלתו של סנחריב נולא לוד לליל פסח
ודלא כרש"י. וגרסינן טס (פ"ה ע"ז) אור רב גגין ועליות לא
נתקדשו, איני והאור רב ונשום ר' חייא כזיתא פסחא והלולא
פקע איגרא, ותי לאו דאכלי זאיגרא ואורו זאיגרא, (אלעזר
גזי ירושלים נתקדשו, רש"י), לא, דאכלי זארעא ואורי זאיגרא,
איני והתנן אין ונפטיין אתר הפסח אפיקוון, ואור רב שלא
יעקרו ונחצורה לחצורה, ל"ק כאן צטעת אכילה (כלך ונאכל עוד
זחצורה אחרת, רש"י) כאן שלא צטעת אכילה (קריאת ההלל
לאחר אכילה, רש"י).

נמצינו למידין ונכאן טסהגדה וההלל לאחר אכילה היו

וכו"ם לעיל צטס הרנ"ה, ואחר שאכלו היו ונחאספין לקריאת
ההלל לוי שידע להקרות, וזהו ששנינו הוקרא את ההלל הם
הולכין אללו וכו', שצני החצורה רשאים לעקור את חצורתם
משום הלל, אבל הוא לא יעקור את חצורתו כדי שיקרא את
ההלל על אכילת הפסח צוקוס אכילתו. ואח"כ שנו צני שוקרא
את צני ציתו והם עדיין קטנים שהוא נחוייב לענות עמהם לפי
שהם אינם בכלל חיוב ואיכו יולא צנה ששווע ונהם.

ובשנהרב הצית קצעו לוור ההלל אף צלל אכילת הפסח,
וזהו ששנינו בתוספתא דקוכה פ"ג, שמונה עשר יום צסנה ולילה
אחת קורין צהן את ההלל, ואלו הן, שמונת ימי החג, ושמונת
ימי חנוכה, ויו"ט הראשון של פסח ולילו, ויו"ט של עלרת. וצוקס'
ערכין (י' ע"ה) מיייתי צטס ר' יוחנן משום ר"ש צן יהולדק י"ח
ימים שהיחיד גומר צהן את ההלל וכו', אלל ללל גריס החס
ויללו, ומקיים וצגולה כ"א יום וכו', וזו הוצל צוקס' סופרים פ"ב
ושם גריס ולילו, ובספרים שלנו הצרייחא שם נוסוצסת, ואעתיק
אותה עפ"י הר"ן שהציאה צרצ אלפס צפי' דצרכת השיר, ר"ש
צן יהולדק אומר י"ח יום ולילה אחד יחיד גומר וכו' ויו"ט הראשון
של פסח ולילו, וצגולה כ"א יום וצ' לילות ומלוה מן המוצח
לקרות הלל צציהכ"כ צצני לילות של גליות ולצרך עליהן ולאוורו
צנעיעה וכו', כשהוא קורא אותו צציתו איכו לריך לצרך שכצ
צירך צרצים. ואלה הדצרים האחרונים יקודם צירושלמי דצרכות
פ"ק, דא"ר יוחנן הלל חס שוועה צציהכ"כ ילא, והציח הר"ן שם
כולל, ופי' צטס הרשצ"ח שעיקר תקנת קריאת ההלל צציהכ"כ
היתה ולל צציתו. והדצרים נכונים כפי ונה שאומר, שצלי קפק
שאחר החורצן הנהיגו הדצר כנו שהיו רגילין צזון הצית להתאסף
בחצרות חצורות, וכקדר ששנינו צווענה דהציחו לפניו וכו', ולאחר
שאכלו ושתו ושאל הצן והשיבו, פתחו צדרוש וקיינו בגלולה,
וצרכו על המזון ואמרו הלל על הכוס, וצוועשך הזון נשחנה
הוניהג, אי נשיס שכרות, ואי נשוס שנחצרו אחר החורצן חלו
שאים צקיאים, שצטלו צתי הקפר וצתי התלווד וקציבת החורצן
ועול הרומיים, והנהיכו העם לדרוש קודם האכילה, והיה הצקי
הולך וצית לצית לעשות הקדר, כנו שהאריכו צענין זה ר"ע
גאון ורצ אלפס כילד יעשה, ועכ"פ צקריאת ההלל ראו לקיים
הוניהג היסן לקרותו צליצור וצחצורה, וכדי שלל לצייס את וי

שאינו צקי, הנשיגו שיהיו נחאספים כולם צציהכ"כ הצקי ושאינו צקי, וע"ז שנינו בני העיר שאין להם נוי שיקרא את ההלל וכו'. כלו' שיש צהן בעלי צתים שאינם צקי אין, ואין להם נוי שילך נצית לצית לקרות ההגדה וההלל, ונקט הלל לפי שהלל עיקר, שהיא נון הווקרא השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ועשו לזה תקנה כנו שאמר, הולך לציהכ"כ, כלו' כל אחד ואחד הצקי ושאינו צקי, (ובכת"י ערפורט הגי' שאין להם נוי שקורא את ההלל ככנסין לציהכ"כ) וקורין פרק ראשון והולכין ואוכלין ושותין וחוזרין וצאין וגוזרין את כולו. ועעס שאין קורין אלף פרק ראשון הוא שלא יאחרו הסעודה נפני התנוקת שלא ישנו וצענין זה נודים אף צ"ה שלא יקראו אלף פרק ראשון.

ואותה ברייתא נשנית בזמן שלא קצו עדיון תפלת ערצית חוצה צליצור צציהכ"כ, וכמו ששנו בני חצורה שהיו נקוצין וקדש עליהם היום וכו', וכן נעשה צרצ"ג ור' יהודה ור' יוסי שהיו נקוצין צעכו וקדש עליהם היום וכו', הצאתי לעיל צריש נשנה א', וע"כ אמרו שילכו לציהכ"כ לקרות פרק ראשון של הלל, ואם היו מתפללין ערצית צלצור היה אומר קורין אחר ערצית פרק ראשון. ואח"כ שנו, ואם אי אפשר להן כן, כלו' כגון צציהכ"כ רחוק או צצדה וקסה להם לילך ולחזור, גוזרין את כולו. ונחוד כך נחפשו הונכה לגזור את כולו צציהכ"כ, וצפרט כשהנשיגו צתפלת ערצית צלצור והיו נאספין לתפלה גזרו את ההלל אחר התפלה צאין הצדל לצקי ושאינו צקי, וזהו שאמרו צירושלנוי הלל אם שועה צציהכ"כ ילא. ועל יקוד זה הונכה שנו צווק' סופרים ונולה נון המוצר לקרות הלל צציהכ"כ וכו', ונשאר זה הונכה אלל הכפרדים כנו שהוצא צאו"ה קס"י תפ"ז.

וביה ששנו הלל אין פוחתין נמנו ואין נוקיפין עליו, היא דלא כר' ערפון. ונה ששנו ר"א צן פרעה היה פושט וכו', הוא עפ"י נה ששנינו צקוכה (ל"ח ע"א) ווקוס שנהגו לכפול וכו', והציאו קס צרייתא זו צנוקחא אחרת.

בין הכוסות הדלו אם רוצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה.

גרסינן עלה צירושלנוי, למה צצזיל שלא ישתכר, כצ

ומוכר הוא וזה צין יין שצחוק המזון וזה צין יין שלאחר המזון,
יין שלאחר המזון ומוכר שצחוק המזון אינו מוכר. והציאו הרב
אלמס, וגם החוספות הציאו זה וכתבו שלא ישחקר ושלל יוכל
לומר הלל. וכבר כתבתי דג' בוקית היו רגילין בכל קעודה,
ווי סרגיל זו יותר שותה יותר, אבל כוס רביעי הוא מיוחד לליל
פסק לקריאת ההלל שאומר זו כוס ישועות אשא וגו', ולכך
יחדוהו שצין שלישי לרביעי לא ישחה, אלא דהוה קסה ליה
לירושלמי וחי איכפת לי אם ישחה יין של רשות אחר כוס שלישי
סוף סוף יקח כוס של חוצה להלל, וע"כ אומר בשביל שלא
ישחקר ולא יוכל עוד ליקח כוס של חוצה לומר עליו הלל.

ונהדרקו הגאונים והראשונים אם לריך לצדק על כל כוס
וכוס, וכן נחלקו אם יצדק בזכה אחרונה אחר כל כוס וכוס,
והציאו העור אלו הדעות צקי' תע"ד, והוסכם לצדק על כל כוס
וכוס, ובזכה אחרונה רק אחר כוס רביעי.

משנה ח.

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

בירושלמי היא צבא דסיפא ומוטנה דלעיל, ובכת"י ד"ס
ובזושכיות כאפולי הגי' ואין מפטירין וא"כ היא סיפא דלעיל.
ואמרי עלה סס, וחי אפיקומן, רבי סימון צטס רבי אייבו
בר רבי קיסי ויני זמר, ר"י (הוא ר' יוחנן בדמוכח מהצבלי)
אמר ויני ותיקה, שמואל אומר כגון ערדילי וגוזליא דחכניא בר
שילת. ויראה דר' סימון ואיך מפרטי לה אפוקי ונחא דהיינו
כלי זמר, שכך היה מנהגם בקעודות גדולות ומסודות כו"ס
השכזים על מנות שן וגו' ואוכלים כרים ואלאן וגו' הפרטים על
פי הנצל כדויד חטבו להם כלי סיר הסתים צוזרקי יין וגו'
(עמוס ו'), דהו"א דאף הוא סימון חירות קנו"ל דאין מפטירין,
ולשון מפטירין הוא צחילוף אותיות וולשון הפרטים (ועיין צקוף
צהערה).

ובבבלי גרסינן, וחי אפיקומן, אומר רב שלא יעקרו
ומחזרה לחזרה (כלו' אפיקו ונייכו הוליאו כליכס ונכאן ונלך
ונככל צוקוס אחר, רס"י) ושמואל אומר כגון ארדילאי לי וגוזליא

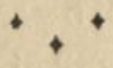
לאצח ורצ חניכא צר טילא, ור' יוחנן אומר כגון תמרים קליות
ואגוזים. ופרט"י ורעצ"ס לאצח רצ, דשמואל הוה רגיל לאכול
צקינות סעודה כוהין ופעריות ורצ היה רגיל לאכול אחר סעודתו
גוזלות, ולשון אפיקוון הוליאו והציאו ויכי ותיקה, ור' יוחנן
כשמואל ק"ל אלף שהיה רגיל צאילו צקינות סעודה. ורצ אלפס
הגי' ושמואל אומר כגון ארדיליא וגוזליא לאצח חכניה, ורבי טילא
ור' יוחנן אומרי כגון תמרים וכו'.

והנה צרכות (ו"ז ע"ח) גרסינן רצ ושמואל הוה יתבי
צקעודתא אחא רצ סיני צר חייא וכו' אל' שמואל (לרצ) אילו
וייתי לי ארדיליא וגוזליא לאצח וי לא אכלינן, ופירט"י שמואל
חציצין עליו ארדיליא צקינות סעודה והן כוהין ופעריות, ולרצ
היו חציצין גוזלות, ושמואל היה קורא לרצ אצח לכבודו. וצקדוקי
קופרים טס הציא ראיות ונוקחאות הרצה דל"ג לי, וטצהגס"ו
צפ"ה ונה' צרכות העתיק אילו וייתי ליה לאצח ארדילי או גוזליא
וי לא אכיל. וצד"ס הכא גי' הכת"י ארדילי וגוזליא, והציא
נוקחאות רצות דגרסי הכי, וכחצ טצדפוסים היטנים ליתא לנולת
לי, אלף טאח"כ הוקיפיה עפ"י פירט"י ורעצ"ס, ורוז ועיין צר"ן.
וכוונתו שהר"ן כתב דשמואל לא חייט אלף צוייני צטר דנפכח
ליה לטעמא דצטרק קנא וישוב עוד לאכול פקס ושנא יאכלכו
צוקוס אחר, ודוקא צוייני צטר הוא דחייט, דארדילי אינן שתי
תיצות ולא ויכי כוהין ופעריות כונו שפרט"י ז"ל אלף ויכי עופות
הן כונו גוזלין וכונו שאורו צירושלמי ארדלין וגוזלין ע"כ. והנה
הנוקחאות טונות, צירושלמי לפנינו ערדילי, וצצצלי ארדילי,
ארדיליא, ארדיליא וארזילי, ושאר נוקחאות טצד"ס הכא והתם,
גם נחלקו לצ' תיצות.

עוד יש להעיר שבגמרא שלפנינו הגיהו צהא ור' יוחנן
אמר, טעחקו וולת אומר וכתצו אומר, כי לדעתם ר"ח צר טילא
ור"י אומר, ויש להציא ראיה לזה ונוקחת הרצ אלפס אלף טנוקחתו
צאילו השנות הוא אחרת. וצרא"ט טנוקחתו עפ"י הרוב הוא
נוקחת רצ אלפס איתא, ושמואל אומר כגון אורזילאל (ואולי היא
טצוט הדפוס ול"ל ארזילאי) וגוזליא לאצח חניכא צר טילא ור'
יוחנן אומרי, ול"ג לא רצ חניכא ולא ורבי טילא, ויהיה לפי גי'
זו חניכא צר טילא ור' יוחנן אומרי. והנה הטס אצח חניכא או
אצח חכניה לא ונלאתי צקדר הדורות. ובערך אצח צר חניכא

כתב, לא נולדתי זה אולי ל"ל אחא בר חנינא. ובערך רב חנינא
בר שילא כתב, ורב היה אהבו כאב לבן, והנוסחאות נשונות
חכיה, חנינא בר שילא. אונס רב שילא ונלחמו בזמן רב
ושמואל צקס"ד ערך רב שילא. ובערך שילא הביא ר' חנינא,
ר' יהודה, ר' יוחנן, ר' ילחק, ר' נתן, רבא, רבינא, כולם צקס
בר שילא. ובערך שילא כתב אביו של שמואל. ובערך ר' שמואל
בר שילא כתב שהיה נולד חינוקת ציוני רב, ולפעמים נולד ר'
שמואל בר שילא. ועכ"פ נראה דנוסחאות הרב אלפס והרא"ש
הם נשוצקות, ונוסחא ור' יוחנן אור עיקר, דה"ק וגוזליא לאבא
ורב חנינא בר שילא. וזה נקיים עם הירושלמי ערדילי וגוזליא
דחכיה בר שילא. ואולי שאף בגמרא הצבליה ל"ל ושמואל אור
כגון ארדילי וגוזליא דרב חנינא בר שילא, כמו שהוא בירושלמי
אלא דהבא קרי ליה שילא והתם קרי ליה שילת. ונלת לי ניתוקף
עפ"י פירש"י כמו שהזכרתי, ונלת לאבא ניתוקף עפ"י הגמרא
דצרכות. ואילו העופות דחכיה בר שילת היו חציבין צמנו ונקחין
לקינח סעודה.

וגרסינן עלה בגמרא תניא כוותיה דר"י אין נפטרין אחר
הפסח כגון תורים קליות ואגוזים, והיא בתוספתא שם, וה"ג
התם אין נפטרין אחר הפסח אפיקוון כגון אגוזים תורים
וקליות. תו גרסינן בגמרא, אר"י אור שמואל אין נפטרין אחר
נלה אפיקוון וכו' ור זוטרא נחתי הכי אר"י יוסף אר"י אור
שמואל נפטרין אחר נלה אפיקוון, ואף על עינרא דאנוראי
שיך לשון נחתי, ואין נקטינן דלא כור זוטרא. ואסיים זה הנחור
דצרי התוספתא, נעשה צרין גוזליא וזקנים שהיו נקובין בצית
ציתוס בן זכין כלוד והיו עקוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד
קרות הגזר הגזיהו ונפטיהו ונעדו והלכו להן לצית הנדרש.

והנה אחר שהלעתי את דברי הנשנה לצאח אותם ולפרשם ונה
שיתחזר לה צ' התלמודים אבא לפירוש ההגדה לצאח סידורה
ולפרש הדברים הסתומים זה.

בבהילו יצאנו ממצרים.

כך הוא צקד ההגדה של הרוצ"ס וכן כתב החש"ץ צקד

הגדה שלו שקראו אפיקומן יש ונתחילין לוונר צצסילו ילאכו ונאלכיס,
וז"ל סרוצ"ס צזונן הגלות כך היא ונתחיל על כוס סני וואונר
צצסילו ילאכו ונאלכיס, וצלי ספק ססוא וניוסד על סנקרא דפ'
רחה סצעת יניס תחכל עליו ונלות לחס עני כי צחפזון ילאח
ונארץ ונלכיס וגו' וכיון ססוא צא לוונר סא לחנא עניא ונקדיס
טענוו סל דצב צצסילו וכו'.

א. מאמר הא לחמא. וזה נוסחתו בסדר הרמב"ם.

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים
כל דכפיין ייתי וייכול.
כל דצריך לפסח ייתי ויפסח
הא שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל
השתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חרי.

הנה ידענו טונסהג הקדום סיס לקדכ ססגדה אחר ססעודה,
וזס סנאנור כולל סודעס וקריאס קודס ססעודה ונסייס צתקותן
סל ישראל, אונסס לונסגנו סוא תחלת ססגדה וכענין פתיחס
דצריס. ועסו סיוניס לונסג סלנו כנו ססציא צסגס"נ. וססיון
סנפוסס לנו סוא ססרוז,

קדש, ורחץ, כרפס, יחץ,
מגיד, רחצה, מוציא, מצה,
מרור, כורך, שלחן עורך,
צפון, ברך, הלל, נרצה.

והנה ענינו סל קידוש אינו וניוסד ללילי פסח ואין לנו
לדצב צו, וכן ורסץ, אין ענין כעילת ידיס דצב וניוסד ללילי פסח.
כרפס סוא סעיכול סרחסון סדצרכו עליו צנענה ג'. יחץ,
סוא פריסת סנולה וסוא וניוסד צצרייתא דפססיס (קט"ו ע"צ),
דצב אחר לחס עוני עני כתיב, ונה עני סדרכו צפרוסס אף כאן
צפרוסס, וואנרינן צצרכות (ל"ע ע"צ) א"ר פפא סכל ונודיס צפסח
טוניח פרוקס צחוך סליוס וצולע ו"ע לחס עוני כתיב, וסאריכו

שם הנופריקים היכי עבד, ולסון הרש"ס בפסקים, אף כאן
צפרוסה, לצדק על אכילת וולס, ושתי שליוות וייתין וסוס
המוליא, דלא גרע ונשאר ימים עובים שלריך לצלוע על שתי
ככרות, וצולע ונאחה ונשלימות. וגי' ד, הוא ההגדה, ולפי
ונקטנו הא לח הוא בכלל ההגדה הוא, אלא שאנו מוזגין כוס
השני קודם שאלות ונה נשתנה וכמו שהזכר בנשנה ודלא כקדרו
של הרמב"ם, ונעשה אסוב לצאר זה העופס.

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים.

כתוב בתורה שצעת ימים תאכל עליו ואלות לחם עני
וגו', ותרנונו יוכתן סובעא יועין תיכלון לשויה פטיר לחמא
עניא ארום צצהילו וגו'. וצפירושו של הנקרא גרסינן
צפסקים שם, אור שמואל לחם עני שעוכין עליו דצרים, תכ"ה
לחם עוכי שעוכין עליו דצרים הרבה, דצר אחר לחם עוכי עני
כת"ב, ונה עני שדרכו צפרוסה אף כאן צפרוסה, דצר אחר ונה
דרכו של עני הוא ונסיק ואשתו אופה אף כאן כווי הוא ונסיק
ואשתו אופה (כדי שלא תחויץ, רש"י). והא דשמואל הוצא שם
צפ' כל שעה (ל"ו ע"א) שפירשו שם לחם עוכי פרע לעיקה
שכילוסה ציין ושמן ודצט וכו', ופרש"י שעוכין עליו דצרים שגומרים
עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה. וצפרי פ' ראש (פי' ק"ל)
לחם עוכי פרע לחלוע ואשישה וכו', רבי שמעון אומר לנוה נקרא
לחם עוכי על שם עינוי שנחעכו צוללים. ואילו הדצרים הם
צוכילתא דצא קפ"י צקגנון אחר (ועיין צו"ע שם). ולסון רש"י
עה"ת לחם עוכי לחם שנוזכיר את העוכי שנחעכו צוללים, והרמב"ם
כתב שם, וצאר צכאן דצרים רצים כי הזכיר צולה שהיתה לחם
עוכי להגיד כי לוח לזכור שילאו צחפזון, והוא עוכי, זכר כי היו
צוללים צלחם לר וצוים לחץ, והנה תרנונו לשני דצרים וכן אמרו
הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. והנה כל
הפירושים שיכלול הנקרא צאמרו לחם עוכי שתרנונו לחמא עניא
יקצול זה המאמר הא לחמא עניא וכו'. וצפי' הרש"ס וצכל צו
כתבו, מודיעין לתינוקת לנוה נחלקין הוולה לצ' כדרכו של עני וכו'.
וזהו אמת וולד זה שצאמרו הא לחמא אחר יחץ ככלל צו גס עינין זה.
ורוב הנוסחאות הם הא לחמא, ובהגדה עם פי' היעצ"ץ
ויון תרכ"צ כתב, הא לחמא כ"ה הנוקח הקדמון וכו', י"ג הא

כלחמא וג"ז כבון, וי"א כהא לחמא ולנוקחא זו לריך להשויע וולת
 די, אלל כך ל"ל כהא לחמא עניא אכלו וכו', זולת זה אין לו
 ביאור. וצונגן אברהם סי' תע"ג ק"ק כ"ד נתקשה צנוקחת הא
 לחמא, וקיים לכן האומר הא כלחמא או כהא לחמא לא הפסיד.
 ויראה לי שצנוקחת כהא לחמא וכו' וולת כהא צעעס ופסיק,
 וספיר אומר לחמא עניא די אכלו. וגם קושית הוג"א אינה קושיא,
 שפירוש הא לחמא עניא די אכלו הוא זה הלחם העוני שאנו
 אוכלין הוא הלחם העוני שאכלו אבותינו, וכלו' לענין העוני
 קאמר שזה עוני כזה.

בר דבפין ייתי ויכול. כתב התשב"ץ דכפין הדל"ת
 צטו"א והכ"ף צקנו"ץ. ויכול. צהגדה צרית אצות ויכל צולאפ"ס.
 וכן נכון ויכול צטורו"ק אצל לא צחול"ס. כתב : האבודרהס
 כתב רצ ונתתיה ונה שנהגו לוור כל דכפין ייתי ויכול כך הוה
 ונהג אצות שהיו נגציהין שולחנותיהם ולא היו סוגרין והיה אומר
 ככה כדי שיצאו ישראל העניים שצניהם לאכול וכו' ואמרינן
 צונק' תענית רצ הונא כי הוה אכיל הוה פתח הכי כל דכפין
 ייתי ויכול. והיא לפנינו (כ' ע"צ) הכי, אור ליה רצא לרפרס
 צר פפא ליונא לן ור ונהכי וילי ונעליותא דהוה עמיד רצ הונא,
 אור ליה וכו', כי הוה כרך רפתא פתח לצציה ואור, כל ונאן
 דלריך ליתי וליכול, אור רצא בולתו ולינא וקיינא לצר ונאן
 דלא מלינא לויעצד, ונפוס דנפיסי צני וחוזא. וצפירוש
 לרש"י קס ונפוס דנפיסי צני וחוזא, דאיכא עניי טפי וכו'. ויראה
 שחשובי ישראל לוודו ורצ הונא לעשות כן צכל ונקוס דנולי
 לויעצד. ונזה יס להציא ראה קלת שזה הונא אור הא לחמא ענייא
 וכו' נתקן צצצל ולא צא"י סורצ הונא לוודו לוור כן. ונגירסתו
 דנפיסי צני חילא, לוודו שאמרו כל דכפין, איני כדי שיצואו
 ישראל העניים אלל כל וי טהור רעצ, וכן פי' היעצ"ץ כל דכפין
 ואפי' הנכרים כי ופרכסין עניי או"ה וכו', כל דלריך וכו' עני
 שצטראל וכו' וצניימס הקדמונים לא היו סוגרין צתיהם והיו
 ווכריזין ואמרינן נוסח זה ועכסיו לא נוכל לעשות כן דנפיס חילא
 דאו"ה יותר ונעניי ישראל ע"כ ופרכסין העניים צציתם ונשנה
 לא זזה וננקומה, עכ"ד.

בר דצריך לפסח ייתי ויפסח. צתשב"ץ דלריך
 הדל"י צקנו"ץ. וצרוצ הנוקחאות ליתא וולת לפסח. וצצולי הלקע

כחצ דרבינו יסעיה זל"ל לא גריס לכולא שהרי אין לנו פסק עתה
ואפי' אם היה לנו פסק לא היינו נזוננין עליו שאין הפסק נאכל
אלא לזנויו. ופשוטן של הדברים דקרי ליו"ע פסק, בלשון חכמים,
ולרכי פסק הם וולה נרור וחרוקת וז' הצטילין וד' כוסות. אונס
נחקו בנוסחאות וולת לפסק דלא ליסתמוע לקרבן פסק כזו שאקרו
לזור צטר זה לפסק (פסקים כ"ג ע"א) אע"ג דצחיטי שרי דזיכטר
לפסקא קאמר, וזו על סתם הלשון דלריך לפסק הקפידו. ופי'
בכל צו ייתי ויפסק ולא יתוהמה, ואולי דעתו כי פסק ענינו כזו
פחו צחילוף וצתמורת האותיות, ופי' ופסק ה' על הפתח
(שמות י"ג) טיעצור וזהה על הפתח.

הא שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל השתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חרי.

בזו הפיקא הנוסחאות וטויות, צרוצ ספרינו הנוסחא
השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה
הבאה בני חורין. ובקדר ר"ע גאון השתא הכא לשנה הבאה
בארעא דישראל השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל
בני חורין. ובצבלי הלקט הנוסחא הא שתא הכא לשתא דאתיא
בארעא דישראל בני חורין. ובתיא רבתא ונוסחא אחרת בצבלי
הלקט, הא שתא הכא עבדי לשתא דאתייה בארעא דישראל בני
חורין. ובגדה וגי' נראשית לר"א לאכדסוטה, הביא בהקדמותו
שהנוסחא צוזזור רוני, הא שתא הכא לשתא דאתיא בארעא
דישראל הא שתא עבדי לשתא דאתיא בארעא דישראל בני חורין.
וכחצ הריעצ"א הגי' הנכונה השתא הכא או הא שתא, כלו'
לאפוקי הא שתא, וכי לא אפשר שתצא הגאולה באותה שנה, ע"כ
הגי' הנכונה הא שתא ועכ"פ לשנה הבאה נהיה בני חורין, וולת
השתא היא אם וון הא שתא או וון הא שתא, ויכול לאומרה. ועל
הסתמות הלשון נארוני לעברית, כחצ הכל צו, לשנה הבאה בני
חורין בלש"ק שלא יצינו הארוניס ויחשצום נורדים בולכות. והתצ"ץ
כחצ שהפיקא כולא בלשון שהורגלו התיבות ואין בכל הפיקא
לה"ק כ"א לשנה הבאה בני חורין כי כן לשון התיבות לעולם לשנה
הבאה בירושלים ובני חורין. אונס וזה יענו על לשנה הבאה קומא
בנוסחא הרוצ"ס, והאנת שהועתיקים האחרונים שינו לשון

הארנוית צדיצורים שכבר הורגל העם בהם בלה"ק. וראיתי בהגדה
צריח אצות צפי' חקד לאצרהם, שהציח צסם בעל גבול צנימין,
הסתח הכח וכו' כנגד גולי חולה לארץ, הסתח עצדי וכו' כנגד
גולי ח"י.

וכתב הששצ"ץ זאת הפסקה לא נזכרה צסום וקום צצרי
רז"ל לא צתלמוד ולא צנדרט. וכתבו רוב הופרטים סצצצ
נתקנה וע"כ הוא ארנוית. ואין זו רחיה שאף צח"י דצרו ארנוית.
ולסון הריעצ"ח האמוראים תקנו אותה בלסון צצלי כדי שיצינו
הכל. וגם על זה אין רחיה שאפשר שהגאונים תקנוה. ולסון הכל
צו והתקינו וקדרי ההגדה ז"ל הוצאור הזה בלסון ארנוי כדי
שיצינו הנסים והטף שהיו וקפריס בלסון ארנוי. וכבר אמרתי
שהוצאור כל דכפין וכו' קלת רחיה צצצצצ איתקנה. ויראה שאם
נתקנה צצצצצ היתה עיקר הנוסחא הסתח הכח עצדי לסתח דלתייא
צארעא דישראל צני חרי, וכסתפסע הוונהג לאוונה צח"י סינו
הנוסחא הסתח הכח עצדי לסתח דלתייא צני חרי, אי כווי איפכח
סנתקנה צח"י וסינו אותה צצצצ, וצושך הזון כתהווה הנוסחא
סלפסינו שהיא וצ' צצות וצסינוי ווארנוית ללה"ק.

ב. זה החקק בודק שארות הבן ותשובת עבדים היינו והודעה
בחיוב סיפור יצ"מ שהיא מכרל התשובה שמגיד לבניו.

שאלות מה נשתנה וקידוקן כבר פרשתי אותם צווסנה
ד'. וסגנון ונה נסתנה צקדוסין (כ"צ ע"ח) ונה נסתנה חון וכל
אצרים וכו'. וצוולת ווקוצין י"ג ווקצים אצל צכל הווקויות צגוורח
וצצרייתות הגי' ווקוצין. וענין זה הלסון ווקצ על הוועה אין
ענינה הקפה כלסון סצצ, אלא ווענין כעיה שהיא וועה אח
עלנו על הוועה כענין ויקצו אח ארון חלסי ישראל (ס"ח ה', ח')
להקצ חליך אח כל ישראל (ס"צ ג', י"צ) שענינו כונו להטות, וכן
הקצי עיניך וונגדי (שה"ש ו', ה') כלו' העי אותן ללד אחר.

עבדים היינו וגו'. כתב צצצלי הלקע וצאצודרהם עצדים
היינו היא תסוצת ונה נסתנה והיא תסוצת החכס צפ' ואתחנן,
וכנו' שהיא תחלת התסוצה צכלל ואח"כ פורע לו על כל שאלה
ושאלה כפי דעתו של צן. וונסתצרה לי שהיו אווריס כל הפסוקים
עד ולדקה תהיה לנו וגו' שהיא היא שחייצה התורה לוור לצן
אשר ישאל ונה העדות וגו'. ואפשר שקיעעו צכיוון אח הפסוקים

לקרות יוחר דצרי רצן שלא לחקות את הקדאים כמו שכתבתי
לעיל צפי' הושטה, ומה שמוחקי דצרי הוא לפי שאני ונולח דצרי
והחייני שכל קדרי הגדה כתוב ויוליחו ה' חלחינו ונסים ציד
חזקה וצדוע כעויה. וצוקרא כתוב ויוליחו ה' ונולחים ציד
חזקה, ותו לא, וזה מוכח שלא רלו לומר הוקרא חלח עשו להם
עופס לעלום, וע"כ לא רלו הקראים לומר עצדים היינו כמו
שהצחתי צסס ר"ע גאון.

וארו לא הוציא וכו' משעבדים היינו לפרעה

במצרים. כתוב באזדורהם, וכתוב צמוחור ויערי דלח גרסין
עשועצדים היינו לפרעה צמלרים חלח עשועצדים היינו צמלרים
וכו'. חבל צקדר ר"ע גאון וצמוצ"ס וצצלי הלקע גרים לפרעה.
ונקסחתינו הוא, הרי חנו וצנינו וכו'. ונקסת ר"ע גאון עדיין
חנו וצנינו וכו', וצמוצ"ס עדיין חנו צנינו וכו', וצצלי הלקע
עדיין חנו וצנינו וכו' וכ"ה צמוקסת האצרבנאל ויראה שט"ס הוא
צצמוצ"ס. וכוונת הנוחור שפרעה והמלריים לא היו עשחרים
חותם ועלום, וגם אצותינו לא רלו להסתחר כמו שכתב' הלח
זה דצרי חקר דצרי חליך צמלרים לחור חדל עונו ונעצדה את
מלרים (עמות י"ד, י"ז) חלח שהולחם ה' צעל כרחם כו"ס
ותחת כי חסז את אצותיך ויצחר צצרו חחריו ויוליחך צפניו
צכחו הגדול עמלרים (דצרים ד', ל"ז) ופי' צפניו כמו שחרגו
יוכתן צחפי רעותיה, כלסון צפני עלונו צדחז"ל, וחור סס או הנסה
חלחיס לצח לקסת לו גוי עקרב גוי וגו' (סס סס ל"ד) וחורו
צמכילתח צפ' ויוטע שאין חלעוד לומר גוי עקרב גוי חלח כחדם
שהח שווע את העובר עוועי הפרה. וחלולי כך היה נסחר צנו
הפעצוד שנקסעצדנו לפרעה צמלרים והיה גורלנו כגורלם וחלקנו
כחלקם וחורעותיהם וחורעותינו וזהו הפעצוד שהיינו עדיין
עשועצדים לפרעה צמלרים. וע"כ חלח חור עצדים היינו חלח
עשועצדים היינו. שכצרי חפסר טילחו ועצדות חבל עשעצוד
לא ילאו.

והנה ע"כ כלל החקוזה וועתה יפרוט לו על כל שאלותיו
וכפי דעתו וכפי דעת צנו חציו ונלמדו.

מכאן ואיך פיסקא אחרת והוא בחיוב סיפור יצ"מ.
ואפילו ברנו חכמים וכו'. הגר"ח מוסק חלפי כלנו

זקנים וכן כראש ופי' האצטנאל דל"ג ליה, אצל בכל הנוקסאות
 איתא, דלאו כולנו על כל ישראל קאמר, שכל ישראל חי אפשר
 שיתנונו לזקנים, שעל נוי יתנונו, אלא אפי' כולנו הנוקצין קאמר,
 אונס כולנו יודעים את התורה לאו אהכונים כזונים וזקנים
 קאי, דאטו ק"ד דהכונים כזונים וזקנים לא ידעו את התורה, אלא
 הכי קאמר אפי' בזמן שלא יהא לריך ללמד את התורה ולא ילמדו
 לנכות זקנים לכך, והיא בזמן שתמלא הארץ דעה את ה' כמו
 שכאמר ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו
 את ה' כי כולם ידעו אותי למוקטנס ועד גדולס נאס ה'
 (ירויה ל"א, ל"ג), וזה יהיה בגאולה האחרונה שעליה אמר ולא
 יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל ונאמר כי חס חי ה'
 אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל ונאמר לפונס ונכל
 הארלות וגו' (שם כ"ג, ז' וח') אפי' באותוהזמן ונאמר עלינו לקפר
 זיל"ע וע"כ לריך להגיה ואפי' כולנו יודעים את התורה.

וכר המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח.

נוקסת הרעצ"ס שכל הוואריך לקפר זיל"ע ו"ה"ז ונשובח, ובאצטנאל
 הנוקסא וכל הנוקסא זיל"ע וכו' וכ"ה צחצצ"ץ, וי"ג שכל הנוקסא,
 וכתב האצטנאל ה"ג וכל הנוקסא וכו' ול"ג וכל הנוקסא וכו'
 דכיון שהיא ונאמר עלינו לא אמרינן צה ה"ז ונשובח וכו', ואנו
 ונציאין ראיה ונעשה דר"א וחציריו ואפ"ה ספרו כל הלילה וכו',
 וכן פי' רוב הנופורקים, ולקון הסצלי לקע והנה ונציא ראיה
 הלכה לנעשה ונעשה צר"א וכו', והרב חיד"א צפי' על ההגדה
 שנחת הרגל, אמר דבר נאס, וכל הנוקסא אפי' כהנים ולוים
 וגרים שלא נשתעצדו, ונניתי ראיה דר' יהושע צן חנניה היה לוי
 וראצ"ע ור"ע כהנים ור' עקיבא צן גרים, ופרפרת נאס היא וספיר
 לאמרו, ולא נמנעתי מלכתצו.

מעשה וכו', צוכילתא סוף פ' צא שנינו, ד"א וזה העדות

וגו', ר' אליעזר אמר וננין אתה אמר שאס היתה חצורה של
 חכמים או של תלמידים שלריכים לעסוק בהלכות פסק עד הלכות וכו'.
 והציאו הריעצ"א צפירושו וכתב שהוא קוצר שזמן אכילת הפסק
 וההלל עד שכגאלו ונאמר ההגדה לא כראש כן אלא כרבנן
 דאמרי עד עמוד השחר. ודוגמת ונעשה זו צר"ג וזקנים הצאתי
 לעיל ון הנוקסא צקוף הוואמר על הנוקסא.

בני ברק, היא עיר בנחלת בני דן (יהושע י"ט, ו"ה) וצצצלי

הלקט כתב ווקוס ונחלה בנימין והוא טעות קופה, והיה ווקומו
 של ר' עקיבא כו"ס בסקנהדרין (ל"ג ע"ג) אחר ר' עקיבא לזכי
 ברק, ובטבת (ו' ע"ח) ספרו ח"ר יהודה ונעשה במרחץ של זכי
 ברק שפקקו נקציו ועי"ע לוחר נכנס ראז"ע ור"ע והזיעו בו.
 ואפשר שהיה באותו המאורע דהכא. ובטבת בחרא (קנ"ד ע"ח)
 סיפרו ונעשה שאירע לזכי ברק ובאו ושאלו את ר"ע. וספרו
 בכחוצות (קי"ג ע"ג) ורמי בר יחזקאל דאי קלע לזכי ברק ואמר
 היינו זבת חלב ודבש. וזכרה בגיטין צפ' הנזקין וזכי זכיו של
 המן לינודו תורה לזכי ברק.

עד שבאו תרמיריהם וכו'. בהגדה עם פי' ברית
 נעשה נעשה ברלין חס"א, הנוסחא עד טצאו התלמידים, ויראה לי
 דנוסחא הגונה היא.

הגיע זמן ק"ש של שחרית דזמנה ונסיכיר צין תכלת
 ללצן ולר' אליעזר צין תכלת לכרתי. וכחז ר"א לאחדסוטה
 טזו הפיקא לא נוולחט עוד צסוס ודרט ובחוספות בכחוצות
 ק"ה ד"ה דחטיב, הציאו ונעשה זו סתמא, ובצ"ז (ו"ה ע"ח)
 ד"ה אור ר"ע, אורו דכונו כן וזכיר באגדת פסח ר"ע קודם
 ר"ע. ונזה דן החכם ריע"ל לוכץ סהגדה שלפנינו היא נוקר ונעשה
 זו. אונס ונראיות כאילו אין לדון, כי לא ראינו אינה ראייה, וכונה
 וכנס צרייתות ואגדות עתיקות ויסנות כאזדו ונחטנו. ובגוף הדבר
 דנו טס הסו' בכחוצות דפעמים ונקדימין אף לוי שאינו חסוב
 יותר, דהכי כווי אשכחן ונעשה בר"א ור"י וראז"ע ור"ע, אעפ"י
 שהיה ר"ע חסוב וראז"ע שהוא היה ראש לחכמים ובכל דוכתי
 אורנין כגון ר"ע וחזיריו (פסקים כ' ע"ח), ובטילה פ"ק דיצוות
 (ט"ז ע"ח) גזי ונעשה דר' דוסא צן הרכינס דאור להס ר' יהושע
 אני אלך ואחריו מי ראז"ע ואחריו מי ר"ע ובסנכנסו אללו אור לו
 לר' יהושע יש צן לעזריה חזירנו, הרי לא היה יודע סר' אלעזר
 בעולם, ולר"ע אור אהה הוא שטנך סולך וסוף העולם עד קופו.
 ואפ"ס וזכיר ר' אלעזר ברישא, היינו טעמא שהיה ונעשה
 ויוחסת יותר ור"ע שהיה עשירי לעזרא וגם צטציל נסיאתו וכו'
 (ועי' צרכות כ"ז ע"ג) שאמרו על ר"ע דלית ליה זכות אבות
 וראז"ע כהן היה ודור עשירי לעזרא, והנה ויה שהציאו ופסקים
 אין ראייה טעם דיצרו עליו אחר וניחחו, וחזיריו היינו הרוב
 ונלכות, והחסיצו לר"ע יותר וכולם. ונה שאמרו וגם צטציל

נשיאותו, היינו צהאי ונעשה דהכא, חצל כשהלכו לר' דוקא צן
הרכיב עדיין לא היה נשיא שאלמלא כן היה ר' דוקא יודע
אותו, חלף כצדוהו לפי שהיה כהן ועסיר כו"ס צצרכות פס.
וצע"ז פס דצרו לענין ריה"ג ור"ע ובחצו, דכמו כן מוזכר בחגדת
פקח ר"ע קודם ר' ערפון שהיה רצו כדמשמע צפ"ע דכתובות
(פ"ד ע"ג). והנה ונהתם וודאי ל"ק שאם אומר פס על ר"ע ור"ע
הלכה כר"ע ונחצירו ולא נוצרו, הא נסיק התם דאיפלגי זה וזו
קצר ר"ע רצו הוה וזו קצר חצירו הוה. ולייטצ דצריהס כ"ל
ד"ק דכיון דנו"ס רצו היה, הנה היה עכ"פ גדול ור"ע ואעפי"כ
ר"ע קודם ר"ע. ואני אוסיף דצקוף מכות (כ"ד ע"ח) איחא וכצו
היה ר"ג ורצ"ע ורצ"י יהושע ור"ע וכו', ויראה שזה הנאורע היה
אחר ששועשו שניהם ר"ג ורצ"ע צנשיאות. ולעיל צקדר הקיצה
כתתי דכקדר שהיו מקודרין חסוצ להו, רצ"ע שהיה נשיא
צחולע ולמעלה היונו ר"ח ור"י, וצכל נקום ר"ח קודם לר"י,
ולמעט היונו ר"ע ור"ע, ויראה שלפי שנקום צני צרק היה
יציבתו של ר"ע חלק לו ר"ע כצוד להקדיונו. ונה שחצו החכס
ר"ח לאנדקוטה כי זה הנאורע הוא הנאורע דחוספתח
דר"ג וצקיים שהיו מקוצין צצית ציהוס צן זוכין צלוד ואינו חלף
חילוף מעשות, צורכא היא, ואס היה ר"ע שועו היה אומר לו
לא ירד צני עומס.

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים
שנה וכו'. זהו ראי' לנה שחומר חפי' כולנו יודעים את התורה
דהיינו ליוות הונשים, וכדנסיק דצרי חכמים, וכעין זה הציא
בעל שנתת הרגל צסס גדול אחד. וכתב הריעצ"ח ולדעתי הא
דחן מוזכרין יל"ו צלילות, כצרי רצ"ע נקתוה ונענה זו, ונו"ו
נדרצנן ד"ס מוזכרין יל"ו, ולא נחלקו חלף נדאורייתח, וקיי"ל
כצנן וסינו דאר"כ לדרו עצדיה צפקוקא קנח לערן וכו'. וראיתי
דצרי הרשונים והאחרונים שנתצצלו צשועה זו, ואני פירשתי
צקפר חולר החכמה והנדע. דרצ"ע קצר דאכילת הפכח נדאורייתח
הוא רק עד חלות דכתיב ואכלו את הצפר צלילה הזה וכאמר
להלן ועצתי צח"ו צלילה הזה נה להלן עד חלות חף כאן עד
חלות ח"ל ר"ע והלא כצו נאמר צחפזן עד שעת חפזן וכו'
(צרכות ע' ע"ח) וא"ר חצח פס הכל מודים כסנגאלו ישראל
מוולרים לא נגאלו חלף צערצ וכסילחו לא ילאו חלף ציוס וכו',

וכעין דפליגי אמוראי לענין קמיכות גאולה לתפלה (עס ד' ע"ג)
דר"י קצר גאולה צאורחא הוי וריז"ל קצר גאולה וועלייפא לא הואי
אלא מלפרא (כ"ה הנוקחא הישרה עיין ד"ס עס), וכיון דכתיב
(שמות י"ג) ויהי היום הזה לכם לזכרון וגו' וצקדקים הולך הלילה
אחר היום, ח"כ צעי זכרון ליום י"ד לזכרון הגאולה שהוא יום
הפסקה, וכונ"ט צע"ו יום לחדש הראשון ונוחרת הפסקה ילאו צכ"י
(צמדצר ל"ג, ג'), ועוד כתיב (דברים ע"ז, ג') לענין מלות לחם
עובי כי בחפזון ילאת מל"ו לוענן תזכור את יום לאתך מל"ו כל
ימי חיך. ח"כ צעי זכרון ליום ע"ו, והאיך יתקיימו שניהם אל
סוזכירין צלילה וציום, וחכמים דפליגי עליה ק"ל דלא צעי זכירה
רק לגאולה וועלייתא דהיינו ליום ע"ו, וצודאי בהזכרה פעם אחת
ציום ד'. וצא צן זומא ודרט מודכתיב כל ימי חיך צחו"לם ולא
צקמ"ץ חטו"ף וצמקיף ח"כ ענינו כולו של יום דהיינו ציום וצלילה.
ועיקרו של המאמר צוטטה קפ"ק דצרכות וצחוספתא עס וצנוכילתא
דצא פע"ז, ועיי"ט צו"ע אות כ' וכ"א, וכיון שקתס רבי דנוכירין
יל"ו צלילות דכו צה האמוראי (עס י"ד ע"ג) אס לומר להזכרה זו
פ' לילית כונו ציום או לא. וצן זומא קצר שאין מוזכירין יל"ו
לע"ל וחכמים נחלקו עליו, ואף ראצ"ע חולק עליו לענין זה ופי'
הנוקחא דירוניה שהיה מנהגם ליטצע מי ה' אשר העלה וגו' ולע"ל
לא יטצעו אלא בגאולה האחרונה עיין צנוכילתא עס. וקגנון הרי
אני כצן טצעים טנה ולא זכיתי וכו', נוכלא צנוכילתא עס לר'
יהושע שאמרו על דרוט שאמרו לו התלמידים מוסוס ראצ"ע.
וכחצ צעל הלל וזמרה, טראצ"ע צאותו הלילה שהיו וקוצין צכני
צרק אמר לזה, ולא מלאתי טוס ראיה לדצר, אלא טצטצלי הלקט
הנוקחא אמר לו ראצ"ע הרי אני וכו', והגיה החכם המו"ל מוהר"ט
צאצער אמר להם. אצל לא מלאתי נוקחא זו צטוס וקוס, אל
צקדר ההגדה להרנצ"ס, ואס נוקחא מקויינות היא, יהיה עיקר
המאמר בהגדה זו ומכאן הועתק אל הוטטה והצרייתות.

ג) עקרה שר ההגדה ומקדים לה פתיחה ומתחיל בגנות ומסיים
בשבח לבא אל הדרוש והורך ודורש כל הפי' שה.

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה
תורה לעמו ישראל ברוך הוא כנגד ארבעה בנים

דברה תורה וכו'. וזנוקת המוצ"ס צרוך הנוקם שנתן תורה
לישראל צרוך הוא כנגד וכו', וכ"ס נוקמת ר"ע גאון וזאזודרהס,
וזסצלי הלקט צרוך הנוקם צרוך הוא צרוך שנתן תורה לישראל
צרוך הוא, ולסון רס"י כסאתה רולה לדרוש צנוקרלות הללו לריך
לוור קודס לכו, צרוך הנוקם שנתן תורה לעמו ישראל צרוך הוא
ואח"כ לוור כנגד ארבעה צנים וכו', וא"כ ל"ג צרוך הוא קנא,
וכן צפי' האצרכאל ל"ג צרוך הוא קנא, אצל צכל צו וצתסצ"ץ
הגי' כונו שהוא לפנינו, וכתצ צכל צו לוור כאן ד' פעמים צרוך
לפי שרלה לוור אח"ז כנגד ד' צנים וכו'. והחכס ר"א לאנדסהוטה
כתצ שאף צתניא וצנוסזור ספרד ל"ג צרוך הוא קנא, אכן צנוסזור
רווא גריס ליה, והציא צסס ווהריע"ל לוכץ שהלסון צרוך הנוקם
צרוך הוא הוא לסון סגור צתניא דצי אליהו וצתנחוווא סנתסצרו
ציווי הגלוים, ונוזה הוא דן שוואור הזה הוא הוספה וואוחרת,
וכנגד זה הציא הוא ראה על קדוות נוקחא זו ונוסנה דעדות
ספ"ה שסנו שס צענין הסנהדרין שהיתה יוסצת צלסכת הגזית
ודנה לת הסהונה וכסנוולא צו פסול לוצס שחורים וכו' וסלא
נוולא פסול לוצס לצנים וכו' ויו"ט היו עושין סלא נוולא פסול
צזרעו סל אהרן הסהן וכך היו לווריס צרוך הנוקם צרוך הוא
סלא נוולא פסול צזרעו סל אהרן וצרוך הוא סצחר צאהרן וצצניו
וכו' ע"כ. והנה כצר ראינו שאין נוקחא זו ונקיוות, סצהרצה
נוסחאות ליתא צרוך הוא קנא, לוונס סנקרא הסס ונקום זהו
וופורקס ואין לריך ראה, וכצר הרצה החכס הנ"ל להציא ע"ז
דוגוואות הרצה, ונווסנה שהציא אין ראה גוורה שאפשר לפרשה
צענין אחר, וז"ל התוי"ט שס, ע"ס שלסכת הגזית נקראת ונקום
סעליה נלוור וון הנוקם אשר יצחר ה' וכו' ולפיכך היו ווכנין
עכסיו הס"י צסס ונקום לוור שהוא הנוקם האותי המגציל עולם
ונולווא צכחו יתצרך לוונס לא הגצלת ונקום, סלכך סזרו וואורו
צרוך הוא להורות זה שאעפ"י שאורנו והגצלוהו צסס ונקום על
שס שהוא ונקונו סל עולם הנה צרוך הוא וולהזכירו כן ע"ס הגצלת
ונקום כי אס וולד שהוא היי עולם ונקיוון ע"כ. ולפ"ז הפירוש
הוא צרבה ויוחדת וואותו הנוקם דהיינו צלסכת הגזית. ונה
סיקתור זה הפירוש הוא ונה סנוולא צהרצה וקוות כינוי הסס
ונקום, ונוולא ג"כ צאצות פ"צ כלוה וון הנוקם צרוך הוא, ויראה
ססוקיפו צרוך הוא לצרר ונה סכונו צולת הנוקם סהכוונה על

השם, וכמו שמוסיפין צרוך הוא בכינוי השם, הקדש, או כפי
נוקחת האחרונים הקדוש, שאומרים תמיד הקצ"ה ובארנוית קוב"ה.
גם זיחור השם ווקוס כ"ל שאינו מענין הגבלת ווליאות דבר,
אלא הו"ם של ווקוס רעוזה על נושא חת הקוס וכרצה שעות
שכצנו צו"ם, וולת קוס רעוזה על כל הוליאות, ועי' ווקוס נושא
הוליאות, גם צרוך הוא יש לפרשו צדך אחר לא כהתוי"ע, וגם
לא כפירוש השצ"ץ והתניא שהציא החכם הכ"ל שפירשו וצרוך
הוא ועלמו זולת צרכותינו, שאילו הפירושים כ"ל רחוקים, אלא
שולת הוא רעוזה על השם, והוא וכינויי השם, וזה וצוחר בכונה
ווקוזה כמו שכתבו החוס' צקובה (ו"ה ע"ה) על חני והו, וכן
צרש"י עה"ת צפ' צלילה הוא (צרחסית ל', ע"ז) הקצ"ה סיעו
וכו'. וכן פירשו צפ' צלק ההוא חונר ולא יעשה שאינו ה"ה השאלה
אלא ה"ה הידיעה עיין צתנחומא. חונס על ה' גופא דנוס' וודות
יש לדון חס אינו הוספה וואחרת, ויש ראה להשערה זו שהרעו"ם
לא העתיקה צהלכותיו, ועל סיפא דצרוך הוא שצחר וכו' רעוזה
צשיעה ווקוצלת צדפוס ווילנא שאינה ווהושנה. אח"כ כתב החכם
הכ"ל צשם הונחה ר"י רייפמאן ז"ל טראש הווקוצים חונר צרוך
הווקוס והווקוצים עונים צרוך הוא, וכן צצרוך הוא צתרא, והציא
הוא ראה לדצרו, וצחנות הלצ ווקים לזה הפירוש, חונס חפ"ה
כיון שרוב הנוסחאות ל"ג צרוך הוא קנא וגורסין צרוך הוא צתרא,
כראה שעיקר הנוקחא הכי, ואין הווקוצין עונים צרוך הוא אלא
פעם אחת. וצענין צרבה זו כתב הריעצ"ה לפי שלריך לדרוש ד'
פסוקים חלוקים וכו' צעק ד' צנים לכך ונחיל לצדך חת השם
שנתן לנו חורה שליונה, והוא כעין שכתב רש"י, וכעין זו היא
צתצ"ץ. אלל יותר כראה שתיקנו צרבה זו על הדרשה סידרוש
וארנוי אצד חצי, והוא חונרה קודם פתיחת הדרשה. ולפי שכבר הוא
פטור וצרכת החורה שצרך צשחית תקנה לחונרה צלל שם
וולכות, וצרוך הווקוס הוא עופס צרבה צלל שם וולכות. וענין
הד' צנים כבר פירסתי צונשנה ד'.

וכתב הריעצ"ה צפיקא ושאינו יודע לשאלו, וכונדווע לי
שאין לנו עכסיו וולאין ידי חוצותינו ווכל זה כי חעפ"י שאנו
חונרים ההגדה צלה"ק ראוי היה לפרש לנשים ולקטנים יליחא
וולרים.

יכול מראש חודש וכו'. צפ"ה הצרנחאל הגי' והגדת

לצנך יכול ונר"ח. וצנוקה הרנוצ"ס ת"ל בעצור זה לא אונתי וכו'.
ועיקרו צנוכילתא דצא פי"ז ועיי"ש צנו"ע אות י"ע. וכתב הריטב"א
יכול ונר"ח כדרך שדרש ונשה רצינו צנוכרים. י"ג אלף צנון שיש
נולה וכו'.

מתהרה עע"ז היו אבותינו וכו'. אמר שהקדים וצוא

אל הפתיחה בצרכת התורה, ואמר שהתורה דצרה כנגד כל מיני
הצנים, ואמר שטיקר החיוב לזה הוא עכשיו צטעה שנולה ונורר
מוכחים על השולחן, הוא צא אל פתיחת הדרוש ומתחיל בגנות
ונוקיים צטצה. ולשון הכלצו כאן היא תחלת ההגדה ומתחיל
בגנות ונוקיים צטצה. ופי' צעל אות ליעקב, שמתחלה היה לנו
לחצות עע"ז כו"ש יצבו לחצותיכם ונעולם ועכשיו קרצנו הנוקוס
לעצודתו ואין קרוין לחצות אלף ג' לחצותם ילחק ויעקב והיא
פרפת נלה, אונס פטונו שלא הקפיד צעל ההגדה וקרא אותם
לחצות לפי שכך הוא לשון הנוקרא.

ברוך שומר הבטחתו וכו'. כ"ל דהיינו ונוקיים צטצה

שהיא צטצחו של הקצ"ה. ועויין הנוקוצין צרוך הוא, כנו שפרטנו
לעיל. וגי' הרנוצ"ס שהקצ"ה ונחשצו חתהקץ וכ"ה צקדר ר"ע גאון
וצכל צו, וצטצלי הלקט הגי' ונחשצו חת הקץ לעשות וזה שאמר
לחצותם לחינו, וכ"ה צפי' האצרבנאל צק' זצח פסח, ופי' צטצלי
הלקט צטס לחיו ר' צניוין דאגאלה לחרונה קאי להחזיק לצ
אוורי ההגדה לפי צצצקורת צין הצתרים הראה לו הקצ"ה
לח"א כל הגליות וטעצודן וגלותן וגאלותן. וכן פי' צעל אות
ליעקב, ופעל כן לא אור צרוך שטנור וכו'. ואלו הדצרים ונוקדים
צצ"ר פונ"ד שהראה לו הקצ"ה חת הנוככיות והצטיחו צחרץ עשרה
ענווין שהיא לע"ל. וכן ונחשצו שכך כוונת צעל ההגדה שאל"כ
היה אונר צרוך הנוקוס אשר טנור הצטחתו לחצותם, אלף שהוא
טנור חניד הצטחתו לישראל וכנו טנוקיים והוא טענודה וכו',
וע"כ נוסחת ונחשצו חת הקץ עדיפא, וכנו טאנור לח"א וכו' היא
עפ"י ונדרשות וכנו טתרגס טס הכתוצים צתרגוס יונחן, ועכ"פ
נוסחת כנו טאנור, נראית עיקר, וי"ג כוזה טאנור.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו וכו'. גי' הרנוצ"ס

היא טענודה וכ"ה צאצרבנאל. ול"ג לכלותינו קנא, וכתב צפי'
האצרבנאל ל"ג לכלותינו שהוא פרעה והוא לא כוון לכלותם אלף
לשעצדס, וגי' אלף צכל דור ודור. וצקיטעא צקדר ר"ע גאון הגי'

אלא הקצ"ה וליכנו, ויראה דל"ג אלא קנא ונוקחא אחרת הוה
ליה אונס צפי' האצרכאל ג' בתרווייהו אלא. ובאצודרס כתב
ולא גרסינן אלא הקצ"ה כ"א והקצ"ה וליכנו וידס וכ"ה בקדר
ר' עמרם ורזיכו קעדיה. ובהגדה עס פי צרית ונטה ונטה הגי'
שלל אחד בלכד עווד וכו' וא"כ. ופי' וסיא טעודה וכו' הוה
קיום הצרכה צרוך טוור הצטחתו וכו', וסגירקא היא, או וסיא,
כתלת צגי' ונחטב או חישב, דחי גרסינן חישב את הקץ וקאי על
גלות וולרים ל"ל וסיא, אונס אי גרסינן ונחטב ל"ל היא. ובצרכה
זו קיים צעל הגדה את הפתיחה, וסיא ונתחלת בצרכת התורה
ווקיינות צטבח ובהודאה על ההצטחה ונכאן ואילך עיקר הדקשה
שדורש ונארמי אוזב אצי.

ד) עיקר הדרשה.

צא ולמד וכו'. סגנון זה אינו רגיל ולא נודע לי רק
בסנהדרין (פ"ו ע"א) אונת לא ולמד וי"ג נדות טצטורה, והוא
צרייתא צוכילתא דיתרו צפ' לא תגוב, ושס איתא נני לא ולמד,
ועל הרוב הסגנון הוא לא וראה, ד"ע ונכילתא דצטלה צפ' ותכס
את הונחה, צתו"כ ויקרא פרק ה', קדושים פרק ע', בחוקותי
פרק י"א, ובכונה וקוונות (ונוה צצצלי פוק ועיין), או צא וראה,
ד"ע ונכילתא יתרו פ"י צפ' אלסיס אחרים, קפרי נשא פי' ח'
ובכונה וקוונות, או אתה וולא, ד"ע ונכילתא צטלה צפ' ויהי
צאטוורת ובכונה וקוונות, והסגנון אתה וולא, צא וראה, הוא
למרה צוודרשים. ויש לדון וזה לדעתי שסיא סגנון קדום שלל
נשתמשו בו האחרונים.

ובתחלת הדרוש פתח צנה דקיים האיך הקצ"ה שומר
הצטחתו, ונתחיל ציעק טכתקיינה צו גלות הראשונה טגלה
ונארלו לארס, והצטיחו טסס י"ת והנה אנכי עונך וטמרחיך צכל
אשר תלך וגו' (צראטיה כ"ה, ע"ו), וחטב לו את הקץ לגלותו
זאת ואמר לו טוב אל ארץ אצותיך ולמולדתך ואסיא עונך (טס
ל"א, ג'), ובקוף גלה למלרים ואמר לו אנכי ארד עונך ונלרינה
וגו' (טס ו"ו, ד'), והיה יעקב כלרך לטעירה גדולה ויתירה, טהנטיעה
כטלוונחת ונחאדמה כלרכת לטעירה יוחר ונעעץ הגדול צקעיפוחיו
וענפיו, כי העץ הגדול אף אס יושחתו ונקלת ענפיו יתקיים

גזעו חולם אם תקטף הנטיעה הלוואת היא נעקרת כולה, אף
כך יעקב היה לריך לשוירה יתירה שלא יבעל זרעו של אברהם,
וכסודווג לו לצן צדפו אותו בגלם אליו ה' וזהו ה' שומר לך
מן הדבר עם יעקב וטוב ועד רע, וזה שאמר צעל ההגדה ולצן
צקס לעקור את הכל, ופי' בהגדה קונטרס ונעשה צד' אלעזר
פראג תקע"ח, שאמר הצכות צכותי והצנים צני (שם ל"א, ו"ג)
והיה מדיחם אל גלוליו וחפיו, והנה צאמת אור לו יעקב כי
אורתי מן הגזל את צכותי ונעני (שם שם ל"א), ואומר לולי אלתי
אני וגו' כי עתה ריקס שלחתי וגו' (שם ו"ג), והיתה וזה
שצקס לצן רע יותר לזרעו של אברהם ונעשה פרה, ונעשה
לא ולמד איך השם י"ת שומר הצמחו. ודרש בן לפי שחפס
הכתוב ארני אצד אצני, ולא אור וענית ואורת לפני ה' אלתיך
יעקב אצני ירד ונלריוה וגו'. וכתב האבודרהם שהיא כהרגונו
לצן ארנואה צעל לאוצדא ית אצא. וכן פרש"י עה"ת הזכיר
חקדי המוקס ארני אצד אצני לצן צקס לעקור את הכל, וכן הרגונו
יונהן לארס נהריא נחתה אצונן יעקב מן שירויא וצעל לאוצדותיה
ושזציה וינורא דה' מן ידוי וגו'. אונס הראצ"ע חפס ע"ז הפירוש,
וכתב מלת אוצד ונפעלים שאינם יולאים ואילו היה ארני על
לצן היה הכתוב אומר ונאציד או ונאצד, ועוד וזה טעם לומר
לצן צקס להאציד אצני וירד ונלריוה ולצן לא סצב לרדת אל
מלרים, והקרוצ שארני הוא יעקב כאילו אור הכתוב כאשר היה
אצני צארס היה אוצד והטעם עני וכו' והנה הוא ארני אוצד
היה אצני והטעם כי לא ירשתי הארץ ונאצני וכו'. וצאמת פשוטו
של וקרא ווכיח כפי' הראצ"ע, ור' וואלף היידענהיים צפירוטו
ערה להוכיח שהיא פעל יולא, ורנז עליו ונור"א לאנקהוטה
בהקדמתו להגדה, אונס צזה לא קרה קושיה הראצ"ע וזה שסקסה
ועוד וכו'. וצקפרי ס' כי הצא שנינו, ארני אוצד אצני, ולמד שלא
ירד יעקב אצניו לארס אלל לאוצד ונעלה על לצן הארני כאילו
איצדו, וכחצתי שם צו"ע אור ד' כלו' להכי קרי ליה ליעקב ארני
אוצד שנעלה הכתוב על לצן כאילו איצדו, שאילוולל הלינו הקצ"ה
לא היתה ירידתו של יעקב לארס אלל להיות אוצד, וצקפרי ג'
ארני אוצד אצני העלה הכתוב על לצן הארני כאילו הוא האצידו
ליעקב ולמד שצקס לעשות ולא עשה וכה"ל לולל אלתי אצני וגו',
ובילקוט ג' שלא ירד יעקב לארס אלל לאצדס, וכלו' להאצד אלל

קקיע הכי ונשום ציש גדא, אלבל זכת"י זן ז"א ג' טלח ירד יעקב
לארס אלל ליאצד מן העולם וכו' ע"כ. ועכ"פ גס חז"ל לא עשו
נולח אוצד פעל יולל וגס הס פירשו כפי' הראצ"ע ארנוי אוצד
היה אצו, אלל צאו לדרוש למה קרא הכחוב את יעקב ארנוי
אוצד, וכי לא מלל המקרא לתאר את יעקב אצונו אלל צסס ארנוי
אוצד, ופי' שצא הכחוב להשניעך שהוא נעלה על לזן כחילו
אצדו, וכן הוא טעם צעל ההגדה הזו.

והנה הוא דורש ד' פסוקים שהם כוללים ד' ענינים,
הירידה לנלרים, הענוי טס, השועה אל ה', והסולחה לחירות,
וכחצ האצודרצסס ודורש וכו', הוא דורסה עתה כדחיתח צספרי,
וכן חיתח צפי' הריצב"ח ויגר טס העתיק וחספרי. חונס צספרי
שלפנינו יש חיצה סיכויס ורוב הדרסה קטיעה טס, ורנוו הכוחצ
וכו' הגדה עיי"ס צו"ע חות ז' וחות י'.

פסוק א' הירידה למצרים.

וירד מצרימה אנוס עפי' הדבור. וצספרי ליתח,
וכן כראה ופי' הריצב"ח שהעתיק לעיל דל"ג לה צספרי, וצקדר
הגדה להרנוצ"ס כנוי ל"ג ליה, אלבל צספז"ו גריס לה ומסייס
שכחור לח"ח כי גר יהיה זרעך וגו', וכחצתי טס צו"ע וכראה
דכל"ל ונוקחת ההגדה שלפנינו קטיעה. והטעם שקיטעו זאת
הנוקדריס לפי שכולל נושך אללעיל, וצסוף הפתיחה כצו הזכיר
כנו שחור לח"ח צין הצתריס וכו'.

ואבאר קלת הדצה, קגנון דרכי הדרשות רציס הס. חונס
קגנון דרכי הדרוש שנטחוטשו צו כאן צארצעה פסוקיס חלו, הס
(א) ויה שקלר הכחוב כאן לרנוו צוולה אחת והוא מפורש צווקיס
אחר, והקגנון הוא כונה שנחור. (ב) שחפס המקרא מלה ניוחדה
והיה יכול לתפוק מלה אחרת, והקגנון הוא מלמד וכו', ולפענויס
מציח לזה הליווד עוד רחיס שנופורש כן צווקיס אחר, וכאן הוא
כרנוו צוולה אחת. (ג) הוא שקגנון המקרא ולטונו מלמד כך, וח"ל
לזה רחיס עוד. (ד) שנופרש נשנועות המלה, והקגנון הוא, זה, או
זו, או חלו, כפי הענין, וח"כ מציח רחיס שכך הוא. (ה) שנוצח
ויה שהוא יולל מנושנועות לקון המקרא ד"ו ויוליחנו ה' מנלריס,
לא ע"י מלחך. (ו) ויה שהוא מוסיק לפרש המקרא, ואינו מפורש

ולא נכוננו כאן אלל הוא ופוקס צוקוס אחר, והוא לריך לרליה
שהוא ופוקס צוקוס אחר, ונזה העין האחרון הוא הדרוש אנוס
עפ"י הדיבור, וזה לריך לרליה אלל שהוקדר קיעע הרליה כנו
סכתצתי. וגי' רש"י עפ"י הדבר, וכחצ לשון וקרא היל והדבר
חין צהס. וכ"ה צכלצו ועיין ונ"ס צו"ע צריס וכלחא.

ויגר שם, מלמד שרא ירד יעקב אבינו להשתקע
וכו'. צקפרי גרסינן ונלמד שלל ירד להשתקע אלל לגור שס,
סנא תלמד ירד ליעול כתר ונלכות ת"ל ויגר שס, יכול צאוכלוסקין
הרצה ת"ל צנתי ונעט כנה סכאור צסצעים נפס וגו'.

במתי מעט, כמה שנא' בשבעים נפש ירדו
וגו'. פי' צעל סנחת הרגל דהול"ל וירד ונלריוה צנתי ונעט
ויגר שס, אלל סצח ללמד וירד ונלריס ויגר שס סתחלת ירידתו
היתה לגור שס כו"ס, וע"כ הציח רליה סצתחלת ירידה היו
נתי ונעט לאפוקי שלל תלמד שללחר סגר שס היו נתי ונעט.

ויהי שם רגוי, מלמד שהיו ישראל מצויינין שם.
כך הוא נוסחת הרנוצ"ס וכ"ה צסצלי הלפט, וכחצ ווהר"ח
לאנדקסוטה סכ"ה צנחזור קפרד, ונפירוקי הנפורסיס ווכח
סכך גרסו, לשון פרש"י שהיו ישראל ונלויניס שס גרסינן סכתאספו
שס צוקוס אחד שלל כתפרדו צנלריס ל' ליון. פי' לפירוקו
סענין ונלל גוי היל קיצוץ ואסיפה, ונלור ונלויניס שס גרסינן,
לפי סננללח גירסא אחרת הציחה הריעצ"ח, וז"ל ויהי שס לגוי
(גדול) ונלמד שהיו ישראל ונלויניס שס, כך אנו גורסקין ופרש"י
לשון ליון, ונלוקפיס צוקוס אחד שלל כתפרדו צעריס ולכך היו
נרלין לגוי אחד וזהו נס ונש"י כדי סיהיו עוזריס זה לזה כי
הפירוד הוא קצת הגלות, ונלית דנפרטי ונלויניס צעלי קוטה
צעלי פרלוף וכ"ה צצ"ר, וכן יס גורסקין ונסוייונין, שהס ניכריס
צנלצוסיהס צעניניהס כגון לילית צצגדיהס וכיללל צו, ודייק לה
נדכתיצ ויהי שס לגוי (גדול) כי כיון טיש להס כנה דורות שהיו
ונשועצדיס להס איך יהיו שס לגוי צפ"ע, אלל ודאי לפי שהיו
ונלויניס שס ונסוייונין צעכסיקיהס וכל רנליהס יכירוס כי הס
זרע אצרהס קדוש ה' וכו'. ועל דרך זה פי' סכלצו והאצרצנאל,
והרשצ"ס פי' ונלויניס ונסוניס עלנוס צלצוסיהס, והתשצ"ץ פי'
אנרו ז"ל צנוס' יונל סוויניהס של ישראל לא פירסה יסיצה ונחס

וכו' והיו נתייחסים לא"ח סנקרא חזרם העצמי סכא' ה' חלהי
העצמים נקרא עלינו. ולפי חלו הפירושים עיקר הדרוש הוא
וולטון שם לגוי. חבל לפירוש אית דמפרשי בעלי קווא וכו' דריש
לגוי גדול, ובספרי הגי' לפיכך ויהי שם לגוי גדול וולמד וכו',
ובפי' הגדה באור ילחק לר' ילחק הלוי בצרכא תקו"ע, חכמים
וולויינים שרים וחשובין ואין ונכין מלך חלא מדעתם אשר נוסכה
להם ונועשה יוסף דיוסף קנה הולרים לעצדים, ולפי פי' זה
היו לגוי גדול קודם שסם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף. ובעל
סאחת הרגל כתב, ופי' גדול באיכות דצכמות כזר אמור עלום
וכו', וכן הביא בעל סצלי הלקט צסס ר' ישעיה זל"ל, פי' לגוי
גדול אינו נודר צרצוי עם, שהרי אמור לפיכך ועלום כזה סכא'
חלא פי' לגוי גדול שהיו גדולים וחשובים צולרים כמו שאומר
חדס גדול וכמו כן וגם האיש נעה גדול נאוד, ואעתיק עוד
דצרי הגר"ח כל אונה נכרת ד' דצרים ללסכותם צאלכותם
לנוספחותם צגוייהם, ופי' צגוייהם צנינוקיהן וכן כל אונה נקראת
ע"ס הכינוק וכו' היו וולויינים צנינוק. וחלו הפירושים יהיה
הדרוש מן לגוי גדול.

רגוי גדול ועצום, כונה סכאמר וצכ"י פרו וגו'. כ"ה
צנוקחת הרעצ"ס, וכ"ה צצצלי הלקט חלא דסס איתח עלום צלח
וי"ו, חונס וולטון ר' ישעיה שהצחתי כחאס שהיה גורק ועלום.
ודרוש זה ליתח צספרי, ובפי' האצצנחל, גדול עלום ורצ סכא'
וצכ"י פרו וגו' ודרק צולת גדול רצוי העס ופחותי, וצכלצו גדול
עלום, שעה צכרס ח'. וכחצ צאצודרהס גדול עלום צלח וי"ו
צתחלה. והנה לפיכך כתוב ויהי שם לגוי גדול עלום ורצ, ובעלי
הנביכה הטעיונו לגוי גדול צנופסיק וחא"כ עלום ורצ, כי גדול
היא צעפחח וולת עלום צנורכח. וכ"ה צאוכקלוס והוס חונן לעס
רצ תקיף וסגי, חבל יוכתן חרגס והוס חונן לאונח רצח ותקיפח
ונסגיח, צו"ו.

ורב כמה שנאמר רבבה כצמח השדה וגו',
כתב צצצלי הלקט פי' רצינו ישעיה זל"ל ורצ אינו שם דצר כמו
הרצה שהרי אמור ועלום חלא פירושו הולך ונותרצה. ולטון
האצודרהס שהיו גדילים וחליהם כלומח השדה וכו', ד"ח ונה לונח
השדה כל ונה סגוזין אותו יותר לונח כך ישראל כל ונה שהיו
נענין אותם היו פרים ורצים וכו'. ולטון הכלצו שהיו ללין בעצצ

הסדה, ורצ ונגזרת רצצה. ויראה לי שפירשו ונלשון גידול, כמו
צחרוית רצה אילכא (דניאל ד', ח') ורצותך רצה ונעטת לסוויא
(שם שם י"ט) ושם אדין ונלכא לדניאל רצי (ב', ו"ח) כלו'
שגידלו הוולך. והנה אם כחא לקדר נוסחת ההגדה כפי הנוקרא
והנעוים שלפנינו תהיה נוסחתה, ויהי שם לגוי גדול ונלעד וכו',
עלום כוה שחאמר וכו', ורצ כוה שחאמר וכו'. וצפרי ליתא
לכל זה.

באיזה הגדות כונו צהגדה קונטרס ונעשה צר' אלעזר
פראג תקע"ח, ללי אש לר"י אריה ונודינא חושטרדס תקכ"ה,
נעשה ידי יולר לר"ש קלוגער לצוצ תרכ"ג, וכן צהגדה שנחת
הרגל להרצ חיד"א, הוסיפו עפ"י האר"י הנוקרא הקודם לנוקרא
רצצה כלווח וגו' והוא, ואלעזר עליך ואראך וצצוקסת צדניך
ואמר לך צדניך חיי ואמר לך צדניך חיי (יחזקאל ע"ז) והוספה
הגונה היא כדי שלא לקיים הדרוש צואת ערס ועריה, ואף שהוא
סירוס הנוקראות כצר סירקוס ר' ותיא צן חרש צווכילתא צא
פ"ה שדרש ואת ערס ועריה ערוס וכל וולות נתן להם הקצ"ה
שתי וולות דם פסח ודם ויילה שיתעקו צם כדי שיגאלו וכו'.

פסוק ב' הענוי במצרים.

וירעו אותנו המצרים . כמש"נ הבה נתחכמה
וגו'. צקדד הרנוצ"ס לא הוקדנו הפקוקים ונתחילה כונו שהם
צרוצ הסגדות אלא הולך ודורש קיעעא קיעעא. חונס הסידור
להקדים צתחלה כל הנוקרא הוא נאה יותר. ופתח התעצ"ץ,
והפרש יש צין וירעו לנו וצין וירעו אותנו וכו', שאמרו שאנחנו
צעלנונו רעים והחזיקונו רעים ולריכים להתחכם וכו' והאוונות
הם כל היום ונתחכנוים עלינו האחרונים יותר ונהראשונים והקצ"ה
נולינו ויידם. וכן כתב הכלצו פי' חצצו אותנו צחוקת רעים
והתחכמו איך יוכלו לנו, אצל לא נוכל לפרש שהרעו לנו, שלא
נולינו צפקוק הנה נתחכמה שום הרעה, ואם רלה לוור צעציל
ויסיונו עליו שרי וקיס. והשאר קעוע. ויראה שר"ל שנוקרא זה
הציא הדרוש על ויעכונו, ונלשון הדורש ונעוע שאמרו וירעו הוא
ענין לעלמו ואינו ננושך על ויעכונו. וכן פי' האצרכאל שחשדונו
כאנשים רעים וחטאים כוורגלים את הארץ כדרך הקושרים

והנורדים באדוניתם והתחכמו איך יוכלו לנו בתחזולות רשע וכו'.
ובהגדה קונטרס נעשה צר' אלעזר, פי' וירעו שעשו אותנו רעים
וסוכאים זה לזה כדי שיוכלו לנו. וצעל שנחת הרגל פי' שהשתדלו
שניהם רעים ונעמים. ור' יעקב עמדין פי' שעשו אותנו רעים
לה' ע"י דיקדוקי עניות. ויליצא ויילתא וכל אשר נאמר חונת הוא,
כי כן דרך הגוים וניי' אז ועד היום, אולם לא מדרך הגוים כלל
לפרש הנקראות והנאמרים וכאשר נשאל את פי הנקראות נאלץ
כי חבור הפעל הרע הוא על הרוב עם לנ"ד לי לנו ולכס, כמו
וירעו לנו הנולדים ולחצותינו (צוודצר כ"ח, ע"ו) הרע לעם הזה
(שמות ה', כ"ג) למה הרעתה לעם הזה (שם שם כ"ג) וכן למה
הרעת לעדך (צוודצר י"א, י"ח) וזה הדיבור הוא תמיד ונלד ניי
שנעשה לו רעה וקובלה, אם שהיתה כוונת העושה לרעה או לא,
כי כשאמר משה אל השם ית' למה הרעות, לא רלה לומר שכונן
השם לעשות לו רעה אלא שסוף סוף הגיעתו הרעה. ופעם אחת
נלינו זה הפעל בחיבור עם עומדי, ולא נתנו אלהים להרע עומדי
(צראשית ל"א, ז') ונענינו אנו למידין שרלונו לומר להרע ונלבו
ואשר עמדו, ובחבור עם א' ת נללכוהו ג' פעמים, משה הוא חונת
ולא הרעתי את אחד מהם (צוודצר ע"ז, ע"ו) ודוד חונת לא ציגיל
חי' ה' אלהי ישראל אשר ונעני מהרע אוחך (ש"א כ"ה, ל"ד)
ובנקרא שלפנינו, ויראה שנשתמש בזה הדיבור בייחוד על הכוונה
להרע ונלד העושה בין שחגיע הרעה את הנקבל או לא, וע"כ אמר
דוד שנוכע ונחשבתו להרע, וכן נעשה חונת שלא כוון להרע את
אחד מהם, ונעשה כשהוא חונת וירעו אהנו הנולדים הוא נקסר
ונחשבתם שהיתה להרע, וע"ז אמר כונס"כ הזה נתחכמה וגו',
והיתה זו ההתחכמות שלא התחילו מיד צענוי אלא כמו שאמרו
צוודרס שלא העבירום ונחלה צפרך אלא צפה רק, וכן פי' צצצלי
הלקט יש ופרטים וירעו נתחכמו היאך להרע לנו וכו', ופתרון
וירעו צחרו הגזירה הרעה שיכלו לחזור להרע לנו, ואח"כ ויענונו
וגו', וכונס"כ וישימו עליו שרי נקיס לנענן ענתו וגו', ואחר כך
ויתנו עלינו עצודה קסה והיא עצודה הפרך כונה שכלומר ויעבדו
וגו', וצקפרי ליתא לכולא.

פסוק ג' הצעקה אר ה'

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, כש"ג וכו'. כחצ
צצצלי הלקט אעפ"י שלא נזכרו האצות בפסוק הזה, הפסוק
שלאחריו מוכיח וישמע וגו' ויזכור אלהים את בריתו וגו'. וגם זה
ליחא צקפרי.

וירא את ענינו זו פרישות ד"א כמש"ג וכו',
דפרישה וד"א קרי ענוי כונו שאמרו ציונא (ע"ז ע"ח) על
ועניתם את נפשותיכם וקם (ע"ד ע"ז) הציאו דרשה דהכא *
ופי' הריצ"א דדריש לה מן וידע אלהים, דצר שאינו יודע אלף
הקצ"ה כד"א השמים ציני לצינך (כדריס ל' ע"ז), וצעל אונת
ליעקצ פי' וירא אלהים וגו' דצר שלא הוליאו צשפתם ולא נשמוע
עליו קולם וזו היא פרישות ד"א, וענין הפרישה מפורש צשמות
רצה גזר וכוה לנוגשים שיהיו דוחקין בהן כדי שיהיו עושין הסכום
שלהן ולא יהיו ישינים צצתיים והוא חשצ לזועטן מפריה ורציה,
וי"א שהיו הם עלמון פורשין צצציל גזירת כל הילוד. כן פי' צכל
צו וצצצלי הלקט. וצקפרי גריס וירא את ענינו כוש"ג וראיתן
על האצנים וגו'.

ואת עמלנו, אלו הבנים כמש"ג וכו', פי' הכל צו,
שהם עמלו של אדם שכוה לאצדם שהיגע לריק נקרא עמול, ועל
כן הציא כל הצן הילוד וגו', וצצצלי הלקט פי' הצנים קרי עמול לפי
שהאדם עמול צהם צגידולן וכו'. ואני אומר דהדורש קשה ליה מאי
ואת עמלנו, וכי צני אדם שאינם וצשועצדים אינם עומלים, והלא אדם
לעמול יולד, ואמר קהלת מה יתרון לאדם צכל עמלו שיעמול תחת
השמש, אלף לפי שעמלו של אדם הוא לצניו, וקהלת יוכיח, שאמר
ושנאחתי את כל עמלי שאני עמול וגו', שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ונני
יודע החכם יהיה או סכל וישלע צכל עמלי שעמולתי וגו' (קהלת צ'
י"ח), ואומר יש אחד ואין סני גם צן ואח אין לו וגו' ולמי אני עמול וגו'
(שם ד', ח'), ח"כ מנהגו של עולם שעמלו של אדם הוא לצניו,
ועל כן פירשו וירא וגו' ואת עמלנו, שהוא לריק וצהלה ואלו
הצנים שגזרו עליהם כל הצן הילוד וגו'. וצקפרי הגי' ואת עמלנו

* הכי ליחא תתם וינלף ונעמיו דמלריס דכתיב וירא את ענינו
ואמרינן זו פרישות דרך ארץ, ולא גריס ותניא או ותני עלה אלף ואמרינן,
לפי שהיא שגורה צפי הכל, לפי שהכל דורשין אותה צלילי פסח.

וכו'.
עיים
צדלו
עיים
הוא,
למוד
אלף
כונו
הזה
למה
וי
לא,
כוון
אח
ומדי
לצו
ונו
גיל
ד'
וכה
אמר
את
אפר
גו',
אמר
צלי
רון
וכו
קך
ידו

כונס"כ כל הצן הילוד וגו', והשאר קיטע הקופר וכתב וכו' הגדה ר"י היה כותב זהם סיונים דל"ך עד"ס זלח"צ ועיי"ס צו"ע.

ואת לחצנו, זה הרחק כמש"נ וכו'. גי' הרוצ"ס ושצלי הלקע זה הדוחק. ופי' הריעצ"א שיחזרו לאוונתם ויתערכו זהם ודחק זה שווד. ואיני יודע ראייה לזה הפי'. ושאר הנפורקים פי' שהיו הנוגשים דוחקים אותם להשלים תבן הלצנים, אצל זה הוא צכלל ענינו, ועוד דשם צפ' שנות אור ראה ראיתי את עני עמי וגו' ואת לעקתם שונעתי ופני כגשוי וגו' ועתה הנה לעקת צכ"י צאה אלי וגם ראיתי את הלחץ וגו' (שנות ג') א"כ הלחץ הוא ענין אחר לא העוני ולא הנוגשים. וזהגדה עם צ' פרוקים כלצו והגר"א קעניגסצערב תקט"ז, פי' שלא היתה להם דירה נורווחת. וכך הדברים נראין כונו שאפרט, והוא שבתחלה כשצא יעקב עם שצעים נפש כיתן להם ארץ גושן, וכשפרו וישראלו וירצו כאור זהם ותולא הארץ חתם, וא"כ היו נפוזרים צכל וולרים, וכבר העבדיוס צכל עצדה צשדה, וצקיף לא היו רק צארץ גשן, כו"ס והפליתי ציום שהוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה וגו'. וא"כ כדחקו משאר ארץ וולרים לארץ גשן, והיא ארץ קענה אשר כיתנה להם צתחלה והם עכשוי שש נאות אלף רגלי הגברים לצד ונקשים וטף וזה הוא הדחק, וע"כ תפס נעשה צלסקו אשר עמי עומד עליה, ולא אור אשר עמי יוסצ זה, כאילו אור וקוס שאינו וקסיק רק לעמידה ולא לישיבה.

פסוק ד' ההוצאה דחירות.

ויוציאנו ה' ממצרים. לא ע"י מלאך וכו'. צהגדה שלפנינו וקיים הדרוש ועצתי צארץ וולרים אני ולא וולאך וכו' אני הוא ולא אחר. וצרוצ"ס ליתא לזה הדרוש אלא גרים אלא הקצ"ה צכצודו שנאמר ועצתי וגו' אעשה שפטים אני ה'. וצצצלי הלקע הגי' אלא הקצ"ה צעלמו כונו שנאמר ועצתי וגו', וכתב יש מפרקים ועצתי והכיתי כל הני וניעועין אינם וקדר ההגדה ואינם כחוצים צוכילתא עם כל שאר ההגדה לפיכך אינם עיקר ואין רצי כוהג לאורס. וגרסינן ציהושלמוי דקנהדרין (פ"צ ה"א) כד אתא רחונא לויפרוק ית ישראל לא שלח לא עליה ולא וולאך אלא הוא צעלמו דכתיב ועצתי צארץ וולרים הוא וכל דרגון

דידיה. וכ"ה שם צריש פ"ג דסוריות, וצונכילתא דצח פ"ז סנו
והכתי שווע אחי על ידי וולאך או על ידי שליח ת"ל וס' הכה כל
צכור לא ע"י וולאך ולא ע"י שליח. וצפי"ג סנו, וס' הכה כל צכור
שוועני ע"י וולאך או ע"י שליח ת"ל והכתי כל צכור לא ע"י וולאך
ולא ע"י שליח. והגיה הגר"א לפנינו לא ע"י שליח ולא ע"י וולאך
ולא ע"י סרף, וכן כתב בקונטרס וועשה ר' אלעזר סכך ראה
הג' צקדר ההגדה לר' יוסף גיקעליא, אצל צשמות רצה (פ' י"ז)
איחא ועצר ס' לנגוף את וולרים, י"א ע"י וולאך וי"א הקצ"ה
צעלמו. וכתב הכל צו ויוליחו ס' סנכפל הסס אחר סכתוצ וישווע
ס' לסודיע סהוא צעלמו. וצרש"י על ההגדה איחא ויוליחו ס',
כסירד רצון העולמים לוולרים ירדו עמו תשעים אלף אלפי
רצות של וולאכי חצלה, וסס וולאכי חס, וסס וולאכי צרד, וסס
וולאכי זיע, וסס וולאכי רתת, וחלחלה אוחזת לני סרוחה אוחס,
אנרו לפניו רצש"ע והלא וולך צו"ד סצרחת צעולונך כסהוא יורד
לוולחנה סריו ועצדיו וקיפין אוחו כדי שלא ינאל לער ואתה וולך
וולכי הוולכים לא כ"ס, דין הוא שאנו עצדיך וישראל בני צריחך
אנחנו עושים נקמה צוולרים, אנר להס הכיחו לי אין דעתי
והקרת עד שארד צעלמי ואעשה נקמה צוולרים ע"כ, אינו
ווקדר ההגדה הכתוצים על ווקרא ארמי וגו' ואוחו סק"ו האנור
סריו וכו' אנו ווי איבא לערא קמי קוצ"ה והכתיב הוד והדר לפניו
לפיכך אינו עיקר ואין רצינו נוסג לאנרו, ועוד דסהוא צצח
דאנר כסירד רצש"ע וכו' ופסיק דרשא של ווקרא וכו' עכ"ל.
ומוהר"א לאנדקסועה צהקדמותו הציא, וצאיזה נוסחאות סיה
כתוצ אחר ועצתי וגו' וואנר אחר והוא, אנרו חכמים כסירד
וכו', והוא שס ווקוע, וקיים וזה נוולא צווחזר וויערי וצקידור
כת"י רש"י וצק' האסופות וצכולס כתוצ על זה שאין לאנרו ופני
סאינו ווקדר ההגדה ואינו ג"כ צונכילתא ועל הנוסח הזה רנו
ג"כ הכוזרי וואנר ג' סי' ע"ג ע"כ. ואכי אעתיק כאן דצרי הכוזרי
וז"ל, אך ההגדות וסס סנוהגים דרך הלעה והקדמה לענין סרולים
לנחלו ולאונו כמו שאנרו כסירד רצון העולמים לוולרים, לנחן
האמונה סיל"ו סיתה צכונה וואת האלהים ית' לא צוקרים וכו',
ואעפ"י שאין זה נוולא צגנורא ולא ינאל כי אס צקלת הסדורים,
אך צעת שתנאל כוואו, אל הענין הזה הוא נועה. אונס יסוד
אגדה זו הוא צפסיקתא רצתי די' הדצרות פ' קנייתא וצוודרש

תהלים י"ח, וצו"ע על הפסיקתא שם אות ע' רוחתי על הדוגמאות
עיי"ש.

ביד חזקה, זו הרבר כמש"נ וכו'. הריצ"א רוח על
הספרי סוף צרכה ולכל ה"ד החזקה זו נכות זכורות, וצו"ע
ע"ת הצי"א נוסחא ב"ספרי, זו נכות זכורות שנאמר זו כי צ"ד
חזקה יסלחם, ובעל לקח עוב ג' וכן הוא אומר כי בחזק יד
הוליא ה', ויהיה זה הדבר של ניות הזכורים, אונס נה שהצי"א
בעל ההגדה הנה יד ה' הויה וגו' אינו אל"ל לראיה כי יד רוח
על דבר, וכעין שנוצי"א להלן וחרצו שלופה צידו נעויה על ירושלים,
ואנרו צרות רצה (פ"צ) צפ' כי יל"ה צי יד ה', א"ר לוי כל נוקם
שנאמר זו יד ה' נכת דבר הוא וצ"ן א"ז שצבולן הנה יד ה'
הויה, וב"ספרי סוף פ' שלח שנו, א"ס ל"א צ"ד חזקה ובזרוע נעויה
וצממה שפוכה אולוך עליכם (יחזקאל כ', ל"ג) צ"ד חזקה, זו דבר
שנ"א הנה יד ה' הויה וגו', בזרוע נעויה, זו חרצ שנ"א וחרצו
שלופה צידו נעויה על ירושלים, וצממה שפוכה, זו רעב וכו'. הרי
שצכל נוקם פירשו יד חזקה וזרוע נעויה כמו שדרשו כאן. אונס
ב"ספרי ר"ש ואח"כ צפ' אחת החלות להראות את עצדך את גדלך
ואת ידך החזקה, גרסינן אלו עשרה נכות שהצי"א הקצ"ה על
הנולרים צולרים שנ"א נעה ידך. ואפשר שפירשו להראות את
עצדך כמו עם עצדך, כלו' על ידי עצדך, ולכך אנו שנ"א נעה
ידך, ויד החזקה שהראש ע"י נעה רוחות על כל ה' נכות. וצכל
זו כתב זו הדבר, של"א על דבר הצממות ל"ד הוא ודבר אך על
דבר אדם, שאין לך נכה צכל הנכות שאין נכת הדבר לפה זו
שנ"א הנני כוגף את כל גבולך, רק המות הזה, כל נגפתי,
והוליאו בלשון יד דכתיב הנה יד ה'. וצצלי הלקט כתב ונפורט
באגדת תילים כל נכה שהצי"א הקצ"ה וכו' הצי"א נכת דבר עם
כל אחת ואחת וכו', והיא צמוזור. ע"ח צסינוי נוסחא והיא ג"כ
צממות רצה פ"י צקגנון אחר עיי"ש.

ובזרוע נטויה, זו החרב כמש"נ וכו'. ונקרא וחרצו
שלופה צידי נעויה וגו' הוא צ"ן א"ז לכל נעויה האמורה אל"ל
זרוע או יד שהיא נעויה חרצ, וכמו שהצחתי לעיל ונ"ספרי, ופי'
הנפורטים הרצ"ס ובעל שצלי הלקט והאזודרהס והכל זו עפ"י
הפסיקתא רצתי דויהי צחלי הלילה, שעמדו הזכורים והרגו באבותיהם
ששים רבוא, ודרשו ע"ז לנכה ונלרים צכוריהם שהוכו ע"י הזכורים,

וצו"ע עם אות נו"ד רמזתי טצפ' ואחסנן כתיב או הנקה וגו'
בלתת וצוופתים וצוולחונה וגו', הא לנודנו שהיתה עם ולחונה
ואינו מפורש בכתוב היכן היתה הולחונה הנזכרת. והנה דרשם
זו החרב היא מוקדים עכ"פ עם לשון הכתוב וצוולחונה. ויש
מפורשים שהיא חרב ה' צווכות צכורות.

ובמורא גדול, זו גרוי שכינה כש"נ וכו'. פרש"י

והכל זו והאצודרהס מורא גדול כנו מראה גדול וכונס"כ או הנקה
וגו' וצווראים גדולים. וגו' ותרגומו וצווזוכין רכרצין וכן תרגמו
הכא וצווזוכא רבא. ואני מלאתי צספרי סופטים פי' קס"א מלמד
שהמורא מציא לידי מוקרא ומקרא מציא וכו' ונעשה מציא לידי
יראה, ופי' ר"ה שהוא מן ראה, ראה אותה תמיד ומציאו לידי
מוקרא וכו' עיי"ש צו"ע אות ג'.

ובאתת, זה המטה כמש"נ וכו'. ובמפתים, זה

הדם כמש"נ וכו'. שנינו צספרי נשא (פי' כ"ג) מין ושכר
יזיר, והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלל מדברה תורה שתי
לשונות, כיולל צו חסה מומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא
שחיטה וכו' אות היא מופת ומופת היא אות אלל מדברה תורה
שתי לשונות חף כאן וכו' ר"ה הקפר מומר יין זה מוזג ושכר זה
חי וכו'. ודוגמא לזה צמדקס תהלים (מוזור ע') כי עקית מוספטי
ודיני, זה אחד מה' דברים הכפולים צמוקרא מוספטי ודיני עדי
ושקדי וכו', ועכ"פ צענין יין ושכר חולק ר"ה הקפר, וכן צעל
הגדה שלפנינו חולק צענין אות ומופת. וצספרי פ' ראה (פי' פ"ג)
וכתן חליך אות או מופת, אות צסניס כענין שנא' והיו לאותות
ולמועדים, מופת צארץ וכה"א חס על יהיה על הגזה וגו'. והנה
המוקרא וכתתי מופתים צסניס וארץ, קותר לזה הכלל, ועוד
דהסם צגדעון לא קרי ליה הכתוב מופת כלל, ואדרבה כשאמר
גדעון ועקית לי אות שחה מדבר עמי (סופטים ו', י"ז) היה
האות על הארץ. ונה נעשה צמוקרא, הנה חכני והילדים אשר
כתן לי ה' לאותות ולמופתים צישראל (ישעיה ח' י"ח). וע"כ נראה
שאין חלו המאמרים חולקים זה עם זה, שאות הוא מופת ומופת
הוא אות ויצאו לפעמים שניהם לחזק הענין, ומה והרציתי את
אתתי ואת מופתי צארץ וולרים (שמות ז', ג'), אלל כשהוא מומר
וכתן לך אות או מופת הרי הכתוב מוכיח שעל שני ענינים דבר,
וע"ז אמרו קצא הכתוב להודיעך צין שיהיה זה הדבר צסניס או

יהיה צורך, אונס אין הצדל צהס לענין השס, שהשמות אות
ומופת יפלו על זה ועל זה, והנה כאן שאמר הכתוב וצאתות
וצוופתים, אם הוא צא לדבר על העשר וכות שהס נקראים
אות ומופתים כנו שנה' חנו לכס מופת (שמות ז', ע'), למחר
יהיה האות הזה (שס ח', י"ע) למען שתי אחתי אלה
צקצו (שס י', ח'), ואח אחתי אשר שתי צס (שס), למען
רבות מופתי צורך וולרים (שס י"א, ע'), ונשה ואהרן עשו אח
כל המופתים האלה לפני פרעה (שס שס י'), הנה היה הכתוב
נקדיון והיה אומר ויוליחו ה' מולרים צאתות וצוופתים וציד
חזקה וצורע נעויה וצורא גדול, לומר שאלו האותות והמופתים
היו ציד חזקה, וכנו שהוא אומר או הנסה וגו' צוקות צאת
וצוופתים וצולחמה וציד חזקה וצורע נעויה וצווראים גדולים
וגו' (דברים ד', ל"ד) עכשיו שאמר הכתוב וצאתות וצוופתים
צקוף, לא צא לדבר על הנכות, אלא זה נמשך על וצורא גדול
שהוא גילוי שכינה, לומר שהוקדמו לאלו הפורעניות אות
ומופתים ושלל היו צוקרה, ועל כן פי' צעל ההגדה מה הס
אותות והמופתים שקדמו לאלו הפורעניות, ואמר וצאתות זה
המטה, שצו ניתן האות הראשון לנשה, וצו עשה לפני פרעה
המופת אשר צקש ונשתמש צו ג"כ בהכותו אח הנכות. וצוופתים
זה הדם, שנאמר לנשה ולקחת ממימי היאור וספכת היצטה וגו'
והיה לדם ציצטה (שמות ד', ע'). והנה זה הענין לא קראו
הכתוב שס לא אות ולא מופת, ואמר צעל ההגדה שצאמרו
וצוופתים רנוז על זה הדם כענין שנה' ונתי וגו'. וכן כתב
צכלצו, וצוופתים, פי' לא נכת היאור קאמר אלא מאשר היו
המים לדם ציצטה כאשר עשה נשה אח האתח לעיני העס צעל
ידי אותה האות האמינו צו כל ישראל. אונס צפי' הריצ"א כתב
על המקרא דס ואש ותמרות עשן, וצמדקו של ר"ש שהיו נעשים
מלרים כאש שורף ונחמלל כל העיר עשן מהס שנה' דס ואש
ותמרות עשן, ואולי הוא מוכילתא דרש"י, ועכ"פ דעתיו שעל
נכת היאור קאמר.

דבר אחר ביד חזקה שתים וכו'. לדעת הסייעה
הזו רומזים הם' דיצורים על פי' נכות וכל דיצור רומז על צ'
נכות אלא שלל פורש לנו צכל דצור ודצור על איזו מהן רומז.
וצפי' הראצ"ע (שמות ע', ח') כתב, א"ר יהודה הלוי שמים

ונכות היו צוים וכו' (דס לפרדע), וזארץ שמים וכו' (כנים ערוצ), ושמים צאור וכו' (דצר שחין), והנכה הז' ונעורצת ונגלגל הקערה והאס (צרד), והסווינית נכת הארצה שצאה נרחוק ע"י הרוח, והתשיעית היתה נכה נפלאה שנעדר אור שני הנאורות והכוכבים, ועשירית רדת הנגחית ונגלגלי הכבוד להרוג הזכורים וע"ע צראצ"ע סי' ח' פסקוק י"צ. וצפי' ההגדה לר"י גיקטליא צ' צוים צ' צארץ צ' צאור, והז' צאס, ח' צארצה ולא כודע לי טעמו ולחיה ענין הוא, והט' צוערכות השמים, והי' צסינוי קדרי הנלחכים ולפיכך אנור ובכל חלמי נלרים חעשה שפטים. וקלרתי את דצרו שעקרים הם כדצרי ר"י הלוי. ועכ"פ אפשר שכוונת שיעה זו ג"כ לכלול כל שמים והנכות לקוג ניוחד.

ר"י היה נותן בהם סמנים דצ"ך עד"ש באח"ב.

הוא צקפרי גם כן, וכחצתי שס צו"ע, ר"י פליג את"ק דדריש ציד חזקה שמים וכלל לכולהו נכות צוקפר חעשה וקאמר ר"י שחינן חלא שלשה, ורננתי שס על הגה"ו וחעתיקהו כאן, וז"ל יס ופרטים טעם הקוונים, דס לפרדע ע"י התראה חחלה עד שלח הוכו, כנים צלח התראה. וכן ערוצ ודצר צהתראה ושחין צלח התראה. וצרד וארצה צהתראה וחשך צלח התראה. חצל ראצ"ן פי' דל"ך היו ע"י חסרן צוטה, עד"ש היו ע"י נעשה שלח צוטה, צאח"צ ע"י נעשה צוטה, ולכן סיננס ר"י. וריצ"ח פי' דלחכי נקיע להו הכי שחות שלישי של הסיננס (כשה) דהיינו כנס שחן חשך, כל אחד היה נעווש עם חצירו, כשהיו הכנס היה ענוו חשך ושחן, חלא שהיו כנס עיקר הנכה. ותדע לך שהוא כן כי כולם קשורין זה צזה כשתכתוב זה על זה ותקח חותיות ראשונים וון הג' יהיה חשך, ושניים שלהן שחן, שליטת שלהם כנס, לפיכך סיננס כך להשויענו זה החדוש. — והיינו כזה **ב ג ה** —, ור"ו פי' דאשנעין שצקדר זה היו קורים וציאי **ש ח ז** הציבורים ולא כקדר שכתוב צתהלים ע"כ. ובעין חלו **ח ט י** הדצרים הוא ג"כ צעצלי הלקט וצקגנון אחר, דל"ך ע"י חסרן עד"ש ע"י נעשה צאח"צ ע"י הקצ"ה וכו' צאצודרהם. ולסון הנדרש טעות רצה פי"צ הנכות החלה ג' ע"י חסרן וג' ע"י נעשה וג' ע"י הקצ"ה וחסת ע"י כולן דל"ך שהיו צארץ ע"י חסרן צא"ח ע"י נעשה לפי שחן צאור שכל עשה צשמים

וזכרן ערוז דזר זכורות ע"י הקצ"ה ושחין ע"י כולן. ושם פט"ו
זד"ה ד"ח החדש וגו' בני זכורי ישראל וכו' והציח אותן ע"י
נושה ואהרן ועל ידו נשלל לנולך וכו' אור הולך חס אכתזם על
שני היאך חני חולק להם כבוד וכו' חלל הריני ושלטם והרי יש
כאן אחת יתירה הריני וחלקו על שלטתנו. וזרע"ס דל"ך הם
נוכות הארץ, עד"ס הם נכות מקריות, זח"ח הם זחויק, ושחף
נוכת זכורות עמהם לפי שאין לה זוג. ולשון רש"י לולא הקיוון
הייתי אומר אין מוקדם ומאוחר בתורה שהרי דוד לא נחאם כסדר
הזה ומלחתי זשחר טוז שצקדר הזה היו כתוצים זנוטה וכו'.
והריעצ"ח הציח כל חלו הפירושים והוא כתב דל"ך לחמת מליחות
השם ע"כ נאמר כי חני ה', עד"ס לחמת ההשגחה ע"כ אור כי
חני ה' בקרב הארץ, זח"ח"ז לחמת הנבואה ע"כ נאמר הירא את
דזר ה'. וכעין זה כתב האזרזנאל. ואני כתבתי זנו"ע זקפרי
שם, כשתסתכל בעוונק פרעה נכות וולרים הנותחלת שנות ז' כ"ח
ומסיימת עם סוף י"ח תולל שולילת הכתוצים וקדור הענינים
הם כר' יהודה, שנוכת וולרים ושוולטת שלט על שלט כי כן יפעל
אל פעוים ושלט עם גזר, ונכה האחרונה שסיח הראשונה זיהודעה
אל פרעה היתה כנגד כולן, והיא העשירית, ודע כי נעכזי ישראל
היו שלטת החרטוים ועזדי פרעה ופרעה, והנכים אותם ג"כ
שלטת אהרן ונושה והקצ"ה זעלמו וזכזודו, ולא והקט הנוקראות
ולילה זולילה וענין זענין ותולל הכל נוכון. וזכית תלמוד שנה
ג' לד רס"ו וכו' הארכתי דזר יעיי' הקורא שם, או יעריח על
עלמו ויסוס דע"ז הראשונות זשלשחן, לד"ח השניות, כש"ח
השלישיות, וזכורות לעלמה ויעמוד על הדברים. ונוהר"ח
לאנדקסוטה רזז על שנות רזה פ"ח דשם אור ר' יהודה הנוטה
ונקל ע' סאה הים ושל סופריכון הים וי' נכות חקוקות עליו
נוטריקון דל"ך עד"ס זח"ח"ז אור לו הקצ"ה זעכסיק הזה זח
עליו את הנוכות. ופירוש הקיוון כתב ר"י עמוד זיהגדה שלו דל"ך
עד"ס שוחחך נהוג זשתיקה כעדשה זו שאין לה פה שאנו זגלות,
זח"ח"ז זחהז וחה תקזול עול גלות. ואני פירשתי זדך אחר
זכית תלמוד שנה ז' לד קס"ח קחנו נשם.

ובזה סיום הדרשה. ואחר הדרשה הוא אומר לפיכך
אנחנו חייבים וכו', חלל שכזר ניתוסף על הדרשה מאוורו של

רצן גווליאל לדרוש צעעס פסק וולס ומרור, ואח"כ הוסיפו
צהגדות סלפנינו עוד הוספות קודם לפי כך.

חוספה א'.

דיה"ג אומר וכו' רא"א וכו' רע"א וכו'. צקדר
הרע"ג ליתא, אלל צקדר ר' עמרם גאון ליתא, ועיקרם צמכילתא
צטלה פ"ו וקיעעום הקופרים פס. וצו"ע פס חות כ"ו רע"א
על ודרש תהלים ע"ח ושמות רצה פכ"ג סהנוסחא פס ונסונה
וונה שהיא לפנינו. ועעס הדורשים היא לדרוש צאיכותן של אלו
המכות, שענין כל וכה הוא לפי המדרגות שבה, ואמר ר"א
שהכתוב הדריגן על ד', שיקוד המכה הוא חרון אף ואמר הכתוב
שזה החרון אף היה צעברה וזעם ולרה ונשלחת מלאכי רעים.
ור"ע הוסיף שהיה הכתוב ל"ל יטלה צם חרונו או יטלה צם אפו
וא"כ צבר הדריגן הכתוב אחת צאורו חרון אפו. וכתב צאצודרהס
יש לשאול שאלצע אלהים לא נאמר אלא על וכת כנים צלצד,
ועוד שהרי מלאכו וכת הדצר נעשית ציד שלמה שכא' הנה יד
ה' הויה, תשובה הפקוקים צכאן אינס אלא אקמכתא צעלומא
והקצלה היא העיקר. וצתרגים יונתן פי' כך כך תרגס ואוף ית
ענא דיפלחון דיין אלא צמאתן ומעשין נחן וכו', ונוסר"א
לאנדקסיעה כתב וצתרגוס לתהלים ע"ח וצתרגס אליצא דר"ע
וגרי צהון נמאתן ומעשין נחן. ואני תנה על אלו התרגומים כי
ר"כ וכות היו על הים חוץ נשל אלו סצנולרים שהיו כ', וא"כ
צין הכל היו שלש נמאות. וכן כ"ל סכוון לזה ר"ע ג"כ, להגדיל
הנוספר עד ג' נמאות, שזה היה הנוספר הרגיל צפי הסכומים
להגדיל איזו דצר. ועיי' צפי' האצרבנאל שהיתה לו נוסחא אחרת
והוא גורס צדצרי ר"א חרון אפו אחת עברה שתיס וזעם שלש
לרה נשלחת מלאכי רעים ארצע. ור"ע הוסיף לדרוש לרה צפ"ע,
ויראה דנוסחתינו עדיפא וכנוו ספירשתי.

חוספה ב'.

כמה מעלות טובות וכו'. והס ע"ו נעלות וכתבו
הנוספרים שהס כנגד ע"ו נעלות ונעזרת נסים לעזרת ישראל
שעליהם עמדו הלויס צסיר וכנגד סיר הנעלות סאומרס דוד.

וגם זו ליתא צרנוצ"ס, ובקדר ר"ע גאון איתא. וכתב הפס"ק
לפי שהולרכנו לדרוש פ' וקרא ציכורים והוא וארנוי אוזד חזי
עד סוף הפרשה ודרשנו אותם עד ויוליחנו ה' וגו', וקוף חלו
הפסוקים ויציחנו אל המקום הזה וגו' ועתה הנה הצחתי את
ראשית וגו', על כן חנו ומיימין צצח כוה מועלות עוזות למקום
עלינו קודם שהצחנו גרגיר זה של תלכה וכו' כי הרצה עוזות
יש למקום עלינו עד שצחנו אל ציהו"ק להציח לו זה הפרי
וכו'. ואלו הדברים נכונים שיקוד חלו המועלות הם על ששה
פסוקים של וקרא ציכורים, ואינם על יל"ו לצד, וכחצ ווהר"ח
לחלקהוטה שלח נוכל וזה זכר לצד ווהגדה, וקלת וונו צקפרי
החזינו (פי' של"ז) חדם שהולחנו מוולרים וקרע לנו את הים
והוריד לנו את התורה והוריד לנו את המן והגיו לנו את השליו
ועשה לנו נסים וגזרות וכו'. וזה אינו נכון כי שם נאמר זה על
ושה. ח"ז כתב ועי' ג"כ בתחומא ויקרא. חבל גם שם הדיבור
בושה, ואין בכל חלו הדברים דבר שאינו מפירש בתורה וזיל
קרי צי רב הוא, ואין להשוותן עם המאמר שלפנינו. וח"כ כתב
שכן היא חלל הספרדים וצוחזור רוח צקלת שינוים דג' ולא
עשה דין צאלהיהם, ובקוף נוסף חלו הכניסנו לח"י ולא צנה לנו
את ציהו"ק חלו צנה לנו את ציהו"ק ולא צנה לנו את צית
הצחירה, ופי' דציהו"ק היינו טילה נוצ וגצעון, וצית הצחירה
הוא צכין שלוה צירושלים. והנה נוסחת ולא עשה דין צאלהיהם
הוא ג"כ בצצלי הלקע, ושם ג' ולא הרג את ציכוריהם, את וונוס
צולרים וכ"ה גורק צקוף הושה, ולא גרס בכל הרשיעין הללו
וולות חלו, חלל חס, רק בתחלה גורק חלו הולחנו וכו', ואחר
כך חס עשה צהם שפטים וכו' חס הרג וכו'. ולצי חוור לי
כי חלו הרשיעין עתיקים הם וכבר ידעום חוורחי דא", ואם אין
רחה לדבר זכר לדבר דוקרא והריקותי לכם צרכה עד צלי די
(ולחכי ג', י') פירשו בצצלי צקוף עכות וצנוה וקוונות גם
צוודרש רצה פי"צ ובקוף חקתר רצה עד טיצלו שפתותיכם וולוור
די, ופי' זה הוא צסם רב, חוונס צירושלנוי דקוף צרכות חוורו ר'
צרכיה ור' חלצו ור' חצח צר עילחי צסם רב עד טיצלו שפתותיכם
וולוור דיינו צרכות דיינו צרכות וכ"ה צירושלנוי תענית (פ"ג ה"ע)
חלל דסם גריס דיינו צרכה דיינו צרכה. וצוקרא רצה קפל"ה
הגי' עד טיצלו שפתותיכם לוור דיינו. והנה ללוך ציחור המקרא

חֲסִפִּיק נִוּקַחַת הַצְּצִלִי אִו נִוּקַחַת וַיִּקְרָא רַבָּה , וַנְּחִיבֵן צֶאֱו לִזֶּה
הַכֶּפֶל דִּיִּינוּ צְרָבוֹת דִּיִּינוּ צְרָבוֹת , אֲלֵא לְפִי שְׁהִיו יְדוּעִים לְהַס
רְהִיעִין כְּאֵלֶּה וְהַזְכִּירוּם כְּפִי שְׁהוּרְגִלוּ צֶהֶם . וְהִנֵּה אֵין הַדְּצֵר רַחוּק
שְׁאֵלוּ הִרְהִיעִין הַסּ וּנְזוּן הַצִּית , שְׁנֻצִיאֵי הַצִּיכּוּרִים עֵלוּ צֶאֱקוּפּוֹת
כּוּוּ שְׁשִׁינוּ סוּף צִיכּוּרִים וְהִיוּ וּנְשׁוּרָרִים וּנְזוּרָרִים צְדָרְךָ כּוּוּ שְׁאֵמְרוּ
צִירוּשְׁלוּי דְצִיכּוּרִים שֶׁם , צְדָרְךָ הִיוּ אֲוּוּרִים שְׁנַחֲתִי צֶאֱוּרִים לִי
צִית ה' נֶלְךְ , צִירוּשְׁלִים הִיוּ אֲוּוּרִים עוּמְדוֹת הִיוּ רְגִלֵינוּ צְשַׁעְרִיךְ
יְרוּשְׁלִים . וְע"כ נִרְאֶה לִי שְׁרַחֵשׁ הַמַּעֲמֹד הִיֵּה אֲוּוּר אֲלֵו הִרְהִיעִין וְהַס
הִיו עוֹנִים אַחֲרָיו דִּיִּינוּ דִּיִּינוּ . וְלֹאֲחֵר הַחּוּרְבָן כְּצֵר נִשְׁכַח הַדְּצֵר וְאִיִּזֶה
וְהַחֲכָמִים הִיו יוֹדְעִים מֵאֲלֵו הִרְהִיעִין . וְנִשְׁתַּיִּירוּ צֶאֱיִזֶה כְּתַב יָד
וְכִשְׁנֹאֲחֵן הַמּוֹלֵא אֲוּוֹתֵן הוֹסִיפֵן אֲלֵו הַהַגְדָּה . וְהַאֲצֵרְבִנְאֵל צְפִירוּשׁוֹ
כְּתַב , כּוּוּה וּנְעֵלוֹת וְכו' גַם זֶה וּנְדָצְרֵי ר' עֲקִיבָא , וְאִינוּ יוֹדְעֵי מַכִּיִּין
לִו לְוּוּר זֶה . וְרוּחָה אֲנִי לְפִרְשׁ אִיִּזֶוּ צֶהֶם שְׁנִרְחִים קְתוּמִים קֶלֶת .

וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת . זֶה כּוּנְשֵׁךְ עַל הַמּוֹקְרָא רֵאֲו
כִּי ה' נָתַן לְכֶם אֶת הַשַּׁבָּת ע"כ הוּא נָתַן לְכֶם צִיּוּם הַשַּׁעֲרֵי לְהַס
יוּמִים (שְׁמוֹת ע"ז , כ"ע) . כִּי הַשַּׁבָּת מִנְחָה עוֹבֶה שְׁאֵין אֲדַם עוֹרַח
וְעוּמֵל צוּ וְהַקְצָה וּנְזוּיִין לִו פְּרַנְקָתוֹ , וְהָרִי כְּצֵר הִיֵּה אֲפִשֵׁר שִׁילוּה
אֲוּתֶם עַל הַשַּׁבָּת צְלִי הַזְּמִנְתָּ פְּרַנְקָתוֹ , וְלֹא יִהְיֶה הַשַּׁבָּת נְחִיבָה כִּי
אֲס לִיוּי . וְאֲוּוּר חו"ל (שַׁבָּת י' , ע"א) אֲלֵו הַקְצָה לְוֹשֶׁה מִנְחָה
עוֹבֶה יִשְׁלִי צְצִית גְּנֻזִי וְשַׁבָּת שְׁוֹה וְאֲנִי וּנְצַקֵּשׁ לִיִּתְנָה לְיִשְׂרָאֵל וְכו' .

אֵלוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא קָרְבָנוּ וְכו' . שְׁלֹאֲוֹכְלִי
הַמּוֹן הִיֵּה הַשַּׁבָּת וּנְעִיד עַל מִנְחָה וְלֹא הִיוּ נִלְרָכִים לְוֹנְעוּד הַר
סִינֵי שְׁאֵמְרֵי הַקְצָה . הִנֵּה אֲנִכִּי צֶאֱ אֲלִיךְ צַעַב הַעֲנָן צַעְבוֹר יִשְׁנַע
הַעַס צְדָצְרֵי עוּמְךָ וְגַם צֶךְ יִאֲוּיִנוּ לְעוֹלָם (שֶׁם י"ט , ע') אֲלֵא הוּא
חֻקְפּוֹת חֶקֶד מְהַסֵּם שְׁלֵא יִשְׁאֲרֵר צֶהֶם שׁוּם חֲלוּק לְצ .

אֵדוּ קָרְבָנוּ וְכו' וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה . אֲלֵא
שְׁהִיֵּה מְוֹקְרָה לְכַהֲנִים וְהִיוּ מְלוּוִיִן וּמְלוּוִדִים אֶת הַעַס צַעַל פֶּה ,
וְכּוּוּ שְׁהִיֵּה צַחֲחֵלֶת הַעֲנִין צְוּלָרִים כּוּנְפּוּרֵשׁ צִיחְזַקְאֵל סִי כ' ,
וְצוּרָה שְׁנֵא' שֶׁם שֶׁם לִו חֶק וּמִשְׁפַּע (שֶׁם ע"ו , כ"ה)

אֵדוּ וְכו' וְלֹא הַכְּנִיסָנוּ לְא"י וְכו' . אֲלֵא אַחֲרֵי מִתַּן
תּוֹרָה הִיִּינוּ עָצִים לְוּלָרִים , כִּי כְּצֵר מִתּוֹ כָּל הַאֲנָשִׁים הַמְּוֹגְשִׁים
צֶהֶם , וְכֹאֲשֶׁר חֲשַׁצְוּ רַעֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל לְחַזּוֹר לְוּלָרִים וְאֲוּוּרֵי נְחִיבָה רֵאֲשׁ
וְנִשְׁוֶה מְלָרִינְוֶה (צְוּדָצֵר י"ד , ד') .

ולא בנה לנו את בית הבחירה. אלא היה כל שצט
ווקריב צנוה שלו, והסם צרוצ חקדו צחר לו ווקוס לעצודתו
כו"ש ושוחי ווקוס לעמי ישראל וגו' ולא יוקיפו בני עולה לענותו
כאשר צראסונה (ש"צ ז' י').

הוספה ג'.

רצן גנליאל היה אומר וכו'. כצר כיתוקף זה צנוסנה
ופרשתיו לעיל וסנה ה'.

הוספה ד'.

בכל דור ודור וכו'. כצר צארתיה לעיל צנוסנה ה'.
וצפי' על הסגדה הלל וזורה לר' ילחק יעצן הוספה זו הוא
קודם רצן גנליאל אומר.

סיום.

הסיום אל הדרכה הוא לפיכך וכו' וצ' פרקים של הלל
וצרכת הגאולה וכצר פרשתי אחס לעיל צנוסנה.
והנה שאר הקדר הוא כפי הסרוז, רחל ה, ואין ענין
כע"י ויוחד ללילי פסה. נו לי א ו ל ה, הוא צרכת הלחם וצרכת
ויוחדת לנולות וולה, ואפי' לרצ אחא צר יעקצ דק"ל (פסקים ק"כ
ע"א) וולה צזה"ז דרצנן כווי ווצרכינן, שהרי ורור לכ"ע דרצנן
ווצרכינן עליה, וידי דהוה כצר חנוכה כווי שאורו ע"ז צנוסנה
שנה. כורק, צגמרא פסקים (קע"ו ע"א) פליגי צזה הלל ורצנן,
ווקיק שס השחא דלא אחור הלכתא לא כהלל ולא כרצנן ווצרך
על אכילת וולה ואכיל, והדר ווצרך על אכילת אורו ואכיל, והדר
אכל וולה וחקא צהדי סדי צלא צרכת זכר לעקדש כהלל. ס לחן
עורק, הוא לקעודה יו"ט. לפון, דאין ופעירין אחר וולה
אפיקומן (פסקים קי"ע ע"צ) ולריך לאכול וולה צגמור קעודה
וכו', רש"ס שס. צרק, ענין צהו"ז אינו ויוחד לליל פסה.
ה לל. וקודם הלל אונרים הפקוקים שפוך חוהך וגו', וצרוצ"ס
ליחא, וצקדר ר"ע גאון איהא, וכחצ ווהר"א לאנדקסוטה שמוזכר
צפרדק לרש"י וצמוחזר רווחא וקפרד. ופקוקים אלו שפוך חוהך

וגו' עד ולא כוהו השנוו הם צמזמור ע"ע אלהים באו גויים צנחלתך.
והם צירופיה י', כ"ה, צטיכוי. ספך עליהם זעמך תהלים ס"ט, כ"ה.
תדוף באף איכה ג'. וכתב צפי' האצרכאל לפי שפסוק לא לנו
ה' לא לנו אינו בא לראשית והתחלת הדברים, כי הוא חוזר על
ונאמר, לכן תקנו בתחלתו שני פסוקים אלו. וכבר נתעוררו בזה
הפרטים אם לא לנו הוא תחלת המזמור. ושפך עליהם וגו'
תדוף וגו' לא היו צנוקתו. ואני אוסיף עליו כי גם צמזמור
ע"ע כאמר ג"כ למה יאמרו הגוים איה אלהיהם. וארמוז כאן
צקולר דברים על פסוקי הסלל.

הללויה הרלו עברי ה' וגו'. ומזמור קי"ג ענינו מורה
שהוא מתחלת בית שני, ובאותו הזמן אמר ואלאכי כי מוזרה שמש
ועד מוצאו גדול שני בגוים וגו' (א', י"ח), ועקרת הבית היא
ירושלים עיר ואם צישראל שעליה אמר הנביא רכי עקרה לא
ילדה וגו' (ישעיה כ"ד) ולפי שהמשילה לעקרה ומשתמש בתהלות
שאמרה חנה עקיס ומעפר דל וגו' (ש"א ז', ח'). ובמדרש תהלים
דרסוהו על לילי פסח עצדי ה' ולא עצדי פרעה.

בצאת ישראל ממצרים וגו'. ומזמור קי"ד, כראה
שתקוהו ללילי פסח.

לא לנו ה' וגו'. ומזמור קע"ו. כראה שזה המזמור הוא
מתחלת מלחמת המצרים וקודם כלחונם קובן המסורר אלהים באו
גוים צנחלתך וגו' ומזמור ע"ט. וזה המזמור הוא כאמר כשכלחו
וה' זכר אותם כו"ס ה' זכרו וגו', ועל חילי היווכים היא אומר
עלציהם כסף וזהב וגו', והוסיף על בית ישראל ועל בית אהרן
יראי ה', לומר שנאותם שהם יראי ה' ידבר, לפי שהרבה מיישראל
והכהנים נתכבדו לאציהם שצטמים. ולפי שהרבה מיישראל ומקרו
עלמון להריגה בצעמחונם על עוה"צ ולא אזרו חיל ללחום צאויציהם
עד כי צצבת היו כהרגין ולא הלילו את כפשותם ע"כ אמר
השמים שמים לה' וגו' לא הנותים יהללו יה וגו'.

אהבתי כי ישמע ה' את קולי וגו'. ומזמור קע"ז
הוא ומזמור של תודה ומצוי אחד שניכלל ומהאויצים שהיה גם
צקכנת וייתה וצא צצבת תודה לחלרות בית ה'. וכשהיה צצבי
היה מואס את העולם כולו וכשנעשה חפשי התחיל לאהוב את
העולם ע"כ קריאתו הראשונה היא אהבתי. ואח"כ הוא נותן עעס

לאהצתו כי ישוע ה' את קולו וגו'. ופי' האונתי וגו' הוא, לפי שהזכיר וזה שאמר בחפזו הקדים ואמר האונתי כי אדבר, כלו' אם אני חפץ לדבר האונתי בתחלה הדיבור זלזל, וע"כ האונתי זלשון עזר ואדבר זל' עתיד. ופי' אני עניתי ואלד אני אונתי, כמו וענית ואונתי (דברים כ"ו, ה') והוסיף ואלד, לחזק הענייה. ופי' כל האדם כוזב, שלא ליכא ואלד ואלד לזעוה על האדם.

הדרו את ה' כל גוים וגו'. וזוהו קי"ז. זה המזוהר של ז' פקוקים שוררו הלויים לכבוד הגוים שאלו לראות בכבודן ישראל שהיו וותרין ליכנס עד הקורג.

הדרו לה' כי טוב וגו'. וזוהו קי"ח הוא שיר צנוקהלות לגבור וגבורי ישראל שנלח על אויביו וזא בתודתו לירושלים טרם עלות השחר. והוא אומר והם עונים, הוא אומר הדרו לה' כי טוב, והם עונים כל"ח וכו'. הוא אומר ונן הנולד וגו', הם עונים טוב לחקות ז' וגו'. הוא אומר כל גוים סצבוני וגו' והם עונים קול רנה וישועה וגו'. הוא אומר לא אונתי כי אחיה וגו', עד שהגיע לשער הר הצית והוא קורא פתחו לי שערי לדק וגו'. והלויים הסוונרים וצפנים עונים זה השער לה' וגו'. הוא אומר אודך וגו'. ואחד והלויים ונתניה ואומר אכן ואקו הצוכים וגו', ושאר הלויים עונים ואלת ה' היתה זאת וגו', ואח"כ עונים כולם זה היום וגו'. ובהליכתם זהר הצית עונים אלף ה' וגו'. הגיעו לעזרה כה"ג יולא ונזכרו צרוך הצא צעם ה', ולנוקהלותיו הוא אומר צרכוכם וצית ה'. ולנושרתיו הכהנים הוא אומר אלף ה' ויאר לנו, כזר האיר המזרח, אקרו חג צעבותים עד קרנות המזבח, והוא ונלשון וני יאסור המלחמה, שילכו אחוים צרקידה וצכרפור כקטורים זה צזה עד המזבח. כיון שהגיעו אל המזבח הוא אומר אלי אתה ואודך וגו', וכולם עונים הדרו לה' כי טוב כל"ח.

ברכת השיר והלר הגדול. ענינם פירשתי לעיל ונשנה ז'.

ובכן ויהי בחצי הרירה וגו'. כתב צעזלי הלקט ונסיגין לוור רהיטין ופיוטין המוקדמים דצרי טבח והודאה וכן ראוי וכו'. וכתב ווהר"א לאנדקסוטה שפיוט זה נוולא בהגדה שצנחזור רוני והוא כזכה על ענין מדרש שנות רבה פי"ח, והוא נוולא צפיוטים לטבת הגדול לר' יוסף טוב עלם כוננה פולין,

ובקרובות לשבת הגדול אחרי פיוטי ר' בנימין בר זרח ור' ינאי
כונסג אשכנזים.

ובבין ואמרתם זבח פסח וכו'. החכם הכ"ל כתב
שהיא לר"א הקליר ושהוא כולל ג"כ בנחזור רונח לליל פסח.

כי רן נאה וכו'. כתב החכם הכ"ל שהיא כולל בנחזור
רונח, והציח צטס חכם אחד שיקוד הפיוט על ודרש ז"ר פ"ו
לך יום אף לך לילה, לך היום ונקלם ולך הלילה ונקלם וכו' עשית
לנו כסים ציום וכו' זלילה ואנחנו לפניך שירה זלילה לך נאה
לומר שירה ציום ולך נאה לומר שירה זלילה. והוסיף הוא, אולי
ונלות לך ולך וכו' הם התחלות ונחרוזים כאלה וכאצדו, וצטס
והר"י רייפמאן הציח השערה שהם התחלות ונפסקים בחקרונ
וגו', כגון לך ה' הגדולה וגו' (דהי"א, כ"ט) לך יום אף לך לילה
(תהלים ע"ד), או לך שמים וגו' (טס פ"ט) לך דוניה וגו' ולך ישולם
כדר (טס ס"ה). וכבר פירשו כן בהגדות צטס האצרבנאל, אור ד'
פעמים לך נגד ז' פסקים לך ה' הגדולה, לך ה' הנוולכה, כי לך
יאתה, לך זרוע עם גזורה, לך יום אף לך לילה, לך שמים אף
לך ארץ. ואומר אני כי ואלו ה' פסקים לך ה' הגדולה וגו'
לך ה' הנוולכה דהי"א כ"ט, וי לא ייראך ונך הגוים כי לך
יאתה דירניה י' ונהודרש שהוצא לעיל על לך יום וגו' כשעורר
הנעורר לעשות חרוז כזה, ותו לא וידי.

אדיר דוא יבנה ביתו וכו'. כתב החכם הכ"ל צטס
והסריע"ל לונך שהוא כולל בנחזור אויניון לשיר אותו בכל יום
טו.ו.

אחד מי יודע וכו'. כתב הכ"ל ששיר זה כולל ג"כ
בנחזור הכ"ל. והנה זה הפיוט ונתחיל באחדות הטס ונסיים צי"ג
נודותיו, ונתעורר הנעורר להסלים הענינים ונאחד עד י"ג צדצרים
יקודים לקצעם זלז, ועלו צידו הלוחות, האצות והאנחות, חונשי
החורה והנענה, שבת ונילה, עשרת הדצרות וי"צ שצטים, אך
בנוספר. תשעה ונוספר אחד עשר לא ואלא ענין שהוא חסוד ויקוד
והסלימם כאשר ואלא צירחי לידה וצכוכציא דחלוס דיוסף.

חד גדיא וכו'. הוא ניוקד על תשלום המנין עשרה, גדיא, שונרא, כלצא, חוערא, נורא, ויא, תורא, שוחע, ונלכא דווחא (כל"ל), קודשא צריך הוא (כל"ל), שהעשר היא יקוד כל מנין, להראות איך הגלגל חוזר בעולם על דאעפת אעפוד וכו'. ודוגמא לזה אגדה נאה על ענין אחר צ"צ (י' ע"א) י' דצרים קסים נצראו בעולם, הר קסה צרזל ונחטבו, צרזל קסה אור ופעפעו, אור קסה מים ונצין אותו, מים קסים עצים קוצלים אותן, עצים קסים רוח ונפזרתן, רוח קסה גוף קוצלו, גוף קסה פחד שצרו, פחד קסה יין ונפיגו, יין קסה שינה ונפכחתו, ונחתה קסה וכולם ולדקה נוללת מן הנחתה דכתיב לדקה תליל ונמות.

חסר סדור פסח. הוא נור' יוסף עוז עלם קילוק לפיוע אלפי הרוחות לשבת הגדול ונדפס בהגדות קודם הפיוע אדיר הוא.

הערות.

הערה א' למשנה ג'. בענין פרפרת שלפני המזון רואה אני להעיר, שנהגו להציא לפני המזון נולוח ופרוקת פת ענו, והיינו דתנן בצרכות (מ"ד ע"א) הציאו לפניו נולוח תחלה ופת ענו וצרך על הנולוח ופוער את הפת. וזירושלמי אמרו עלה רצ"כ צסס ר' יונתן ונתיחין עד שלא לנודו קעודת מלכים, כלו' שצקעודת מלכים ונתיחין האכילה ציין ונפרפראות, ויראה לי שזהו שסנו צקידושין (ק"ו ע"א) נעשה ציכאי הנולך שהלך לכוחלית שצמדצר וכיצע סס קסים כרכים, ונחזרתו היה שוח שוחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל, אור להם אצותינו היו אוכלים מלוחים על שולחנות של זהב וכו'. ונחוקפתא דצרכות פ"ד סנו ר"ח צן גנליאל אורר מלוח הצא בתחלה לפני המזון ופת הצא עם הנולח לאחר המזון עעוכה צרכה לפנים ולחצריה. ויראה שאף שלא נהגו בכל הסעודות להציא מלוח לפני המזון צפת הצא עם הנולח לאחר המזון נהגו, והיינו דתניא (צרכות מ' ע"א) אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתיך שפה מים ואי אתה ציזוק. ואבז אורחא אנו למידין נכאן שעותר לשמות מים אחר הד' כוקות עיין אר"ח טפ"א.

הערה ב' למשנה א' בענין ד' כוסות. גרסינן
 בכחוצות (ח' ע"ג) חומר עולה ואומרי לה צונחיתא תכל, עשרת
 כוסות תקנו חכמים בצית האבל, ג' קודם אכילה — ופרש"י שהיו
 רגילין להוסיף פרפראות לפני סעודה כגון כיסקין וקופגנין
 ואיסקריעין וצאותם פרפראות ווסקין לאבל ג' כוסות — כדי
 לפתוח את בני וועין, ג' צחוק אכילה כדי לשרות אכילה שבועין,
 וד' לאחר אכילה, א' כנגד הזן, וא' כנגד צרכת הארץ, וא'
 כנגד צונה ירושלים, וא' כנגד העוב והעטיב — פרש"י, על
 כל צרכה שותה הכוס ומוזגין לו אחר —, הוסיפו עליהם ד'
 אחד כנגד חזני העיר, וא' כנגד פרנסי העיר, וא' כנגד צית
 הנוקדט, וא' כנגד ר"ג וכו'. וצונס' שנתות פי"ד חני לה הכי, עשרה
 כוסות שותין בצית האבל, שנים קודם המזון, וה' צחוק המזון, ג'
 לאחר המזון א' לצרכת אכלים, וא' לתחומי אכלים, וא' לגמילות
 חסדים, חזרו והוסיפו עוד שלשה, א' לראש הכנסת, וא' לחזן
 הכנסת וא' לר"ג וכו'. וצירושלומי דפ' ווי שנתו חני להו כווי הכי,
 אלא דהתם חני אלו ג' שלאחר המזון, א' לצרכת המזון, וא' לג"ס,
 וא' לתחומי אכלים, וכשנת ר"ג הוסיפו עליהן עוד ג', א'
 לחזן הכנסת, וא' לראש הכנסת, וא' לר"ג. ונכאן יש כווי להציא
 ראי' דכוס של צרכת המזון שהוא יין שלאחר המזון אינו עשון
 צרכה לפניה, כי רחוק היא מהדעת שיהיה נוצרך לפניו בכל
 הד' כוסות של צרכת המזון על כל צרכה וצרכה. ויראה לי דכוס
 של צרכת אירוסין ושל נישואין וכן של מילה ופדיון הבן וכן של
 קידוש החודש עיקרן היה היין שלפני המזון לפי שצכל אלו היו
 עושין סעודות, והוויין כיון שלפני המזון דשבת ויו"ט שאומר
 עליו קידוש היום, ועיין פסחים ו"ט ע"א כחוצות ז' ע"ג וצונס'
 קופרים פי"ט לענין אירוסין ונשואין, ושם גם כן לענין קידוש
 החודש. וצטור יו"ד סי' רס"ה וסי' ש"ה וצ"י שם לענין מילה
 ופדיון הבן.

הערה ג' למשנה ח' לענין מיני זמר. גרסינן בקטנה
 (ו"ח ע"א) ונצטלה הסנהדרין צטל הסיר ונצית הושטאות,
 ועיין בגמרא שם וצריש גיטין ז' ע"א, וצירושלומי דקיף סוטה
 אומר עכשיו שאין איונת סנהדרין עליהן הן אומרין דצרי נצלה
 צטיר, ועיין סנהדרין (ק"א ע"א) וצצרכות (ל"א ע"א), וצירושלומי

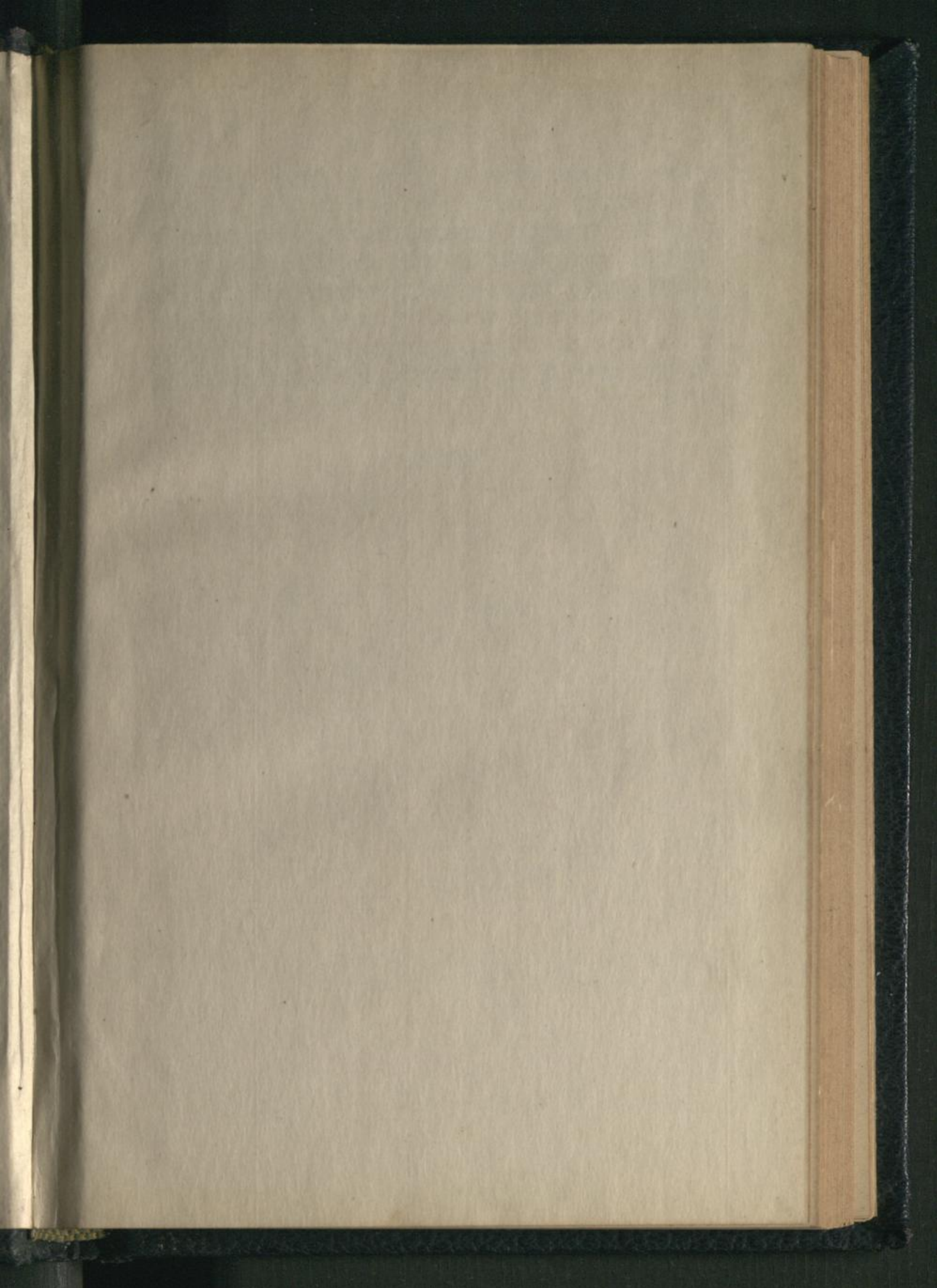

דחגיגה פ"ג צהא דאלישע בן אבוייה וון דאכלין ושחין סרין
וועפחין ווערקדין א"ר אליעזר לר"י עד דאיכון עסקין דדידהון
נעסק חנן דדידן וישבו ונהעסקו ד"ת וכו'. וצוודרש אסתר צפ'
להביא את וסתי, כסישראל אוכלין ושותין ושונחים הן וצרכין
וועפחין וועקלסין להקצ"ה וכסאו"ה אוכלין וכו', וכעין זה צקוף
שה"ט. רצה. ועיין צרמז"ן (שמות ל"ג) צפ' ויקומו ללחם וצראצ"ע
שם צפ' קול ענות. וע"ז שנו צפ"ג דאבות ג' שאכלו על שלחן א'
ולא אורו עליו ד"ת וכו'. וזה השולחן של ליל פסח הוא השלחן
לפני ה'.

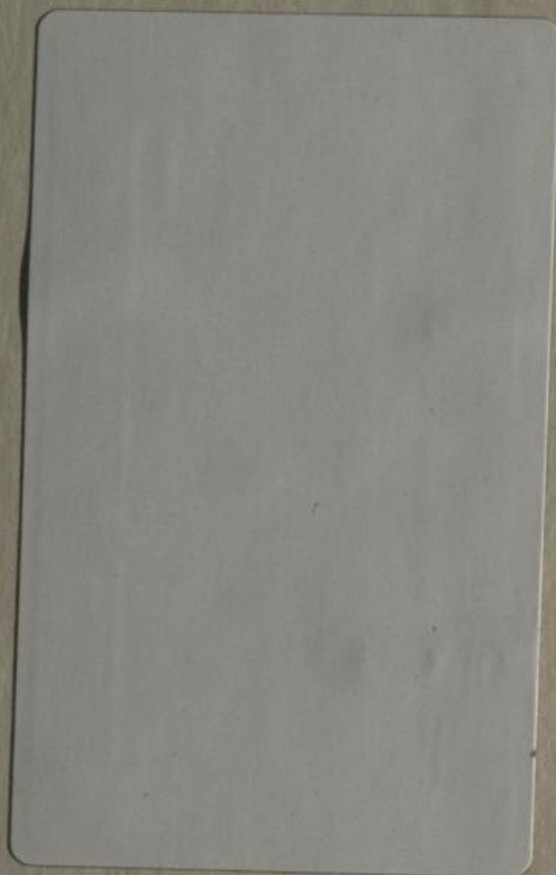
סריק

17
18
19
20
21
22

*Erworben mit Unterstützung der
Fritz Thyssen Stiftung*

Universität
Potsdam

Universitäts-
bibliothek

Inventarnr.

15008456

